

MAGYAR IRÓK

ARCZKÉPEI

ÉS

ÉLETRAJZAI.

ELSŐ GYŰJTEMÉNY 40 ARCZKÉPPEL.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCLVIII.

Tartalom.

	Lap
Arany János	153
Bajza József	55
Ballagi (Bloch) Móricz	130
Budai Ézsaiás	158
Csokonai Vitéz Mihály	50
Czuczor Gergely	60
Dessewffy Aurél gróf	23
Döbrentey Gábor	121
Dugonics András	31
Erdélyi János	75
Fáy András	27
Fényes Elek	87
Garay János	91
Gvadányi József gróf	109
Gyöngyösy István	146
Horvát István	45
Jókai Mór	35
Kazinezy Ferencz	6
Kemény Zsigmond báró	110
Kis János	83
Kisfaludy Károly	102
Kisfaludy Sándor	17
Kölcsey Ferencz	79

	Lap
Majer István	96
Mednyánszky Alajos báró	41
Nagy Ignác	142
Pap Endre	101
Pauler Tivadar	118
Petőfi Sándor	133
Pólya József	117
Szalay László	64
Széchenyi István gróf	1
Szigligeti Eduárd	161
Szontagh Gusztáv	149
Teleki József	71
Tompa Mihály	95
Vajda Péter	141
Virág Benedek	126
Wesselényi Miklós báró	13
Zrinyi Miklós	37

Gróf SZÉCHENYI ISTVAN.

Nagyobb ember, nagyobb hazafi s nagyobb író, mint hogy óriási képét e szűk lapokon kellőképen lerajzolni, s minden oldalú méltánylását kimerítőleg bevégezni lehetne. A hálás magyar nép, mely legújabb időben teljesen kiépült e hű és nemes vezére iránti elfogultságából, ismeri őt; s róla valóban elmondhatni, a mi a londoni Szent Pál egyház építőjének siremlékén írva áll: emléket keressz! nézz körül. A mit e hazában szilárdot, életre valót látunk, többnyire gróf Széchenyi István műve. Itt azonban, a magyar írók képcsarnokában, csak az íróval van dolgunk.

Gróf Széchenyi István, mint ez ellenfelei által is gyakran kimondatott „a legnagyobb magyar,” született Bécsben 1791-ik év sept. 21-én, harmadik s legifjabb fia az 1820 dec. 13-án elhalt nagy Széchenyi Ferencz grófnak, a tudományok és nemzetiség lelkes ápolójának, a magyar muzeum alapítójának, s Festeticz grófnénak, a híres keszthelyi gr. Festeticz György testvérénck. E két vér és szellem egyesüléséből származott oly magyar főúr, mint gróf Széchenyi István. Ifjuságát, miután gondos nevelői kezek alól kikerült, a katonaságnál s többnyire külföldön, résziut a Napoleon elleni háborúkban tölté, s bár rokoneelvű barátai körében sokat vitatkozott a hazának sötét színben látott állapotairól, és sokat olvasott, sokat készült: a tudományok s haza iránti szeretetének csak kevés küljelét mutatta; ellenben a katonai tudományokban s lovagi test-

gyakorlatokban a legkitünőbbek közé tartozott. Részt vett 1809-től 1815-ig a Napoleon elleni háború több nevezetes ütközetében, s mint vitéz katona, s egy lovas század kapitánya, több külföldi érdemrenddel díszesített. A francia háboru bevégezése után sokat utazott, s bő tapasztalatokat gyűjtött. Utazásai egy részében báró Wesselényi Miklós volt elválhatlan társa, s barátja. Hazájában kevésbé lévén ismerve, semmi sem volt a magyar országgyűlések naplóiban meglepőbb, mint gr. Széchenyinek első rögtönzött fellépése a pozsonyi gyűlés-teremben. Feláll egy akkorig csak a hadseregnél s a vigalmakban ismert fiatal főúr a még akkor diákul szónokló főrendek során, katonai egyenruhájában, s első megszólalása hazai nyelven nem kevesebbet mond, mint hogy hatvanezer p. ftra menő egy egész évi jövedelmét a felállítandó magyar tudós társaság alapjához csatolja. Midőn baráti kérdik, hogy „miből fog élni, miután egész jövedelmét elajándékozta?” azt feleli: „eltartanak egy évig barátaim.” — E percztől fogva gr. Széchenyi István, ki 1833-ban a vaskapu melletti vízepítési működéseknél királyi biztos, 1845-ben excellentiás úr s helytartósági tanácsos, 1848-ban közlekedési minister lett, soha meg nem szünt a haza első munkása lenni; Magyarország kifejtésének, nemzete feldicsőítésének vágya, mely gyermekkorá óta élt lelkében, először is tollat ragadtatott vele s teendői sorozatában, különféle hazafiui

egyletek alapítása mellett, első dolga volt könyvei által üdvös pezsgést, jótékony forradalmat idézni elő az eszmékben, közszellemben, intézvényekben, anyagi és szellemi vállalatok, gazdaszat, ipar, kereskedés, közlekedés, nyelv és tudományok mezején. — Először is a lótenyésztésre látszott fordítani figyelmét; a lótenyésztő egyesület s löversenyek felállításánál azonban a messzelátó hazafinak nem kisebb célja volt, mint a gazdag főurakat a haza fővárosában összevnyűjteni, nemzeti központot alkotni, s eszmecserékre alkalmat szerezni. Az akademia felállítása körül a legnagyobb tevékenységet fejtette ki, s 1830-ban az akademia másodelnökévé választatott, és ezen hivatalában egész 1848-ig évről évre meg is erősítettett. Midőn 1830-ban *Hitel* című híres művét kiadá, nem volt többé a hazában oly olvasott író, mint gr. Széchenyi. Ezentúl majd minden év hozott tőle egyegy jeles, eszmedús munkát, vagy legalább röpiratot, s nagyszámú elmés hírlapi cikket, melyek rakhelyeül a Jelenkor című politikai lapot választotta. Mindezen könyvei, logikai sorozatban egymásután következő, előre átgondolt, sohasem rögtönzött, a körülményekkel s lehetségekkel mindenkor bölcs öszhangzásban tartott eszméinek s vállalatainak, elmésségtől, éleztől, meglepő, eredeti, ragyogó gondolatoktól szikrázó magyarázói, támo-gatói, ügyvédei valának. A milyen volt szónoklata, olyan volt írói tollá is. Zöld asztal melletti beszédei, s irodalmi művei egyenkint a gróf gazdag eszmevilágának hatalmas nyilatkozatai s eszközei; érczhangú tárogatók a nemzetnek ön-álmából felébresztésére, s későbbben bölcs irányadói a felébredt nemzetnek, öszpontosítói, alakítói a szétágazó haladási eszméknek.

Midőn gr. Széchenyi István a m. aka-

demiát megalapítá, s a főrendek házában magyarul felszólalt: még csak tördelve beszélte ősei nyelvét; pár évvel utóbb pedig már, első irodalmi kísérleteiben, fölhasználhatni ha nem is az aesthetikai szépséget s teljes nyelvtisztaságot, milyen p. o. Kölcseynél látható, de azon sajátos erőt, s elmés, csipős, tartalmas, igaz magyar jellemet, mely a Hitelben már magasb fokra fejlődve, varázserővel ragadta meg a zászlóját követő nemzetet. Művei többnyire szabálytalanok, pongyolák, áradozók, de ragyogók s melegék a lángész szikráitól; a megfontolt higgadt tervü izgatónak gyakorlati eszméi közé sok helyütt oda hintve a hazafiai lelkesedés, vagy édes melancholia, s álmadozó költészet legszebb virágai. — Az eszmék első pillanatra ziláltaknak látszanak, de bővebb vizsgálat s az egésznek átnézete után mindenkor feltalálható azokban egy magasabb öszvefüggés, s a legszorosabb, legerősebb logika. Közönségét nem szívénel, hanem eszénél fogva, nem a képzelődés lángoló szekerén ragadva, vagy lágy érzelmekkel hatva, hanem meggyőzve, s többnyire mulattatva nyeri meg. Vitatkozási modora élczes, olykor keserű és gyöngédtelen is, mindig élesen, s a szegyet fején találó. Okai valóban nem fontosak, hanem mázások, dialektikája művészi. Írásmódja minden más magyar íróétól, de a külföldi röpiratok nagymestereiétől is különbözö, egészen sajátos, senki által nem utánoszható; tele van közbevetésekkel, kitéréssekkel, megjegyzésekkel, szeszélyes csapongásokkal, melyek azonban, mélyebben vizsgálva, mind a dolgra tartoznak, s egy, egész írói pályáján átvonuló logikai nagy láncz s egymásután gyöngyszemeit képezik. Hosszú periodusokat alkot, melyek fárasztának, ha nem volnának elmés ötletekkel, talpraesett élezzekkel, csipős, mu-

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

lattató gúnynyal fűszerezve, és ezeknek orvosi erejű mérge ismét édesen enyhítve a legszentebb honszeretetet s hazafiúi fájdalom meleg költészetével. Ezen tulajdonok tevék Széchenyit, ki nálunk a politikai irodalom megteremtője, s utóbbi műveiben a jövők világos látásától ihletett jós, — a legolvasottabb magyar íróvá. Munkái, ha nyelv és szabályszerűség tekintetében távol vannak is a classicitástól, legnagyobb kiterjedést nyertek minden magyarnyelvű elmeszülemény közt, s mindig a legérdekesebb olvasmányok maradnak, míg Buda áll s magyar él.

Gróf Széchenyi István midőn a hazai ügymenet 1848-ban olyan irányt vett, melynek jós lelke mindig ellene dolgozott, s melyből a haza és nemzetiség végveszélyét látá kifejlendőnek, a ministeri hivatalszobát a kórintézettel cserélte fel. Nagy lelke megtörött; de a haza angyala reményt súg füleinkbe, hogy a tört lélek újra fölemelkedik, s örülni fog a gyakran félreismert szent törekvéseket most hálásan méltányló magyar nemzet szives üdvözlésének.

Gr. Széchenyi István szabályos testalkatú, közép magas, nem athletai, de arányos növésű, hajlékony, izmos edzett karú, napbarnította kezű (mert kesztyűt sohasem viselt), inkább szikár mint testes, de azért nem sovány, sötétsárga epés arczzsinü, széles magas redős homlokú férfi. Arczát nem mondhatni szépnek, de kellemesnek, s olykor leigézőnek, máskor megdöbbenően félelmesnek a szenvedélyek változásai szerint. Arczán folytonos mozgalom és küzdelem, nyugtalan s változékony visszatükrözése a benyomásoknak s az uralkodó érzelmekeknek. Azért

ez arcz híven vissza sem adható; mert egymásba folyó sűrű nagy szemöldei még nem merítik ki Széchenyi érdekes arczképét. Ki tudná visszaadni ezen mozgalmas, élénk, kifejezéses, majd gúnnyos, majd méltóságos, majd ismét méla, s andalgó arcz egész eszmevilágát, dús szelleméletét, sötét-szürke szemeknek éles, fürkésző, mély emberismeretre vezető tekintetét? Homloka felső része föltünően jelentékeny, domború, széles, minő csak ritkán gyönyörködteti Lavater tanítványait, sejtetve a nagyszerű értelmiséget, mely e hatalmas koponyában lakozott; e széles, redős homlokot göndör fekete hajfürtök kerítik; orra vastagtövű, erős hajlású, tág nyílású; szája közöpszerűnél nagyobb, széles és szögleteiben gúny kifejezését rejtő, sűrű, nyírott fekete bajusztól árnyékolva; álla erős, csontos, nagy erélyt s szilárd akaratot tanusító. Állása egyenes, katonás. Hangja erős, férfias, de nem kellemes, kicsit rekedt. Így láttuk őt, mindenkor díszes, tiszta, angol modorú, kényelmes, olykor egyik másik részében felöltő s kiáltó öltözetben, alacsony széles karimás kalappal, hóna alatt börtárczájával, örökké mozogva, a gyűlésekben jobbra balra járva, s még beszédei alatt is maga körül szabad tért csinálva, melyen sétálhasson, arczán a pajzánságnak, keserű gúnynak, méltóságnak, lelkesülésnek kimeríthetlen változataival.

Munkái: 1. *L-vakrol* (1828); 2. *Hitel* (1830); 3. *Világ* (1831); 4. *Magyar játékszínről* (1831); 5. *Budapesti hidegyesülethez intésett jelentés* (1833); 6. *Stadium* (Lipscse, 1833); 7. *Néhány szó a lövészny körűl* (1834); 8. *Üdöletle* (1842); 9. *A magyar akademia körűl* (1841); 10. *A kelet népe* (1841); 11. *Adó és két garas* (1843); 12. *Magyarország kiváltságos lakosihoz* (1844); 13. *Eszmetörvedékek, különösen a Tiszavölgy rendesését illetőleg* (1846); 14. *Balatonigőzhajózás* (1846); 15. *Politikai programtörvedék* (1847); 16. *A költékedési ügy rendeséséről* (1847).

II.

KAZINCZY FERENCZ.

A magyar akadémia rendes tagja, irodalmunkban a tisztultabb izlésnek teremtője, a m. nemzet egyik vezérszilaga, szül. Érsemlyénben Bihar megyében 1759. oct. 27-ikén, előkelő helyét hitvallású nemes családból. Atyja : Kazinczy József, édes anyja : Bossányi leány. 9 éves korában Késmarkra vitetett a német nyelvet megtanulni, onnét egy év múlva Sárospatakra, hol iskoláit 1779-ben elvégezve, Kassán, Eperjesen végre Pesten törvénygyakorlaton volt. A lánglelkű ifju már korán keresé a nagyok s lelkesek társaságát, s megismerkedék gr. Ráday Gedeonnal, a költővel, ki nagy befolyással volt szellemi fejlődésére, s b. Orczy Lőrinczcel, a szinte költővel, kinek eszközlésére 1784-ben abaujmegyei aljegyző, s nem sokára abauji és sárosi táblabíró lett. II. József császár ez időben léptetvén életbe közigazgatási új rendszerét, s gonddal keresvén ki a hazában azon keveseket, kik németül értettek s az újabb eszmék előtt nyiltabb elmével s kebelvel bírtak : gr. Török Lajost, Kazinczy későbbi ipát, a kassai kerületben tanulmányok kir. igazgatójává s ennek ajánlására Kazinczyt 1786-ban ugyanazon kerületben a nemzeti iskolák felügyelőjévé nevezte. Bécsben baráti viszonyba lépett az ottani kitünőbb német s magyar írókkal, nevezetesen Báróczyval. E hivatal viselése alatt lépett fel az irodalmi téren; Bácsmegyeije, mely Kassán 1789-ben s Gessnere, mely ugyanott 1788-ban jelent meg, a jobb izlésű, akkor még igen kis magyar közönség kedvenczévé tévék; a Magyar Muzeum pedig, me-

lyet Baróti Szabóval s Bacsányival egyesülve 1788—1792, s az Orpheus folyóirat, melyet ő maga 1790-ben ugyancsak Kassán adott ki, a fiatal magyar irodalom legnagyobb befolyású tagjává, hajnokává emelék a rosz izlés, s elfogultság bátor megtámadóját, a nemesebb formák s tisztultabb nyelv lelkesült apostolát. Irodalmi munkássága még inkább terjedt s nőtt, midőn II. Leopold alatt hivatalát veszté. A Pesten keletkezett magyar játékszínt gr. Ráday Pállal, gr. Ráday Gedeon fiával együtt szervezte, s annak igen sovány színműtárát, Shakspeareből, Moliéréből, Götheből, Lessingből stb. műgonddal fordított classicus darabokkal gazdagította (Hamlet, Baruhelmi Minna, Stella, Galotti Emilia, Sára Sampson, Lanassa). Az 1793-diki események (az ugynevezett Martinovics-féle összeesküvés) következtében, melyekbe öntudatlanul s a bekövetkezett veszély minden sejtelme nélkül bonyolódott, rögtön 1794 december 14-ikén Regmeczen, anyja házában, váratlanul elfogatván, hosszabb időre kiragadtatott kedvesei s megszokott működése köréből. Éltenek, mely itéletileg a bakó martalékaul vettetik, megkegyelmezett ugyan a fejedelem, de a brünni, kuffsteini és munkácsi fogságban hét egész évet tölte. Hazafiui buzgalmát, irói szorgalmát s munkakedvét e rideg időszak sem törte meg, sőt a nyájas másák voltak magányának édes vigasztalói. Kiszabadulta után a börtönből, (1801 jun. 28) mely erős és rugalmas lelkét nem, de vagyoni állapotát megrongálta, 1804.

KAZINCZY FERENCZ.

atyai barátja leányával, gróf Török Zsófiával lépett házasságra, kitől hét gyermeket nemzett. — Éltének sok anyagi nélkülözéssel s életgonddal borongó második felét családi örömök s irodalmi foglalatosságai deríték fel, mik neki legkedvesb gyönyöre s élvezete valának. Ez időből valók kötetekre menő nyelvészeti, történeti, széptani dolgozatai, érdekes önéletírása, több régi s új classicusból jeles fordítmányok, erdélyi utazása, s nem sok, de rendkívül csinos költeményei. — A magyar társaság igazgató tanácsa 1830. nov. 17-én az akademia történettudományi osztályának rendes tagjává választá, de már 1831 aug. 22-én élte 72-ik s írói pályája 56-ik évében, sirba vitte a hazánkban akkor első ízben beütött cholera. Meghalt a széplelkű, élénk, ép aggastyán széphalmi szerény magányában, Abauj határán, közel Sátoraljaújhelyhez, minden jóktól siratva, magával vive azon köztiszteletet, mely megilleti az úttörőt, a zászlóvivőt, a bátor vezérbajnokot, a jobb izlésnek a régi, tisztulatlan, nehézkes, konok iskola elleni harcában. Kölesey Ferencz tartott felette az akademiában gyönyörű emlékbeszédet.

Ezen a magyar irodalomra s így a nemzeti műveltségre egész félszázadon át elhatározott befolyást gyakorló, méltán híres, sokszor durván megtámadott s rágalmazott, de a jobbak által annál inkább ünnepezt férfiú örökké az elsők közt fog neveztetni, ha a jobb izlés teremtőiről, a fiatal tehetségek emelői- s felbátorítóiról, a szent ügynek ernyedetlen buzgalmú, lángoló lelkesültségű, ihletett papjairól lesz szó a valódi érdemeket nem felejtő történetben. — Már gyermekkorában jellemzé őt azon élénk tudvágy, szép iránti fogékonyság s lelkesülés, mely siriglan soha egy perczig el nem hagyta kebelét, s a börtön hideg falai közt sem

hülhetett ki. A káté és grammatika szárazságai gyötrelmére voltak, de a biblia prófétáit szenvedélyesen olvasá, Horáczt s Virgilt könyv nélkül tanuló, görögül mester nélkül tanult, néhány hó alatt elsajátította a francia nyelvet, szorgalommal buvázkodott a pataki könyvtár kincseiben, s mindazt gondosan kijegyezgeté, a mi figyelmét lekötötte. A történet tanulása közben eszébe jutott Magyarország földiratát készíteni, s 1775-ben Kassán megjelent a 16 éves ifjutól „Magyarország földi állapotjának lerajzolása“ melyet csakhamar követett Bessenyei németül írt philosophiai regényének fordítása. Végtelen sokat olvasott, jót és roszt, s korán fejlett izlése megismeré mindkettőt, eltaszítá az izetlent, a dagályost. Báróczynak egyszerűen nemes és kellemes írmodora tűnt fel előtte követésre méltó példaul. Első szerelme költői munkára lelkesíté, kedvese „Czencki“ név alatt szerepel. Bácsmegyeiében s Gessnerében, előképét, Báróczyt, már elérte, ha túl nem szárnyalta. Kassán kiadott folyóiratai, s izletes fordításai kiszámíthatlan befolyással voltak az irodalomra. Hogy idejét s erejét leginkább műfordításokra áldozta, ennek nagy oka, s tekintve az időt, melybe e munkálatok esnek, leírhatlan haszna volt. A hazai nyelv iránti szeretet ezen ébredező korában, tekintet nélkül az eredetiségre, sok és jó olvasmányra volt szükség, s Kazinczy e szükségét akarta fedezni. Kazinczy, már ekkor, a magyar styl és költészet teremtője lett. Azonban nem kevesbé magasztaló említést érdemelnek a folyóiratokban elszórt csinos, eredeti versei s prózai értekezései, melyeknek minden sorából kitünik a szellemdús író s magas műveltségű világfi; epigrammban, sonettben s költői levélben pedig annyira az első helyet vivta ki

magának, hogy még maig is felülmulatlanul áll. — Második időszaka, a 7 éves börtön után, még fényesebb az elsőnél. Ekkor szerezte meg magának a magyar nyelv-műveltség reformátora hivatatlan koszoruit, ekkor törte szét hősi erélylyel s bátorsággal, mindenek közt legelőször, azon bilincseket, miket a csökönös orthologia, a mozdulni nem akaró régi iskola a nyelvre vert. Tanításával s példájával egyiránt tört utat mint kelljen a nyelvet ügyesen használni, gazdagítani, s minden tárgyhöz, minden aesthetikai formához, úgy kötött, mint kötetlen nyelven, illőleg alkalmazni. Éles gúnnyal, metsző élcezekkel támadta meg leveleiben, s „Tövisek és virágok“ című epigrammaiban a magyar irodalom s egyes írók árnyoldalait, kiknek érzékenysége természetesen feljajdult e kellemetlen érintésre, s ki-tört a Kazinczy-féle ugynevezett neologismus, nyelvírás s szófaragás ellen a mérges, gyakran a legnemtelenebb fegyverekkel is küzdött harc és háború. A nyelv nagy szobrásza, ki e nemes anyagot újra idomítá s megszépíté, nyelvrontónak, az ősi szentségek Herostratusának bélyegeztetett, s egész iskolája hazaárulással vádoltatott. A „Mondolat“ s hasonló irkák azonban nem térítették le a jobb izlés hőst meggyőződése utáról, s erélyesen vivott tovább is azon elvek mellett, melyeket ő maga követett. Jelszava volt, a mi 1804-ben megjelent jól talált arczképe alá írva van: „minél több jóknak tetszeni.“ — Lassankint elnémultak a korlátolt agyú

ellenségek, s az új iskola, még Kazinczy életében, elhatározott diadalt üle a régi felett, és a széphalmi magános szent sir martyrjában fővezérét, nagymesterét tiszteli.

Munkái: 1. *Magyarország földi állapotjának leírása* (Kassa, 1775); 2. Az amerikai podóc és Kazimir keresztény vallásra való megtérése (Kassa 1776); 3. *Lanassa* szomorujáték (M. játékszin, 4 kötet, 1771); 4. *Stella* Göthe után (Pozsony, 1793); 5. *Helikoni virágok* (Pozsony, 1791); 6. *Paramythionok* Herdertől (Széphalom, 1793); 7. *Sinopei Diogenes maradványai* (Pest, 1793); 8. *Egyveleges fordításai* I. köt. (Széphalom, 1808); 9. *Rochefaucould maximái* (Bécs és Triest, 1810); 10. *Levél Vitkovics Mihályhoz* (Széphalom, 1811); 11. *Tövisek és virágok* (Széphalom, 1811); 12. *Poetai berek* (Pest, 1813); 13. *Kazinczy Ferencz munkái* (Pest, 1814—16); 9. Kötet) *Szépliteratúra* czim alatt, melyekben foglaltatnak Göthetől *Egmont, Testvérek, Stella, Clavigo, Romai Carneval*; Wielandtól *Salamandrin*; Herdertől *Paramythiák és Repülő kocsi*; Lessing meséi; Sternetől *Yorik és Eliza* levelei s „*érzékeny utazás*“; 14. *Előbesséd Sallusthoz* (Kassa, 1824); 15. *Pyrker: Szent Hajdan gyöngyei* (1830); 16. *Kazinczy utja Panonóalmára. Esztergamba, Vácra* (Pest, 1831); 17. *Lessing: Galotti Emiliája* (Bajza: külföldi játékszin, 1829); 18. *Szent történetek az ó és új testamentom könyvei szerint* (Patak, 1831). — Gondja alatt jöttek még ki: *Magyar régiségek és ritkaságok* (Pest, 1808); *Dayka versei* (Pest, 1813); *Báróczy minden munkái* (Pest, 1812, 8 kötet); *Kis János versei* (Pest, 1815, 3 kötet); *Zrínyi minden munkái* (Pest, 1817, 2 kötet). — Szerkesztője volt a *Magyar museum* s *Orpheus* kassai folyóiratoknak. Halála után a m. akadémia megbízásából Bajza és Toldy adták ki: *Kazinczy Ferencz eredeti poétai munkái* (Buda, 1836); s *Utazásait* (Buda, 1839) *Leveleit* (Buda, 1842. s Pest, 1845). Az akadémia által kiadott *Romai Classikusok* első és második kötetében foglaltatnak: *Sallustius épen maradt munkái*, s *Cicerónak némely beszédei és levelei* (Buda, 1836 s 1837). Az akadémia „Külföldi játékszinében“ pedig: *Barnhelmi Minna* Lessingtől és a „*Botcsinálta doktor*“ Molieretől. — Sok becses dolgozata áll a bécsi „*Annalen der Literatur*“ Erdélyi muzeum, Tud. gyűjtemény, Minerva, Élet és Literatura folyóiratokban, Aurora s Hebe zsebkönyvekben.

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS.

III.

Báró WESSELÉNYI MIKLÓS.

Azon nagy nevű főnemes család őseihez méltó, erőteljes sarjadéka, mely a híres nádoron kívül is sok jeles fiat adott a hazának; fia ama lovagias, büszke, hajthatlan nyakszirtű Wesselényi Miklósnak, ki a zsidói ősi várkastélyban középkori életet vitt, s ellenségei házaait ostromolta, kinek neve, Bersenyink szerint „rettenetes vala, és imádott“ és a szelid Cserey Ilonának, ki a béketűrés és szeretet angyala volt a szilaj szenvedélyektől zaklatott, de nemes szívű férj odala mellett. — Miklós, kiről itt szó van, 1797-ben született. Atyja, kinek ragyogó tulajdonai s némely heves vér szülte gyarlóságai is átszállottak a fiúra, gondos nevelésben részesíté szívének ez örömét, életben maradt egy fiát, s míg egy részről kitűnő gondot fordított a természettől már izmos gyermek testi ereje s ügyessége kifejtésére, szellemét is, Pataky nevű derék nevelője által, mindennemű ismeretekkel tápláltatá, s így az ifjában az atyától öröklött nagy szenvedélyek, ha ki nem irtathattak is, de legalább szelidültek, az értelem pedig alaposabb és szélesebb kifejlést, az ismeretkör nagyobb láthatárt nyert. — Wesselényi Miklós komoly, szilárd akaratú s jellemű gyermek volt, parancsoló s nehezen zabolázható természettel, heves véralkattal, de a legjobb legnemesebb szívvel, a leglovagiasb hajlamokkal. Tanítóját, Patakyt, annyira szerette s becsülte, hogy halála után családja tagjai közé temetteté. Az erőteljes, gyakorlott testű, s lángszellemű gyermekből merész, kalandos ifju lett, deli

lovagló, legügyesebb vivó és czéllövő; bálványa a divatvilágnak s a férfias erőt méltányló hölgykoszorúnak. A divatvilág örömei azonban nem töltheték el tágas kebelét; már 1818-ban fellépett a politikai küzdtéren, melynek későbbben óriása lett. Megyéről megyére utazott izgató szerepben, az 1823-diki mozgalmak pedig komolyabb irányt adván Erdélyben az eszméknek, a politikai reform lett legkedvesebb foglalatossága, s divatba hozta fiatal baráti körében a ledér életörömek közt a hazai komoly ügyekre is gondolni. Megbarátkozván az akkor Debreczenben állomásozó huszártiszttel, gróf Széchenyi Istvánnal, ezzel együtt alkották azon lelkes főrendi kört, melyből keletkezett a kortétlen álmaiból új életre kelt, megifjodott Magyarország. E két óriás ész- és szívnek sikerült varázskörébe gyűjteni a korcsulásba süllyedt nemzet fiatalágát, s ennek keblébe csepegtetni a hazaszeretetet, a nemesebb munkásság ösztönét, a haladás és üdvös hatás lángoló vágyát, az elhanyaglott nemzetiesség becsülését. Gr. Széchenyivel együtt utazott a külföldön, nevezetesen Német-, Francia- s Angolországban. A legszentebb barátság s hazafias rokonirány lánczoló össze a két lelkes, hár egymással sokat versengő, s a részletek körül nem egyező ifju szívét, s a hasznosan és gyümölcsözőleg végzett utazásból visszatérve, férfiasan szánták el magokat a reformátori vértanu-szerep megkezdésére. Későbbben az egyetértő barátokat éles meghasonlásba hozták egymással az elvek alkalmazásának

gyakorlati részletei; Széchenyi az eszé-
lyes, ovatos, Wesselényi pedig a meré-
szebb, kihívó, egyenes uton járó poli-
tika híve lévén. Erős vádakkal illették
egymást, egyik sem akart engedni a
rosz uton járnai vélt másik barátának, s
elválva egymástól, két külön politikai
iskolát alapítottak, bár senki sem ké-
telkedhetett, hogy mindkettőnek lelkét
a legszentebb hazaszeretet hevíti.

Wesselényi is, mint Széchenyi, élte
feladatául tűzte ki, életének legjobb
erejét s leghivebb gondjait az alvó
nemzet felébresztésére, erősítésére, eme-
lésére fordítani, s e nemes czél eszkö-
zeül nem csak a zöldsasztalt, a politikai
szónoklatot, nem csak az egyleti műkö-
dést, hanem az irodalom hatalmát is
választották. Wesselényi, ki a felsőházi
ellenzéknek Erdélyben, s az 1830-diki
pozsonyi országgyűlésen is hasonlíthat-
lan erejű s ékesszólású vezérszónoka
volt, s e téren a népszerűségnek ak-
korig senki által el nem ért magas fo-
kára emelkedett. — Széchenyinnél ha-
talmasb szónok, de csekélyebb hatású
író volt. Azon merész ut, melyen jár-
dalni jónak látá, csakhamar bezárult
előtte, s megakasztatott hatásában, mi-
előtt annak fénypontját elérhette volna.
1830- s 1831-diki szónoklatai ragyo-
góbbak s a nagy tömeget tapsra hívób-
bak voltak, mint a későbbiek, miket az
1833-diki pozsonyi s 1834-diki erdélyi
országgyűlésen tartott, de ezekben is-
mét több politikai érettség nyilvánult.
Az 1834-iki erdélyi országgyűlés után
két közkereset alá vettetett; az erdélyi
kir. táblára egy általa felállított ma-
gán-könyomda miatt, a nyilvánosság
körüli visszaélésért idéztetett meg, s
mivel a törvényszék előtt meg nem je-
lent, makacsságban marasztaltatott el;
a szathmári megyegyűlésen az örök-
válság ügyében tartott beszéde miatt
pedig a magyar kir. táblán hűtlenségi

perbe fogatott, s börtönre íteltetett.
Mielőtt ezen ítélete, mely őt a közhatás
pályájáról leszoritá, kihirdettetett vol-
na, az 1838-diki pesti nagy árviz alkal-
mával az önfeláldozás csodáit vitte
végbe, óriási erejét s merészségét fel-
használva, több száz emberéletet men-
tett meg, s a kétségbeesettek valódi
védangyala volt. Azután a budai várba
záratott, de terhes betegsége miatt
csakhamar megengedett neki, hogy
fogsága idejét Gräfenbergben tölthesse.
Megrongált egészséggel, félvakon ment
számkivetésébe, s midőn az 1839-diki
amnestia után hazájába, Erdélybe visz-
zatért, politikai halottnak hirdeté
magát.

Wesselényi Miklós élete a börtön,
gräfenbergi időzés s arra következő
vakság által két, egymástól egészen
különböző korszakra oszlik. Első kor-
szakában előttünk áll az erőteljes, ép
férfi, a merész lovag s faltörő politikus,
az ellenzék bálványa, a népszerűség
magasztalt hőse; a másodikban vak Be-
lizárt látunk, kit merészsége elhagyott,
kinek bölcsességét a vakság és magába-
szállás megérlelé, s kinek higgadt né-
zetei a kor viharos szenvedélyei közt
rokonszenvre nem találtak többé a tö-
megeknél. Az előbbi Wesselényi félis-
tenként tiszteltetett, az utóbbi csak
nem elfelejtetett, polgári halottnak te-
kintetett. A menydörgő izgatót bá-
multa a világ; a bölcs tanácsadót nem
halgatta meg, s érett tanácsait, milye-
nekkel p. o. Szózatában a szláv propa-
ganda veszélyeire jós hangon figyel-
meztette nemzetét, időnkivülieknek, s
egy megtört, elcsüggedt lélek ábránd-
jainak tarták. Elhagyta, túlszárnyalta
egykori vezérét a mozgalmas idő. Bár
elméje a magány és vakság éveiben
semmit sem veszített fényéből, sőt erő-
södött a higgadás és mérséklet által —
tagadhatlan, hogy a változott helyzete-

KISFALUDY SÁNDOR.

ket a saját szemével nem látó hazafi nem ismerhette teljesen. Hálátlanság, mellőzés keserítette élete végső éveit, mely csak sírjánál szünt meg. 1848-iki mártiusa után Pestre sietett az uralgó szenvedélyek csillapításának nehézmunkájában részt venni, elvállalta megyéje főispánságát, megjelent az erdélyi s magyar országgyűléseken, s ereje szerint küzdött a forradalmi tények ellen, de sikertelenül s gúnnyal kísérve. Látván törekvései sikeretlenségét, újra félrevonult Gräfenberg magányába, honnét csak 1850-dik év tavaszán jött vissza Pestre — meghalni. A gőzhajón tüdőgyulladásba esvén, partraszállása után kevés napra elköltözött őseihez. Nőt Gräfenbergből, szerény polgári körből választott magának, kitől fiut hagyott hátra. Temetésénél, a fáradt bajnok tiszteletes sírja felett elhallgattak a rágalmak, s feltűnt a régi erdemek dicskoszoruzott alakja!

Wesselényi izmos, erős széles mel-

lő, mély dörgő szavu, nagy öklő, későbbi éveiben nehézkes mozgásu, közép magasságu, elpusztíthatlannak látszó alak volt; szemében, egész megvakulása szomorú koráig, lángoló villám, mely zúzott és égetett, míg hangja a dörgő eget képviselte. Harczra hívó athlétaí arc; rendkívül nagy, antik alkatu homlok, melynek különösen alsó része volt csodásan kiképezve, s oly emelt párkányu, hogy e miatt szeméi mélyen befekvők voltak. Fialat korában szép ifju (bár arczéle tatárfaju); teljesen illettek reá Berzsenyi versei :

Mint az egekbe merült Aetnának az alja virányos,
S a tetején örökös tűz-örvény s aetheri fagy küzd :
Arczaidat derülő tavaszod szép hajnala festi,
Jég fedi homlokodat, sláng csapki komoly szemeidből,
Erdély ! menyköveid forrnak benne, esküszöm, áldozz!

Munkái: számosabb hirlapi vezércikklein s értekezésein kívül: *Batitéletekről* (1833, Bukarest); *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* (1843, Lipcse); *A régi híres műesek egyike megszünésének okairól* (Pest, 1829); *Tecendők a lótenyésztés körül* (Kolozsvár, 1847).

IV.

KISFALUDY SÁNDOR.

Régi magyar nemes család gyermeke, mely Horváth István szerint a Csák ősmagyar nemzetségből származott. Született Sümeghen Zalamegyében 1772 sept. 22-ikén, tanult Győrben és Pozsonyban, hol az 1791-diki országgyűlés lelkesíté, s zene, játékszin és olvasás volt legkedvesebb mulatsága. Atyja restelte, hogy a fiu többre becstüli Schillert Husztynál, s eröltette hogy belőle törvénytudóst faragjon, de sikertelenül. Huszadik évében a nádorhuszár-ezredbe lépett. Egy évig Erdélyben feküdt, azután a magyar nemes test-

őrseregbe jutott 1793-ban; 1796-ban Olaszországban harczolt s Majlandnál fogolylyá tétetvén Franciaországba vitetett. Láttá Vaucuset, s szép énekeinek egy része már a heves olasz ég alatt s Avignon vidékén fakadt elő a fogékony kebelből. 1797-ben kiszabadulván a fogságból Wallis gyalogezredhez tétetett át, s két éven át folytonos részt vett mint főhadnagy a rajnai és schveiczi hadjáratokban. 1800-ban, 28 éves korában elhagyta a katonáéletet s visszajött hazájába, és ugyanazon évben házaseletre lépett álmai s dalai tündérével,

Szegedy Rózával, Szegedy Ignác zalai alispán s kir. tanácsos leányával, a ki verseiben, Liza néven szerepel. 1801. jelent meg Himfyjének első része „a kesergő szerelem“ és soha könyv, sem azelőtt sem azolta, oly nagy és általános hatást nem tett Magyarországon. Neve csattogó szárnyakon repülté át a Duna s Tisza partjait; a „nagy ismeretlen“ a hasonlíthatlanul kedves Himfy közfigyelem, becsülés, szeretet tárgya lett a hazában. Mindenki olvasta a könyvet, s az ifjuság szóról szóra tudta azt. Regéi ezen köz-elragadtatást, általános lelkesülést, a szerzőnek imádásig menő becsülését, ha lehetséges lett volna, még feljebb fokozák. — 1809-ben Zala-megye felkelő nemessége főrmesterévé választotta Kisfaludy Sándort, a főherczeg nádor pedig, ugyanazon rangban, szárnysegédévé nevezte őt a hires országgyűlési szónok Nagy Pállal együtt. A háború végeztével, ugyancsak a főherczeg nádor megbízásából, hiteles oklevelek nyomán, ezen nemesi felkelés történetét írta meg, mely azonban nyomtatásban meg nem jelenhetett. Ezolta regényes fekvésű falusi jószágán Sümeghen, a megénekelte ősi rom alatt s a Balaton tükrebe néző Badacsony oldalán, felséges kilátású szőlejében töltötte idejét, 1820-ban a Marczibányi jutalmat nyervén, ezt egy magyar zsebkönyv megalapítására ajánlotta fel. A magyar akadémia alaprajzának kidolgozására összeült választmányban 1828-ban részt vevén, 1830 nov. 17-én az igazgatóság által vidéki első rendes taggá választatott a nyelvtudományi osztályban. Ugyanazon évben Balaton-Füreden, hol több nyarat töltött, hazafiui adakozásokból színházat építtetett, mely e felírást viseli: Hazafiság a nemzetiségnek. Az 1833-iki akadémiai nagy jutalmat Vörösmartyval kelle megosztania, s elkedvetlenedve a sejtett túl-

szárnyaltatás felett, az akad. r. tagságról lemondott; azonban 1835-ben az akadémia tiszteleti tagjává, 1842-ben a Kisfaludy nevét viselő intézet tagjává lett. 1844-ben oct. 28-ikán, Sümeghen, élte 73-ik évében halt meg. Élte végső éveiben már keveset írt, s kevesbé sikerültet. Az agg költő iránti kegyeletnek s tiszteletnek ünnepélyes nyilatkozata volt a Pesten 1843 mart. 17-kén tartott dalünnep, melyet b. Eötvös nyitott meg s a magyar hölgyek által emlékeül készítettett, és a muzeumba letett Kisfaludy-lant.

Kisfaludy Sándornak, mint költőnek, szép és hű jellemzését adá b. Eötvös a tiszteletére tartott dalünnepen. Azon költők egyike s legelseje Kisfaludy Sándorunk, kiknek hatalmas szavuk, házi falaikon túlhatva, egész nemzethez szólt, kiknek gondolatai ezer feben, érzelmei millió szívben viszhangoznak, kiket Isten egy egész népnek adott ajándokul, hogy mint a gazdag forrás nem csak a helyet, honnét eredtek, de hosszú futásukban az egész vidéket, melyen habjaik átvonulnak, virulással töltsék. Ő a régiebbek közt legnépszerűbb költője a magyarnak, mert meg van költeményeiben azon feltétel, mely nélkül költő magas hivatásának alig felelhetne meg, azon szent zamat, mely költészetének ízt és illatot ad: a nemzetiség; ő nem írt egy sort, melynek minden szava nem volt volna magyar s művei közt, ha vannak kevésbé sikerültek is, de olyan nincs, mely nem e hazának földjéből termett volna, mely minden gondolatában s érzelmében nem volna honi. Ezért volt Kisfaludynak oly roppant hatása, ezért volt ő kortársainak kedvence, azért élnek regéi úgy a kastélyokban, mint a szalmafedeles kunyhókban. Ha tehát újabb időben, a kifejlettebb nyelv s formák haladottabb korában, némi tekintetben háttérbe szo-

rúlt is : azért Himfy szerelmeinek s a Regéknek öserejü költője, ki annak idejében minden magyar, s minden társadalmi osztályt felmelegített a hazában, s nem csak az összes népnek lett kedvencz költője, mint előtte senki s utána is csak kevesen, hanem az elkülföldiesedett magasb osztályok termébe is utat tört a magyar költészetnek, az édes zengésü ősi nyelvnek, öröké első rendü csillaga marad az irodalomnak, s egyik tényezője a nemzeti dicsőségnek. A magyar nyelv s irodalom vagy egészen ismeretlen, vagy éppen gúny és megvetés tárgya volt azon elkorcsult időben, midőn Kisfaludy Sándor fellépése varázshatalommal ragadta meg a jobbra fogékony kebleket, s megszegyeníté és elnémítá a rossz akaratú gúnyt; részvétet és szeretetet költött a zengzetes nemzeti nyelv iránt. E lovagias költészet melege felolvasztá a sziveket, megrázta a korcsulásba süllyedt kort, felemelé a lelkeket, zengve ősi dicsőséget, nemes büszkeséget, s becsületet, daliás érzelmeket, édes és mély szerelmet.

Kisfaludynak ezen nemzeties irányja már igen fiatal korában feltündöklött; Pozsonyban ideje nagy részét a várban tölté, hol magyar nyelvü s érzésü növendék-papság lakott, s ha nappal törvényt tanult, éjjel magyar könyveket olvasott, és titokban költeményeket, szomorújátékokat írt, nevezetesen : Ulissést és Penelopét, és Seneca halálát. Midőn katonává lett, azért vágyott a nádor-huszárezredhez, mert ez Erdélyben feküdt, melyben ő a magyar nemzetiség védhelyét látá. Akkori levelei szerint már egyetlen gondolata s vágya volt“ szive véréből, hazafiúi érzelmeiből, mint a selyembogár gyomrából, fonalat fonnai, melynél fogva a veszni indult magyar nemzetiséget, magyar nyelv, érzés és írás által életben

tartsa. Föltette magában, hogy magyarul ír s a szivekhez szól; mint? és miként? maga se tudta még. Hasonló érzelmek kísérték testőri pályáján, hol önművelését komolyan megkezdé a francia és olasz nyelvek tanulásával, üres idejét szobájában tanulva s dolgozva tölté, Eszterházy Miklós testőrfőhadnagy s az angol követ által, kik a testőrséget meglátogatók, Tasso fordításán lepetett meg, s az akkor Bécsben élt írókkal és művészekkel sokat társalgott. Költői szellemét fejteni segítették szrencsétlennek vélt szerelme későbbi neje iránt, Olaszország szép ege s művészete, Provenconak troubadour-daloktól zengő mezői, Schweicz és a Rajna regényes vidékei, hol minden várromot felkeresett, s kétségkívül már megteremté lelkében későbbiregének anyagát. Verselt, a merre járt, s gyönyörű Himfy-dalait többnyire magános séta közt, vagy éppen lóháton költé. Később a boldog szerelem, s bájos szülőföldének hegykoronái fogák körül, Sümegh, Somlyó, Csobáncz, Rezi, Tátika. Így fejlett ki a kesergő s boldog szerelem, és az ősi regék lantosa, kinél a magyar által értettebb nyelven soha senki sem szólott.

Kisfaludy Sándor a középnél valamivel nagyobb testalkatú, erős, izmos, széles vállú s mellü, nagy és boltozatos homlokú, lelkes szemü, szabályos arcú szép férfi volt. Haját, egy a majlandi várörizet közt uralkodott ragályos nyavalya folytán már korán elveszté. — Jelleme büszke; szive érzékeny, kedvelt tárgyaiért buzgó s áldozatra kész; szemérmes, becsületes s egyenes lelkü, minden erkölcstelennek, tisztátalannak, s fufangosnak gyűlölje. Szoros barátságot kevés emberrel kötött, de szeretett barátaiért minden feláldozásra hajlandó. Színleni nem tudott, meggyőződésében, véleményeiben még némely előítéleteiben is erős,

állandó, a makasságig; nyíltan s leplezetlen őszinteséggel, olykor élesen mondta ki érzelmeit, s mindent, mit igaznak tartott. Aristocrata volt a szó nemeseb értelmében; sokat tartó születési nemességére, ősi családjára, a nemzeti s faji dicsőségre és érdemre, mint ez kitetszik minden sorából. Kötelességének tartotta a közügyekben részt venni, hű táblabírája volt megyéjének, bár nem oly kitűnő szónok, mint író, mert heves vérmérséklete s agyát elborító phantasiája gátolák a szónokirogtönzést. A közéletben vidám, kedélyes volt, míg költeményeit folytonosan bú fátyola borítja; míg ellenben Károly testvére, Tollagi Jónás s a kacagtató vigjátékok költője, a társalgásban búskomor. Szívének élelemre volt szüksége, ezért agg korában másodsor házasodva, szép fiatal nőt vett, kit azonban a halál tőle csakhamar elragadott. — Ilyen volt a nemzetnek a kedvencz költője, kire gyermeki kegyelettel gondol minden romlotlan magyar, ki a Balaton habjain, Badacsony alatt, Kisfaludy S. szőlőjét, Csobánczot, Szigligetet, Tátikát, s a szentmihályhegyi remete tanyáját látva, fendobogó kebellet elhalad; — mert

e szomorú romokat ő lelkesíté meg édes lantja szellemével, s neki köszöni mind azon magas és szent érzelmeket s emlékezéseket, melyek e classicus földön lelkét melegítik.

Munkái: 1. *Himfy szerelmei*, első rész: *A kesergő szerelme* (Buda, 1801); 2. *Himfy szerelmei*; második kiadás, két részben: *Kesergő* (20 ének, 200 dal), és *boldog szerelme* (7 ének, 200 dal); Buda, 1807. 3. *Regék a magyar előidőből* (Buda, 1807. 2-ik kiad. Buda, 1818) nevezetesen: *Csobáncz, Tátika és Somlyó*. 4. *Gyula szerelme*. 10 énekben (Buda, 1825); 5. *Hunyady János* hist. dráma 5 felvonásban (Buda, 1816); 6. *Eredeti magyar játékszin* (Buda, 1825—1826: 2köt.) magában foglalja: *Az emberi szív őrvényei; A Dárdai ház; Kún László; Lekes magyar leány* szindarabokat. 7. *Hazafui szózat a magyar nemességhez* (1809); 8. *Kisfaludy Sándor munkái* 1—4 kötet (Pest, 1833); 9. *Minden munkái* 8 kötetben (Pest, 1833—38); 10. *Minden munkái* Toldi szerkesztése alatt Heckenast kiadásában, 6 kötetben (Pest, 1847). Tartalom: *Himfy szerelmei, Regék a magyar előidőből (Csobáncz, Tátika, Somlyó, Dobozi Mihály és hitvese, A szent mihályhegyi remete; A megboszáult hitszegő; Gyula szerelme; Kemend; Döbrönte, Szigliget, A somlyai vérszűret; Essegvár; Micsbán; Frangepán Erzsébet; Balassa Bálint); Eredeti magyar Játékszin (Hunyady János; Az emberszívek őrvényei; A Dárdai Ház, Kún László; A lelkes magyar Leány)*. — *Viola és pipacs vagy hamis barát* 1848-iki Emlényben). — Apróbb versek az *Aurorában, Résztét könyveiben, Aradi vészlapokban, Arvinkönyvben*. — Kéziratban: *Az 1809-ki nemesi fölkelés története*; melyből mutatványok a Bajza által kiadott *Ellenőrben* jelentek meg és „*Hattyudal*“.

GRÓF DESSEWFFY AURÉL.

V.

Gróf DESSEWFFY AURÉL.

Fia a sok érdemű gr. Dessewffy Józsefnek gr. Sztáray Eleonorától és öregebb fivére gr. Dessewffy Emilnek, az akadémia mostani elnökének, legkitűnőbb szónoka s írója a magyar főrendi tábla conservatív pártjának; született 1808. Nagy-Mihályon Zemplén megyében. Ezen szellemdús és sokoldalú képzettséggel bíró államférfi s író legkisebb korában nem mutatta későbbi lángeszének jeleit, de az irodalom s fejlődő politikai élet embereit gyakran befogadó atyai ház befolyása, s lelkes atyja és anyja vezetése alatt, melyek reá varázserővel hatottak, csakhamar lelkes gyermekké képződött, ki tiz éves korában már könyv nélkül szavalta Iliást, s tizenhárom évvel szeretett, atyja kíséretében, a megyegyűlésekre járni, és Tacitust kedvvel olvasta s idézte. Kazinczy Ferencz a Dessewffy háznak barátja volt, s ily férfi társasága nem maradhatott a fogékony ifjúra üdvös, lelkesítő befolyás nélkül. E komoly irány mellett azonban szerette az életörömekeket is, s e fogékonyosság a változó élvezetek iránt egész halálaig uralkodott benne, s testi és lelki erejének e kettős igénybe vétele emésztve hatott egészségére. 1823-ban a kassai kir. akademiába ment, de az iskolai rendszer szárazsága ki nem elégíthetvén szomjas szellemét, minden nyelven olvasott, s különösen szereté Benthamet. Tökéletes bírása az

idegen nyelveknek, s a nagy világszintpadnak mélyebb pillanata előtt felvouló függőyei főleg diplomatiái irányban ragadák az ifjat, ki már ekkor a legkimerítőbb szakirók munkáit, azok eredeti nyelvén, tanulmányozá, s az államtudományt legüdebb, legdúsabb forrásaiban keresé fel. A „Felső magyarországi Minervában“ mely édes atyjának befolyása alatt állott, aesthetikai tartalmú dolgozatokkal, s angolból és francziából válogatott fordítmányokkal s némely költői kísérletekkel lépett fel, de gyakorlati iránya, mely kizárt minden álmadozást, nem fért össze a költészettel, s azzal azután nem is bibelődött. Atyja, gróf József, az 1825-iki országgyűlésre szabolcsi követül választatván, Aurél, ekkor 17 éves, Pozsonyba kísérte atyját, nagy örömmel s figyelemmel járta az üléseket, naplót vezetett, lapot szerkesztett saját multságára, beszédeket irt a gyengébbeknek, megismerkedett az országgyűlés nevezetesb embereivel, különösen gr. Széchenyi Istvánnal, ki benne föl ismeré az egykori nagyot, s kinek társaságában tölté pozsonyi élete nagyobb részét. Iskoláit bevégezve, fogalmazó gyakornok lett a m. udv. cancellárián, s gyakorlatilag kezdé ismerni s vizsgálni, és bővebb ismerettség után nem igen nagyra becsülni az akkor divatozott kormánybölcséséget. A büroa-

tia gépies foglalkodásai nem elégitették ki sovár, szonjú lelkét; a nagy világ, fényes salonok élvezetci közé rohant, s eleven, fesztelen társalgása, jó kedélye, ügyessége, szikrázó elméssége miatt minden körnek, hová bevezettetett, kedvence lévén, megszerezte az államférfi s diplomata még hiányzó tulajdonait, t. i. a teljesen biztos bánást, önbizalmat, éles finom tapintatot. A zajos nagyvilági élvezetek azonban sohasem töltheték be egészen lelkét, a politikai s irodalmi események folyvást élénk részvéte s figyelme tárgyai maradtak; a szent szomjúság, mit atyja, s Kazinczy s gyermekkorának egyéb vezérei gyöngé keblébe oltottak, sohasem hagyta el. Az 1830-iki országgyűlésre gr. Reviczky magával vitte őt, s naplót írt a felség, és cikkekét a lapok, többek közt az Edinburgh-Rewiew számára. 1822-ben Budára neveztetett m. kir. helytartósági titoknoknak, s ez évben lépett fel legelőször, és nyívan Zemplén megye közgyűlésén a politikai szónoklat mezején. Első fellépése már közfigyelmet vont a nagy tehetségű szónokra. Még inkább feltűnt e tehetsége az 1833-iki országgyűlésen; teljes fényben mutatkozott pedig Pest megye gyűlésein s az 1840-iki országgyűlésen, hol már pártjának vezérszónoka volt. Politikai szereplése mellett, mely Pest megye közgyűlésein, nagy és ragyogó tehetsége elismerésének daczára is, csak népszerűtlenséget szerze neki, mely azonban 1840-ben helytartósági tanácsnoki helylyel jutalmaztatott a hálás kormány által, — élénk részt vett az irodalmi ügyekben, s az akadémia üléseiben is, tagja volt a magyar színházi választmánynak, s az 1838-iki nagy árviz után, igen lelkes buzgóságot fejtett ki a segélyező bizottmány működéseiben, melynek ő is kinevezett tagja volt. — Az 1840-iki országgyűlést megelő-

zőleg emlékiratot készített a pártok állásáról s a kormány teendőiről, mely legfelsőbb helyen nagy figyelmet gerjesztett, s ehez járulván parlamenti ékesszólása, ezeneleven, erélyes, élesen találó, tartalmas, mesteri nyelvű, villámgyorsaságú szónoklat, gr. Dessewffy Aurél már ezen országgyűlésen úgy találjuk, mint a conservatív (fontolva haladó) párt vezérét, s a számfeletti helytartósági tanácsos magas észereje s uralkodó szelleme előtt hódolva látjuk meghajolni a parlamenti gyakorlatban megvénült excellentiás urakat. Mindenki meg volt győződve, hogy Dessewffy Aurél gróf Magyarország cancellárja lesz, az általa melegen szeretett haza ügyeit, peeli közvetítő szerepben, fogja vezetni s alkotó tehetségével, ügyességével, kitartó erélyével, körültekintő saspillanatával keresztülviendi azon józan reformokat, melyek helyességét, cél- s időszerűségét az ő átható éles eszének át kelle látni, s hazaszeretetének el kelle fogadni. — Az 1840-iki országgyűlésen a büntető törvénykönyv alkotásával megbizott országos választmány tagjává neveztetvén, a választmány üléseinek megkezdése előtt kormányköltségen utazta be Francia és Angolországot, Hollandot, Belgiumot s Németországot, Metternich hg. ajánló leveleivel ellátva, anyagot gyűjtve, tanulva, észlelve mindenfelé, s gazdag ismeretkincsekkel megrakodva tért vissza nem csak a büntetőjogi körben, hanem a politikai s jogi tudományok más ágaiban is. — Ezalatt lépvén életbe a conservativeket irányja s modora által elrémitő Pesti Hirlap : a hazaérkezett Dessewffy Aurél első gondjai közé számítá, a Pesti Hirlappal, pártja érdekében, megküzdeni, s 1841-ben a „Világ“ czinü hirlapot megszerezvén, azt a conservatív párt közlönyévé alakítá. Észkús cikkei, miket a lapokba iktá-

FÁY ANDRÁS.

tott „X. Y. Z. könyv“ cím alatt jelentek meg egybegyűjtve. Ennyi emésztő fáradozás, választmányi s megyei ülések küzdelmei, hírlapszerkesztés, codificatio, s e mellett még társas élvezetek, baráti s női körök, testnek és léleknek ez örökös munkássága s izgatottsága elviselhetlen volt a különben sem erős testalkatnak, s a férfiú, kinek nevéhez annyi ész, akarat, tettvágy, oly lángoló érzelem, annyi remény s oly fényes jövőendő voltak csatolva, 34 éves korában, 1842. febr. 9-ikén megszűnt élni. Egy voltkétségkívül a magyar faj leggeniálisabb, legeszesebb gyermekei, s nem csak hazánk, hanem az összes parlamenti élet legügyesebb szónokai közül. — A természet, kedves és mozgékony arcát, szép arczélét kivéve, nem látta el gr. Dessewffy Aurélt azontulajdonokkal, melyek a szónokra nézve előnyösök; alkata gyenge, vézna volt; hangja

nem erős, nem zengő, s kevés változatoságra képes. Mindezt a rendkívüli elevenség, könnyűség, világosság s az érvek logikai hatalma pótolta.

Mint író, mint journalista könnyű, világos, nemes tollal birt, s meleg, de sohasem dagályos, egyszerű, kristálytiszta s mesterkéletlen, de azért tartalmas, erőteljes, s döntő érvek súlya által hatalmas stylusa e pályán oly fokra emelték, hol csak kevesen közelíthetik meg, s remek példányul szolgálhat a kisebbeknek. A kor társalmi kérdéseinek alapos és egyszersmind szellemdús, elmés megvitatására, formulázására senkisémm volt inkább hivatva, mint e korán elhunyt nagy tehetség.

Munkái: *X Y Z könyv* (Pest, 1841); *Néhány nevezetesebb darab gr. Dessewffy Aurélnak hátrahagyott munkáiból* (Pest, 1843); *Aus den Papieren des Grafen Aurel Dessewffy* (Pest, 1843); *Magyar nyelv és előkelőink nevelési rendszere*. A buda-pesti Árvíz-könyvben (Pest, 1839); Czikkek a F. M. O. Minervában s egyéb lapok- és folyóiratokban.

VI.

F Á Y A N D R Á S.

Íróink egyik tiszteletre méltó nesztor, legjelesb mescirónk, legkitünőbb prozaicusaink egyike, a m. akadémia igazgató s tiszteleti tagja, főfő az örök hálára méltó hősök közt, kik az irodalom mostohább korában a hazai nyelv szeretetét közkedvességű s a nemzeti élet szükségéhez és rokonszenveivel alkalmazott dolgozataik által terjesztették s megalapították, szül. 1786. május 30-án, Kohányon, Zemplén megyében, nagy tekintetű ősnemes fajból. Első nevelését Gálszécsen, nagyatyjánál, a Szemerék házában, nyéré; azután S. Patakon tanult, majd négy évet töltött

Pozsonyban, hol a német nyelvet tökéletesen magáévá tette, ismét visszament Patakra a bölcséleti és jogtudományokra, s a joggyakorlati évek után Pest megyében szolgabíró lett. E hivatalt hat évig példásan viselte; akkor, betegeskedése miatt letette, s ugyanazon megye táblabírája lett. Ezentúl Pesten és gombai jószágán lakva, leginkább az irodalomnak élt, de nem mulasztotta el figyelmét a közügyek minden ágára kiterjeszteni. Pest megye közgyűlésein ott zengett hazafiúi hü szava a közjó, és szabadság védelmére, mindenkor a korszellemmel haladva, de bölcs mérséklettel.

tet s meggondolást tanúsítva; minden nyilatkozata mutatta a hazájáért égő, egyszersmind nagy tudományú s tapasztalású, és a hazai állapotokat úgy, mint általában az embert mélyen ismerő férfit. Az 1836-iki országgyűlésre, Péchy Ferencz visszahivatása után, követül küldték Pozsonyba az országgyűlésre, s ott egyike volt az ellenzék legkitünőbb tagjainak. A m. akademiának tiszteleti tagjává 1831. febr. 15-én, igazg. tagjává pedig 1845-ben választott. — Fáy András érdeme: a hazai első takarékpénztár felállítása, s tervének kidolgozása Pesten; s ezért ő annak örökös tiszteletbeli igazgatója. A budai m. színháznak, Döbrenteyvel együtt volt igazgatója 1836-ban; tagja volt továbbá a pestbudai állóhídi- s játékszíni országos választmánynak.

Fáyt már gyermekkorában nagy elevenség s tudvágy jellemzé; gyors és fényes haladása az iskolában háttérbe szorítá tanulótársait. Pesten oly körbe lépett, mely a lánglélkű ifjat az irodalmi pályára vezeté. Első szerző, kivel megismerkedett, a nemes izlésű Kazinczy volt, s e nagy művész buzdítására, ennek ápolása alatt fejlett Fáynk az írói érdem s dicsőség azon magas fokára, hol már találta őt az 1830-ban felállott m. akadémia. — Már igen korán, 14—15 éves korában irogatott, s 1807. jelent meg első munkája: a *Bokréta*, de ezen zsenge meg nem nyerhetvén a tisztaságot s correctséget ohajtó Kazinczy helybenhagyását, ezentúl a fiatal író szigorúbb figyelmet fordított irataira. Egy évtized telt el, míg újra kilépett, s már ekkor példás csint, tisztaságot mutatva. A frís bokkrétát s főleg a „meséket és aphorismákat“ nagy kedvezéssel fogadta a közönség; Fáy hire ezentúl meg volt alapítva, s ő a művelt magyar közönség fő fő kedvence lett. És méltán, mert műveiben min-

denkor eredeti; szellemdús, s e mellett telivér magyar, az emberi szívet s természetet általában, különösen pedig a maga fajtát minden árnyalataiban mélyen ismerő; prózája művészi s maig is csak igen kevesek által éretett utól irodalmunkban. Meleg emberszeretet, sok oldalú tapasztalás, derült életbölcse-ség, a görög bölcsek vidám, mosolygó, de komoly, s minden frivolitástól ment életnézete, a legnemesb értelemben vett humor, lengik keresztül úgy meséit s aphorismáit, mint eredeti, élethű jellemekkel, egyéniségekkel tömött regényeit, apróbb beszélyeit s életrajzait, s a nevelés tárgyában, és egyéb közügyekben írt értekezéseit. A mesében utólérhetlen; regényeiben, miket inkább jellemrajzoknak s arcképeknek mondhatni a magyar életből, nem annyira ügyes, szerkesztő s bonyolító, mint leleményes, tartalmas, tanuságos, esetelő, szincző; drámai művei nagy tanulmányra s tehetségre mutatnak, a mi a dráma lélekét, s belsejét, a jellemet és egyéniségeket illeti, de nem annyira alkalmasok a színpadra; — politikai, közjogi s neveléstani értekezései végre a higgadt, gondolkodó, megfontoló, de meleg és lelkes hazafit mutatják. Politikai nyilatkozataiban, különösen a Kelet népe ügyében írt röpiratában, s jelenkori cikkeiben a mérsékeltébb iskolához s gr. Széchenyihez csatlakozott. *Óramutatójában* a hierarchiai irányok ellen szegülő, szentírásban, s egyházi történetben jártas, felvilágosult protestans áll elő, hite érdekében.

Fáy András a legkedvesebb, szeretetre méltóbb egyéniségek egyike; társalgása, mint irodalmi művei, telve azon humorral, s szelid élcezel, mely nem szúr, nem sért, hanem mulattat és javít. Kistermetű, sovány, de csontos, magas homlokú, nemes vékony arczélú, kellemes arczkifejezésű kondor hajú férfi,

DUGONICS ANDRÁS.

szakáll nélkül, nyírt bajusszal. Mióta szemei elgyengülvék, igen bevonult házi életet él, s az akademiát és egyleteket, melyekben egykor élénk részt vett, s vezérszerepet vitt, nem látogatja; de azért folytonosan olvas, dictál, dolgozik, mint évenkiut megjelenő regényei, egy hosszú élet gazdag tapasztalásának, s a leghiggadtabb, kristálytisza életbölcseiségnek e rakhelyei, bizonyítják. Egy fia, Gusztáv, a zenevilágban ismerős; s maga Fáy András is nagy mértékben bir nemzetségének kitünő szép tulajdonával, zenészi hajlammal s ügyességgel. — Mindezt öszszetéve, mit Fáy a politikai, irodalmi, s egyesületi téren az emberiségért, s hazájaért tett, egyike ő fajunk halhatatlanainak; a magyar nemzetnek nem

csak Phaedrusa, Rochefaucauldja, hanem Wilberforce-a is.

Munkái: *Bokréta* (Pest, 1807); *Próbátétel a mai nevelés két nevezeteshibáiról* (Pest, 1816); *Fris bokréta* (Pest, 1818); *Mesék és aphorismák* (Bécs, 1820); *Újabb mesék és aphorismák* (Pest, 1824); *Kedvesapongások*, 2 köt. (humoros beszélek) s *Régi pénzek vagy: az Erdélyiek Magyarországból*, vigjáték 5 fv. (Pest, 1824); *A két Bathory tört. dráma* 5 fv. (Pest, 1827); *Hasznos házi jegyzetek* (Pest, 1833); *Jutalmazott felelet a t. társ. azon kérdésére: miképen lehetne a magyar jatekszínt Budapesten megalapítani* (Buda, 1834); *A Békési haz*, regény 2 köt. (Pest, 1834); *Terve egy Pest megyében felállítandó takarékpénztárnak* (Buda, 1839); *Növevelés és növevelési intézetek hazánkban* (Pest, 1840); *Kellet népe nyugaton* (Pest, 1841); *Óramutató* (Pest, 1842); *Szépirodalmi összes munkái* 8 k. (Pest, 1843—45), a szerző arcképével melyekhez utóbb 2 kötet járult. *A Jelenkorban megjelent összeállítások a hon leghözelebbi teendői körül* (Pest, 1836); *Jávor orvos és szolgája Bakator Ambrus* regény 2 köt. (Pest, 1855); *A Sztyegfalviak* regény 2 köt. (Pest, 1856); *Adatok Magyarország bővebb ismertetésére* (Pest, 1854). Beszélek s vigjátékok a folyóiratokban, zsebkönyvekben, Arvzsebkönyvben.

VII.

DUGONICS ANDRÁS.

Ezen, a régiek közt legolvasottabb magyar regényíró született 1740 oct. 17-ikén Szegeden, hol atyja város kapitány volt, s gyermek korából azon kegyetlen emlékezése maradt fenn, hogy szeretett nagyanyját, mint boszorkányt, megégetni látta. Tanulását kitünő sikerrel végezvén anyavárosában, 1756-ban a kegyes szerzetbe lépett, s miután Nagy Károlyban a bölcészeti, Nyitrán a hittani tanulmányokat átfutotta, Medgyesen Erdélyben lett szónoklat és költészet tanítója. Itt, a classicus földű Dáciában, lángolt fenn benne a régiség szeretete. 1770-ben Nyitrára rendeltetvén, négy évig tanította a bölcészetet az ottani papnöveldeben. 1774-ben a jezsuita rend feloszlása után, a nagy-

szombati egyetemen lett mathesis tanárává, s ez évben adta ki első munkáját: Troja veszedelmét. József császár idejében egyike volt azon hű magyar tanítóknak, kik nemzeti nyelvöknek a tudományos tárgyakra jól alkalmazható haszonvezetőségét s hajlékonyságát bebizonyították azáltal, hogy tanítványaik számára magyar tankönyveket irtak. Dugonics mathesist irt. Ezenkívül vizsgálta nem rettenve a töretlen út töviseitől, s a csekély pártolástól, mely e korban a magyar irodalomra mosolygott, nem ügyelve sokak roszalására; fáradatlan buzgalommal haladt nehéz pályáján, s irt nagyszámú regényt és szomorújátékokat, és fordított Sallustból és Ovidből. Hogy ellenségeit, kik azzal

gúnyolák, hogy azért ír magyarul, mert nem tud jól deákul, megszegyenítse, — a „Gyapjas vitézeket“ latin nyelven is kiadta. — 34 éven át volt lelkes tanítója az egyetemi ifjuságnak, mely iránta tisztelettel s hálával viseltetett, mi közben szegény sorsú ifjakat tanulmányaik bevégzésére segített, 1808-ban vált meg, hanyatló erővel, kedvelt tan-zékétől, s vonult vissza Szegedre, szülő városába, hol 1818 júl. 25-ikén halt meg, munkás és hasznos élete 78-ik évében. — Dugonics nagy érdeme, melyet szegedi honfitársai emlékoszloppal, s egy utcának nevére keresztelésével örökítettek, főleg abban állt, hogy az irodalom mostoha korában ernyedetlen buzgósággal s lelkeséggel apostolkodott, s irományaival főleg a közép osztályra hatott üdvesen, ennek olvasási kedvét élesztve nagy számú, részint tréfás és enyelgő, eredeti magyar szellemű s nyelvű munkáival, melyek által korában nagy népszerűsége is emelkedett. — Dugonics szép, tekintélyes férfi volt, élénk szellemű, beszédű s mozgású; vidám, becsületes, társaság kedvelő, felvilágosodott; a színpadot szenvedélyesen szerette. Ellenségei irányában,

kik nyelvbéli ujításaiért megtámadák, mindenkor türelmes volt.

Munkái: 1. Trója veszedelme (Pozsony, 1774). 2. Ulisszesnek ama híres és nevezetes görög királynak csudálatos története. Husz énekben (Pest, 1780). 3. A tudakosságnak első könyve, melyben foglaltatik a betűvetés (Algebra) Pest, 1784. 4. A tudakosságnak második könyve, melyben foglaltatik a földmérés (Geometria) Pest, 1784. 5. A tudakosságnak harmadik könyve. A három szögellések (Trigonometria), s 6. A tudakosságnak negyedik könyve. A csucos szelések (Sectiones comicae) Pest és Pozsony, 1798. 7. Etelka, egy igen ritka magyar kisasszony Világosvárott Árpád és Zoltán vezéreink ideikben 2 köt. (Pozsony, 1787. Ennek három kiadása van). 8. Az arany pereczek szomorú története öt szakaszokban (Pest és Pozsony, 1790). 9. A gyapjas vitézek (Pozsony és Kassa, 1794). 10. Jeles történetek, melyeket játékszinre alkalmazott Dugonics András k. oktató, (Pest, 1794—95) négy darab, u. m. a) Toldy Miklós szomorú története. Színmű 3 szakaszban. b) Etelka Karjelben, színmű 4 szakaszban. c) Báthori Mária, színmű 3 szakaszban. d) Kun László, színmű 4 szakaszban. 11. Szercesenek (Pozsony, 1798). 12. Jolánka, Etelkának leánya, 2 köt. regény (Pest és Pozsony, 1803—1804). 13. Római történetek (Pest és Pozsony, 1800). 14. A magyaroknak uradalmaik mind a régi, mind a mostani időkben (U.O. 1801). 15. Szittyiai történetek, 2 köt. (Pest, 1809). 16. Cserei, egy honvári herczeg (Szeged, 1808). 17. A régi hadivezére (Pest, 1808). A radnai történetek (Szeged, 1810). 18. Magyar példabeszédek és jeles mondások 2 köt. (Szeged, 1820). — Kiadta ezenkívül Gyöngyösi Istvának költői műveit (Pozsony és Pest, 1796) két kötetben, s fordította Sallust és Ovid több darabját. A „gyapjas vitézeket“ diákul is kiadta e cím alatt „Argonauticum Lib. XXIV. — Kéziratban maradt tőle a: Magyar várak leírása, a b c rendben.

JÓKAI MÓR.

VIII.

JÓKAI MÓR.

Fényes tehetségű, ragyogó fantaziájú, s a bámulásig termékeny regényírónk, szül. Komáromban 1825-ben, reform. hitű nemes családból; fia Ásvai Jókay József ügyvéd s táblabírónak és Pulay Máriának. Tanult Komáromban, Pápán, Kecskeméten, a reform. közép és főiskolákban. Iskoláit végezván Pestre jött s azolta kizárólag az irodalomnak él. Már kis gyermek korában verseket írt, s egy cféle kísérlete hat éves korából a Regélőben jelent meg. Petőfivel korán megbarátkozott, s egymásra nagy hatással volt e két lángész. 1842-ben, a pápai képző társulatban *Isteni-télet* című novellája által, Petőfivel, s Orlai Petricsessel, a később kitünő festővel együtt, pályadíjt nyert. Jókai ekkor a festészetre, Petőfi a színészetre, Orlai Petrics a költészetre készült; a jövő más irányt adott tehetségeiknek. Jókai Mór, Pesten ütvén fel sátorát, az irodalom vezérei, különösen Vörösmarty által kedvezően fogadtatott. 1844-ben Zsidó fiú című drámájával a m. akademiától dicséretet nyert, 1846-ban pedig nagyobb, két kötetes regénynyel lépett fel; t. i. a *Hétköznappal*, melyből már előbb meglepő mutatóványokat közlött a lapokban. Már ezen első kísérletében, valamint a különféle szépirodalmi lapok hasábjain kiadott novelláiban, mint: *Nepean sziget*, *Marcze Zare*, *Nyomorék naplója* s a t. feltűnt a ragyogó színezet, dús képzelődés, s általában a pezsgő, s magasra szö-

kellő rendkívüli erő; egyes leírások s részletek elragadó szépek, bár a gondosabb műtanulmányoknak még kevés nyoma. — 1847 közepén az *Életképek* című szépirodalmi lap szerkesztését vezette, 1849-ben pedig Debreczenben az *Esti lapokat* szerkeszté, a képviselő ház mérsékeltebb részének közlönyét, s *Madarász* és a „*Martzius tizenötödike*“ című lap, a magyar Charivari, élczes ostorát. — 1851 elején Pestre visszatérván, ez idő olta részint *Sajó* álnév, részint saját neve alatt oly roppant termékenységet fejtett ki a regény és novellairodalomban, mely mindenkit bámulatra ragad, és sok őszinte jó barátjában ébreszti fel azon vágyat, bár valamivel kevesebbet írna, s gyönyörű természeti tehetségeit classicitásig művelő tanulmányokra, és az élet s emberek ismerésére, még több időt fordítana. Jókai Mór 1851 olta, midőn a forradalom által félbe szakadt pálya második szakaszát futni kezdé, azontúl hogy a nagy politikai lapok tárczáit 3—4 kötetes regényekkel írja tele, s minden szépirodalmi lapba, zsebkönyvbe, folyóiratba novellákat ír, s ezeket külön is kiadja, anecdotákat gyűjt, drámákat költ, nagy naptárat is szerkesztett, a Vasárnapi Ujságnak fő dolgozó társa, s Pákh Albert távollétében 1855—56-ban szerkesztője is volt, a *Déliab* színházi s divatlapot, gr. Festetich Leo tulajdonát, szinte szerkeszté, elmés színházi bírálatokat s polémiákat

vezet, legujabban pedig a *Nagy Tükör* című neveltető képes folyóiratot is gyártja. — Sőt e mellett időt talál a Svábhegyen kertészkedni, s dinnyét és barackot termesztani.

Jókai már többet írt 100 novellánál s munkái túlhaladják az 50 kötetet, s 650 ivet. — Drámai művei közül, melyeken sok erő s hatás van, *Könyves Kálmánjával* a Tomori-féle drámajutalom felét nyere, s ez, és *Dalma*, *Manlius*, többször tetszéssel adattak. Ily termékenység mellett, mely Dumas, Sue és Boz mellé tehető, alig lehet kívánni, hogy mindenre a mit ír, kellő teljes gondot fordíthasson, s csak ropant tehetségének köszönhetni, hogy mindaz, a mit ír, egy vagy más tekintetben mindig érdekes, sokszor kitünő, jeles, olykor elragadó szép. Ő nem csak író, hanem valódi költő. Humorában a jobb angolok, könnyűségben a jobb francziák mellé tehető, komolyabb helyzetekben pedig valódi drámai erővel ragad meg. Lángesze mindenütt kibúv s keresztül tör, mint a napsugár; minden műve oly igaz sajátja, melyet kevesen utánozhatnak, egészen elsenki sem tanult még tőle. Sokszor egy sorban, egy odavetett képben egész történetet ad, egész lélekvilágot merít ki. Még az is, a ki történeti, chronologiai vagy földirati hibákat fedez fel benne, örömet bocsátja meg neki ez apró gondatlanságokat, mint Shakspearenek a prágamelletti tengert. Mindazt, a mit ír, fényes keleti képzelet lengi át, mely gyakran szeret a csodásha, a hihetlenhe átcsapongni. Magyar életből vett alakjai egy része azonban, melyeket p. o. a Nábobban előállított, valódi igazság, hús és vér, a mi bizonyítja,

hogy ha az emberek s élet ismeretére több tanulmányt fordítana, egész nagy regényeket is oly tökélyben állíthatna elő, mint most egyes képeket, egyes alakokat, s kisebb novellákat.

Jókai 1848 oltá nős; neje: kitünő színésznőnk *Laborfalvi Róza*. — Szép, széke, karcsú, magas ifju, csendes nyugott természettel; kevés szavú, kedélyes, jószívű; szerény, szeretetre méltó; ment az ifju irodalom egy részének gögjétől s öntelt elbizakodottságától; tisztelője a régi érdemeknek; ezért mindentől melegen szeretve. Irodalmi érdemeiért, Erdélyben utazása alkalmával, ünnepélyesen fogadtatott, s ezüsttollal tiszteltetett meg „Erdély aranykorának“ írója, kinél népszerűbb írónk jelenleg nincsen, s ki e népszerűséget úgy kimeríthetlen gazdag esze s leleményessége, és ragyogó tehetségei, mint tiszta magyar nyelve s nemzeti iránya és szelleme miatt valóban meg is érdemli.

Munkái: 1. *Hétköznapok* regény két köt. (Pest, 1846). 2. *Vadon virágai* 2 köt. (Pest, másod. kiadás 1852). 3. *Forradalmi csataképek* 2 köt. (Pest, 1850). 4. *A buzdósó naplója* 1 köt. (Pest, 1850). 5. *Hangok vihar után* 1 köt. (Pest, 1850). 6. *Erdély aranykora* regény 2 köt. (Pest, 1851). 7. *A két szarvú ember* 2 köt. (Pest, 1852). 8. *Török világ Magyarországon* 3 köt. (Pest, 1853). 9. *Egy magyar Nábob* 4 köt. (Pest, 1853). 10. *Halil patrona* 2 köt. (Pest, 1853). 11. *A magyar nemzet története* 1 köt. (Pest, 1854). 12. *Janicsárok végnapjai* 2 köt. (Pest, 1854). 13. *Karpáthi Zoltán* 3 köt. (Pest, 1854). 14. *Erdélyi képek, novellák* (Pest, 1854). 15. *A magyar elődőkötet* 2 köt. (Pest, 1855). 16. *Véres könyv, csataképek a jelenkori háborúból* 3 köt. (Pest, 1855). 17. *A magyar nép adomái* (Pest, 1856). 18. *Tarka képek* 2 köt. (Pest, 1855—56). 19. *Déleirágok* (1856). 20. *Arnyképek* (1856). 21. *A régi jó táblabírák* (1856). 22. *Szomorú napok* (Pest, 1856). 23. *Oceánia*, egy elsüllyedt világrész története (Pest, 1856). 24. *Él-átkozott család*, regény (Pesti naplóban). — Színművei: *A hulla férje*; *Dalma*; *Manlius Sinister*; *Könyves Kálmán*. — Németre fordítottak: *A csataképek*, *Halil Patrona* (a fehér rózsá); *Nábob*, *Karpáthi Zoltán*, s egyes szép novellái. — Újabb vállaltatai: *Nagy Tükör*; *Új Decameron* sat.

IX.

ZRINYI MIKLÓS.

Zerinvári gr. Zrinyi Miklós, e névnek hetedik viselője a fényes Zrinyi családból, a szigeti hősnek, a magyar Leonidásnak V-ik Zrinyi Miklósnak második unokája, Zrinyi György, élte virágában elhalt horvát bán és Szécsi Katalin fia, született 1616-ban, s fegyverek zörgése közt növekedett fel. Már gyenge gyermekkorában otthonos volt a harcmezőn s a vadászatokon; kardját, Rattkai szerint, török vér pirosítá még korán elhunyt atyja életében, de e mellett kitünő nevelést nyert s a nyelvek ismeretében szépen kiképezte magát. Csakhamar magasztalt hős, s hazájának kedvence és büszkesége lett; követésre kitűzött magas, nemes példány a kortársak előtt, kik közül senki sem előzte meg vitézségben, nagylelkűségben, hazaszeretetben, hadtudományban s általános műveltségben. E felett szép, magas, sugár férfi volt, gyönyörű példánya egy szeplőtelen, hibátlan lovagnak. A svédeknek Szokolczánál, a törököket Kanizsánál s másutt is keményen megvervén, a hálas fejedelem, III. Ferdinánd már 1647-ben, 30 éves korában a horvátországi bán magas és hatályos méltóságára emelé, miután már előbb és ugyan 13 éves ifjoncz korában főlovászmesterré, s azután muraközi kapitánynya, kir. tanácsossa, zalai és somogyi főispánna neveztetett. 1649-ben ünnepélyesen vezettetvén báni székébe, ez alkalommal erőteljes, szép beszédben tünteté ki

nagy eszét, honszerelmét, nemeslelkűségét s egyszersmind szerénységét, e ritkán egyesült tulajdonokat. Ezentul folyvást előkelő részt vett a legfontosabb hazai ügyekben, 1650-ben Légradon békét kötött a kanizsai török őrizettel; 1651-ben Kosztencizát vette el a törököktől, s folyvást paskolta ezeket alsó Magyarországon; ugyanezen évben a Mura és Dráva közt roppant gyorsasággal építette fel Új-Zrin várát, védbástyát a törökök berohanásai ellen Stájerbe. Az 1662-iki országgyűlés alatt Montecuccoli hadvezér röpiratot adott ki, melyben védelmezve magát, miért Erdélyt nem menthette meg török kézből, a magyaroktól csaknem egészen megtagadta a hadtudományt. E gúnyirat nagy elkeseredést okozott; a reá következett feleletben, melynek szerzőjeül általában Zrinyi Miklós tartott, éles elmésséggel s egyszersmind alapos komolysággal czáfoltattak meg hetvenkedései. Ez volt forrása azon gyűlölségnek, melylyel Montecuccoli a közkedvességű, nemes és lelkes Zrinyi ellen élte fogytáig viseltetett. Következő években is erősen verte a törököket Budánál, Új-Zrinnél, a Csallóközben, Esztergamnál, a Mura mellett; hol reá s vitézségére és vezéri tehetségére szükség volt, hihetlen gyorsasággal jelent meg mindenütt, s nem volt diadal, melynek nyerésében Zrinyi Miklós és testvére Péter részt ne vett volna. 1664-ben egy rakás erősséget szedett

el a töröktől, elégette az eszéki hidat s elmetasztotta a török hadak összeköttetéseit; roppant hadi zsákmányt vívott ki, sok ezernyi foglyotszabadított meg, s biztosságot és nyugalmat szerzett Horvátországnak és Stájernek, e mellett a rábizott tartományokat bölcsen s czélszerűen rendezte, a fellázadt horvát jobbágyokat Zágráb környékén lecsillapította s. A római pápa dícsérő oklevéllel, érdempénzzel s arczképével tisztelte meg a törökverő hőst; a császár birodalmi hercegi czimmal akarta diszesíteni, mit azonban nem fogadott el; a spanyol király, IV. Fülöp, aranygyapjas rendét küldé meg neki; a francia király XIV. Lajos pári méltóságra emelé, Bajorország és Württemberg fejedelmei „atya“ névvel tisztelték meg; Regensburgban s több más helyen ünnepélyes egyházi menetek tartattak a Zrinyi által kivívott győzelmek emlékére. Mindez azonban meg nem menthető őt irigyei, nevezetesen a kevély és irigy Montecuccoli áskálódásai s üldözéseitől. De Szuleiman szultán sem akart nyugodni, míg boszút nem áll Zrinyin, annyi török vér ontóján, s megparancsolta nagyvezérének, hogy Zrinyit elfogja. Zrinyi még egyszer megjelent Kanizsa előtt, de fel kelle hagyni terveivel az ellenséges érzelmű hadi kormány parancsára. Ezentúl mind inkább kifejlett Montecuccoli és a bécsi haditanács fondorkodása; gátolva volt minden hazafiui szándékában s haladásában; a magyar őrsereg kivonatott Új-Zrinből, s így ezen kedves vára a hősnek, külföldiektől roszul védetve, 1664 júniusán elfoglaltatott a törökök által, és ezekkel azonnal a szent-gróti győzelem után, minden jó és vitéz magyarnak nagy botrányára, idétlen béke is köttetett. Zrinyi elkedvetlenedve vonult vissza csáktornyai ősi várába, s 1664 nov. 18-ikán még

csak 47 éves korában, ő ki annyiszor nézett szembe a halállal dícső csatákban, a vadászaton egy bősüült vadkan által öletett meg. Azon gyanu, hogy ellenségei orgyilkos keze ejtette el, alaposan meg van czáfolva Bethlen Miklós szemtanu által, ki halála körülményeit részletesen elbeszéli. Méltatlan halála nagy fájdalmat okozott nemcsak imádó hazájának s katonáinak, hanem a külföldnek is, mely nagy érdemeit elfogulatlanul méltányolta; nemcsak a német birodalmi gyűlés gyászolta őt, hanem Párisban is halotti ünnepély tartatott tiszteletére. Fia Ádám, kit második hitvese, Löblin Zsófia, szült, 1691-ben esett el Zalánkeménél. Első neje Draskovich Gáspár leánya volt.

Sírírata többek közt így jellemzi a valódi telivér magyar-horvát fajnak ezen legnemesb példányát: keblében bátorságot, nevében a győzelmet, kezében villámot, arczán vidámságot, tanácsában eszélyességet, fegyverein szerencsét hordozott, merre csak ment; a szerencsét ő vezette s vezérül sohasem tűrte, vakot követni nem akarván; a harczi munkában oly komoly volt, mint otthon a békében nyájas; a szerencsét mindenkor üstökén ragadta és sohasem találta kopasznak, Fabius okosságával birt ennek kósedelmessége, Nagy Sándor szerencséjével ennek vakmerősége nélkül; a törökök Sámsonnak tapasztalták Pécsnél és az eszéki hidnál, melyet felégetett, a tatárok Mózesnek a vizeken, kiket Új-Zerinnél a folyóba ölt, s inkább akartak az örvénybe veszni, mint kardja villámát érezni! erénye vetélkedésen felül volt, de nem felül az irigységen; lelke erejében bízva, hogy az övéi ne féljenek, a félelmet az ellenségre küldte; hogy a vészbe kövessék, elől ment; a minő ijesztője az ellenségnek, oly kedveltje övéinek; az egyház Macchabéusának hitte, az oz-

ZRINYI MIKLÓS.

mán feltámadt Skanderbégget félt benne. S a század e legnagyobb hőst nemtelen vadkan ölte meg! – Igy játszik Isten az emberi dolgokkal, hogy a legnagyobbaknál is nagyobbak mutassa magát.“ sat. Jeligióje volt: „Sors bona, nil aliud.“

E valódi nagy ember, ki rendkívüli testi s lelki erejét gyermekkora óta, ugy a véres harcmezőn, mint a tanácsban, hazájának szentelte, egyszersemind egyike volt kora legműveltebb szellemeinek, s a magyar nemzet legkitünőbb íróinak. Lakhelyét gazdag könyvtár s tudományos és művészeti kincsek ékesíték. Több nyelvet tökéletesen értett s beszélt, ismerte a régi s újabb irodalmakat, s munkái, melyeket a harci kürt harsogásai, s fegyvercsatogás közt könnyeden, mintegy odavetve írt, sok tekintetben első rendű gyöngyei nyelvünknek. Költeményei, idyllek, dalok, epigrammák; Zrinyiása,

hősköltemény 15 énekben, mely Sziget ostromát, V. Zrinyi Miklós hőstetteit adja elő; prózában szónoki nyelven írt műve. „Ne bántsd a magyart“ melyben azon módok s eszközök felől értekeznek, mik által hazája a törököknek foganatosan ellenállhat, egyenkint jelesek a magok nemében, bár versei metruma tökéletlen. Maradtak ezeken kívül politikai egyéb munkái is kéziratban. — Az elfelejtett nagy költőt, kinél, „Marsnak sisakjában giliczék költenek“ — Kazinczy Ferencz ébresztette új életre munkáinak kiadása által. Arczképe Hebe negyedik évfolyamában adatott.

Munkái: 1. *Montecuccoli ellen írt csáfolata*. 2. *Adriai tengernek syrendája* (Bécs, 1651. s több új kiadás.) 3. *Ne bántsd a magyart*. (Nagyszombat, 12-edét, 1705; gr. Forgách Simon kiadása. Ugyanennek több újabb kiadása.) 4. *Zrinyi Miklós minden munkái*, 2 kötetben, (Pest, 1817, Kazinczy Ferencz kiadása.) 5. *A Nemzeti Könyvtárban költői, hadtudományi, prózai munkái*. (Pest, 1853.) — A Pető Gergely neve alatt megjelent krónika hibásan tulajdoníttatik Zrinyinek.

X.

Báró MEDNYÁNSZKY ALAJOS.

A m. akad. igazgató tagja, szül. 1784. ápril 20-ikán Prekopán, Turóczmegyében, b. Révay házában, hol szülői látogatáson voltak. 8 éves korában atyját elvesztvén, előbb a piaristák vezetése alatt álló trencsényi gymnasiumban, azután a bécsi Theresianumban, és ugyan itt négy éven át tanult, hol jeles tehetségeit már ekkor kitüntetvén, udvari apróddá neveztetett. 1801 — 1804 közt a pozsonyi kir. akademiában végzé jogi tanulmányait, 1804-ben a magyar udv. cancelláriánál gyakornokká, 1805-ben ugyanott tiszti. fogalmazóvá lett. 22 éves korában nőül vette a 16 éves *Bolza*

Antónia grófnét. Midőn Napoleon serege Bécs elé érkezett, b. Mednyánszkyt érte azon diszes megbízás, hogy a m. cancellária levéltárát Bécsből Budára szállíttsa. Családi körülményei azonban csakhamar leszólitották a szép reményekkel kecsegtető hivatalos pályáról. Hogy elhanyagolt jószágait rendezze, Veszélére, nyitramegyei birtokára vonult s napjait a tudományoknak szentelé. De a közjó szavára mindenkor előlépett magányából; így az 1808-iki s 1811-iki országgyűlésen ifju lelke egész erejével lépett fel, s nagy részt vett a nyitrai nemes felkelő eszredek

kiállításában, bátran támadta meg *Wal-
lis* gr. pénzügyminister rendszerét, s
honnias szónoklataival közbizalmat vi-
vott ki magának; a megyei gyűléseket
s megyei törvényszéket is szorgalmasan
látogatta s jó példát mutatott,
mint kell a közügyekben nemcsak részt-
venni, hanem vezérszerepet is vinni
egy lelkes főnemesnek. — 1820-ban má-
sodik házasságra lépett gr. *Majláth Jó-
zsef* státus-minister leányával, *Agnessel*.
Az 1820 utáni események folytán, az
1825-iki országgyűlésen b. Mednyánsz-
ky Alajos is a sértett jogok mellett
nyilatkozott; 1828-ban pedig tagja, sőt
életető lelke volt azon orsz. választ-
mányoknak, mely a nádor elnöklété alatt
az oktatási terv kidolgozásával volt
megbízva; az ő tollából folyt a terje-
delmes munkálat, előzménye a későbbi
kimerítőbb dolgozatoknak, melyek ál-
tal báró Mednyánszky hazánk iskolai
rendszerének, a körülmények s lehet-
ség szerint, valódi reformátora lett. —
1830-ban hosszas félbeszakasztás után,
újra a hivatalos pályára lépett, helytar-
tósági tanácsossá neveztetett, s 1831.
mint kir. biztos működött Pesten, hol a
cholera forrongásokat okozott. Tagja
volt azon küldöttségnek is, mely gróf
Teleki József elnöklété alatt a m. t. tár-
saság alaprajzát készíté, s az alapítók
által a felállított m. akademiának
igazgató tagjává neveztetett, 1831-ben
pedig maga az akademia által ugyan-
annak tiszteleti tagjává választatott.
Fontos kir. biztosi munkákban vevén
részt, s azokat szerencsésen be is vé-
gezvén, 1833-ban már udv. tanácsos s
cancelláriai előadó lett, 1835-ben pedig
trencsényi főispáni helyettesé, 1836-ban
val. b. titk. tanácsossá s a magy. k.
kamara alelnökévé, 1837-ben nyitra-
megyei főispánná neveztetett. Ekkor
bizatván meg az erdélyi kamarai keze-
lés elhanyagolt állapotának vizsgálata s

rendbeszedésével: erdélyi tartózkodá-
sát egyszersmind tudományos czélokra
használta fel. — 1839-ben új okta-
tási rendszer készítésére megbízott bi-
zotmány elnökségét viselvén, ked-
vencz tárgya körül nagy buzgalmat,
szakértést s ernyedetlen munkásságot
fejtett ki, melynek gyümölcseit azon-
ban élvezhetnie nem adatott; ő volt
megbízva a nemzeti bank tervének ki-
dolgozásával is. Az 1839-iki ország-
gyűlésen lelkes közbenjárói szerepet
vitt a benne méltó bizalmat helyező
kormány s a mindinkább fejlődő ellen-
zék közt, s egyik főeszköze volt, hogy
a nemzet kívánságai teljesültek, s a
pártok békélve oszlottak szét. — Magas
érdemei jutalmául 1842-ben fényes hi-
vatalos pályája tetőpontját, a főincstár-
noksági méltóságot érte el, a m. k. ka-
mara elnökévé neveztetvén. Az 1844-iki
országgyűlés küzdelmeiben, egészsége
s nyugalma hősiességével véve
részt, mindent elkövetett, hogy az ügyek
mindinkább súlyosodó állásán tehetsége
szerint segítsen. Megtört erővel tartá
meg 1844 jun. 15-ikén a nyitrai tisz-
újítást, melynek erőködése halálát elő-
segíték. Még haza sem érhetett, midőn
jun. 17-ikén útközben a galgóczi vár-
ban, őseihez költözött. Hazánknek e
valóban hű nagy és nemes fiát azon
elcsüggedésében, hogy örvény szélén
álló hazája bajain legnagyobb erőfeszíté-
ssel sem segíthet, nagy részben a
honnai fájdalom ölte meg,

Mednyánszky mint író, a thereziá-
nombeli német nevelés befolyása alatt,
azon korban, midőn nemzeti tudomá-
nyos irodalmunk még csak zsengejében
volt, a német nyelvet használta ugyan:
de későbbben a Tudományos Gyűjte-
mény s *Auróra* megindítása után, ezek-
be már ékes magyarsággal írt, s nagy
befolyású magas helyzetében minden-
kor egyike volt azon lelkeseknek, kik a

BÁRÓ MEDNYÁNSZKY ALAJOS.

magyar nyelv ápolása s terjesztése ügyében, annak megtámadói ellen, érelyesen s hatályosan felléptek. — Mednyánszky irói működésének tere : a magyar történettudomány, melyen a roppant tudományú b. *Hormayrral* s *Hammer-Purgstallal* kezét fogva dolgozott. E végre, főleg magyar történeti forrásokban gazdag, becses könyvtárt s kéziratgyűjteményt alapított. Ő lett azután, hosszas tanulás s gyűjtögetés és mélyebb történeti buvárlat eredményeül, a magyarországi, különösen felvidéki őshagyományok, regék s mondák ihletett regélője, a néphit csodás meséinek gondos összeszedője s bájos ajkú elmondója, s így a honi történet népszerűsítője. Nagy gonddal s fáradsággal gyűjtött adatokat a templáriusok történetéhez; a becses adatok azonban egy utazás közben elvesztek b. Mednyánszky nagy fájdalomára.

Báró Mednyánszky Alajos, magas méltóságos alak volt s határozottan római aretákkal bírt, de római jellemmel is. — Igazságszeretete, becsületessége, szigorú erkölcsi tisztasága, általános tiszteletet vívtak ki számára. Háza a tiszta erkölcs egyháza volt, lakása a rendnek, munkásságnak, illemnek, s felvilágosodott hazaszeregetnek.

Munkái : *Muhlerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn* (Pest, 1820); második kiadás Pest, 1843; *2 Erzählungen Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit* (Pest, 1829); magyarul : 2 kötetben *Szebenyitől és Nyunyitól* silány fordításban. 1832. 3. *Legatio romana Petri Pázmán.* — 4. Munkatársra volt Hormayr „*Taschenbuch für vaterländische Geschichte*“ című történeti zsebkönyvének (1820 — 1830) s ugyancsak Hormayr *Archivjának*, a Schedius-féle „*Zeitschrift von und für Ungarn*“-nak sat. *Miként kell az okiratokat magán levéltárakból közölni?* Mátyás király charakteristikája: Visegrádi emlékirat: Drágffy és Fay eredeti magyar végrendeleteik; Detrekó, Ghymes, Vöröskő leírásai; sat. (Tud. Gyűjt.); „*A fogoly herceg*“ tört. elbeszélés; „*A Szerb királyfi*“ rege (Auróra).

XI.

HORVÁT ISTVÁN.

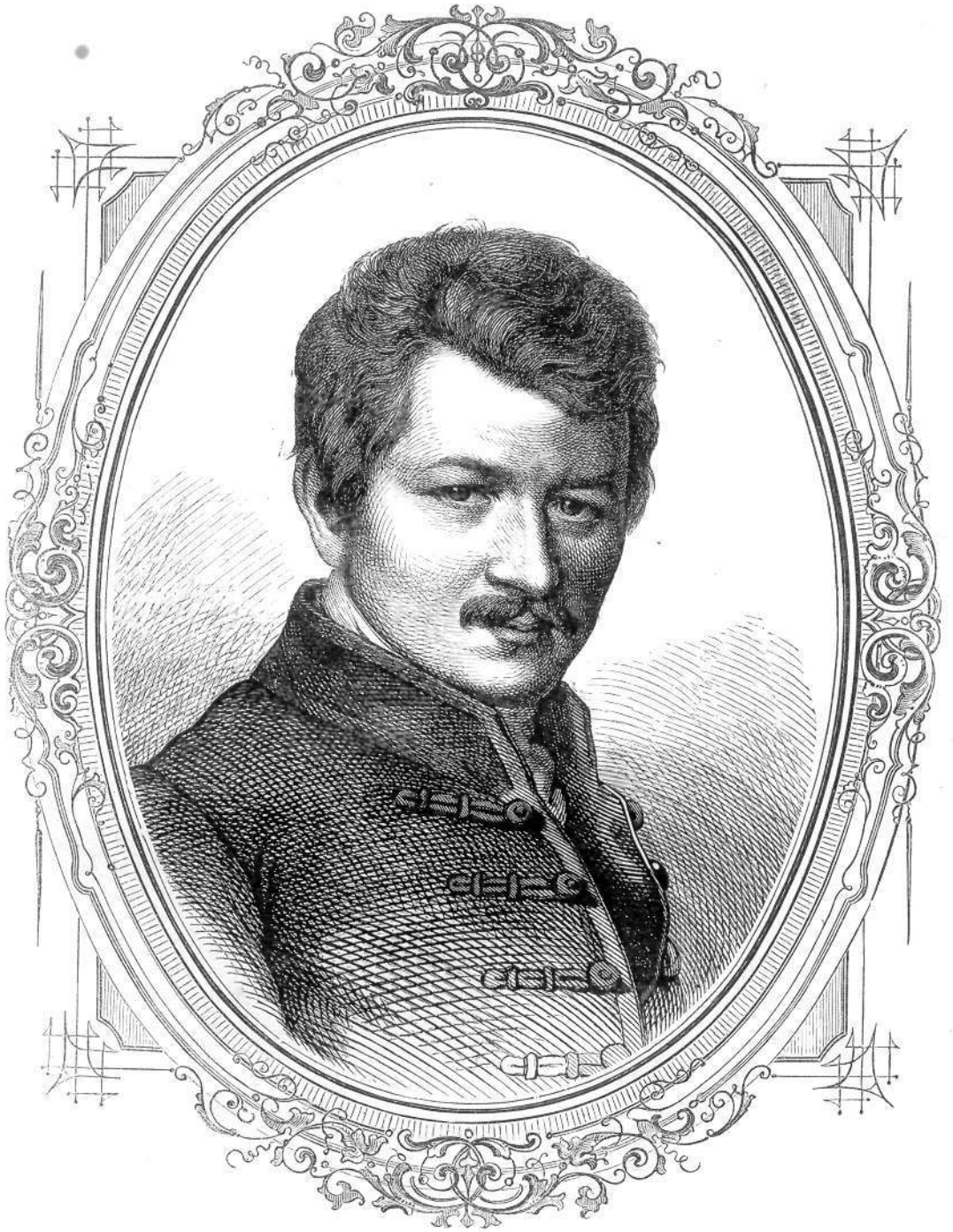
A Széchenyi országos könyvtár őre, s a pesti egyetemenél a hazai nyelv és oklevéltan tanára, nem csak magyar hazánk, hanem az összes világ legtudósabb férfainak egyike, született Fehérvárt, 1784. május 3-ikán, hol atyja János, becsületes kézműves volt. Alsóbb iskoláit szülőhelyén oly sikerrel végezvén, hogy kir. segélydíjra is érdemesítették, a régi classicusok szorgalmas olvasása után, 1799-ben a pesti egyetembe ment át, hol 1806-ig a bölcselkedést, törvényeket, s mellesleg az orvosi és gazdasági tudományokat is hallgatta, 1802-ben a bölcsészeti tudora, 1803-ban, mint akkori joghallgató

a lelkes Ürményi családnál lett házi nevelő, s a híres országbíró fiait oktathat éven át, előbb Pesten, majd 1808-ig Válon Fehérvármegyében. Ezen hasznos s önmagának kiművelésére is nagy mértékben visszaható munkaköréből Pestre, a magyar világ középpontjába, visszatérvén, 1808-ban a tud. egyetemenél jegyzői hivatalt nyert, 1816-ban a Széchenyi orsz. könyvtár őre lett, 1830-ban a hazai nyelv és irodalom tanszékét, s még 1823-ban az oklevél, pecsét- és czimertan helyettes tanárságát foglalá el az egyetemenél. 1833-ban a Tudományos Gyűjtemény szerkeztését vállalta el, s ott rakta le 1836-ig törté-

neti s oklevéltani buvárkodásai kincseit. A magyar akadémia által rendes, majd tiszteleti taggá választott; ezen megtsiszteltetést azonban sajtósági nézeteinél fogva, s elkésértve az akadémia némely előkelő tagjaival folytatott éles polemiák által, nem fogadta el; nagyobb megtsiszteltetés azonban nem érhetette, mint hogy a törvényhozó test hálás elismerése által 1836-ban Magyarországnak rendes fizetéssel, 2000 ft. évdíjjal ellátott történetírójává neveztetett. Tudományos érdemeit méltányló kitüntetései közé tartozik még, hogy 1816-ban azon küldöttség tagjává neveztetett a nádor által, mely a Marczibányi-jutalmakat elítélje. — Kizárólag tudományos buvárkodásra szentelt életének 63-ik évében, 1846. június 16-ikán halt meg, miután az egyetemi tanács jegyzőségét 39 évig, könyvtárnoki hivatalát harmincznégy évig viselte, 1837—1843-ig a nemz. muzeum hely. igazgatója, 1840—43. a philos. kar dékánja, 1844-től annak proseniora volt. Hálás tanítványai, kik aranytollal is megtsisztelék, jun. 28-kán megható gyászünnepelet rendeztek emlékének tiszteletére s azok is, kikkel némely eltérő nézetek miatt heves vitában állott, kegyeletes elismeréssel hódoltak érdemeinek. És méltán. Benne Magyarország első rendű tudósát veszté el, ki bár roppant ismereteinek összehalmozott anyagát annyira szaporítá, hogy végre azoknak rendezésére elég ideje s ereje nem maradt, de a nagy tömegből kiszakasztott egyes műveiben is oly nagy kincset, s az összegyűjtött anyagban egy rendező utód számára oly tömredék gazdagságot hagyott maga után, melyre nem tekinthet a maradék mély és nagy hála nélkül azon önfeláldozás iránt, mely ezen gyűjtésre kívántatott.

Horvát István a szó szoros értelmében hazafi-tudós volt, kinek minden csepp

vére magyar, szívének minden dobbanása: fájának dicsősége. — Eötvös báró ezt írja róla szépen és igazán: „Ki egyszer hallá e tudós férfit, ha tanítói székén férfias szavával Árpád s a hét vezér dicső tetteiről szólt, vagy roppant tudományának fegyvereivel azoknak állítását, kik a magyart a szegény finn néptől származottnak hiszik, levere, s fajunkat az erényes scythá s a legyőzhetlen párth nemzetekkel egybeköté; vagy tovább haladva nyelvtani vizsgálataiban, az etymologia tekervényes ösvényein mindig messzebb és messzebbre nyomult, míg mindent, mi nagy és dicső volt a világon, fajunkhoz tartozónak, magyarok által elkövetettnek állítá: az kétkedhetett mestere állításain, de azon óriási honszeretet hatalma, mely a tudóst elragadta, elragadta tanítványait is, s elvonatkozva egészen tudományos érdemeitől, ha munkásságának ezen oldalát tekintjük, sohasem hálálhatja meg eléggé a haza Horvát érdemeit. Nem volt tanítóink közt, kitől annyian tanulták volna a hazát szeretni.“ — Ily nemes, melegkeblű hazafi-tudósnak ki ne bocsátaná meg szívesen némi sajtóságait, és szegletességeit, könnyen neheztelő s nehezen megbocsátó természetét, mely p. o. az akadémiai megtsisztelések makacs visszautasítására ragadá? s miszerint némely különösségeit, miket az újabb iskola jobb izlése kárhoztatott, írásmódjában mindvégig akaratosan megtartá? sat. — Ki ne méltányolná mind e mellett is kegyeletes érdemmel azon önfeláldozást, miszerint egész életét, annak minden örömét s élvezetét, napjait és éjeit azon egy czélnek szentelé, hogy hazája történetét, nyelvét, törvényeit felvilágosítsa. Természetes, hogy ezen férfiú, a ki folytonosan a múlt kor sötét aknáiban bányászkodott, a történet végtelen oce-

HORVAT ISTVÁN.

ánjában buvárlott, a kisszerűeknek vélt divatos, ujdon érdekeket nem igen becsülte; ő a rég elhunyt ősök szellemeivel társalkodva, megvetette a jelent, s ennek érdekeit, örömeit, küzdelmeit; a politikába s pártküzdelmekbe nem avatkozott, magyar volt és semmi egyéb, minden politikai pártszínezet nélkül. Ez ösvényről soha egy perczig sem tántorodott el. — Szorgalma rendkívüli volt; saját állítása szerint már akkor, midőn a „Magyarország tősgyökeres nemzetségeiről“ szóló munkáját írta, a m. történetre vonatkozó s akkorig ismeretlen 350 kéziratot tanult át, s 300 ezer részint hazai, részint külföldi oklevelet olvasott el. Átkutatta a régi deák és görög, a középkori német, francia, olasz, sőt orosz írókat is. Könyvtára, gazdag tudományos kincseivel, európai hirt érdemelt, mindenét erre fordította. Alig aludt; éjjel s nappal tanult; de e fáradalom, életölő szorgalom sem volt elegendő azon roppant vállalat megoldására, melyet élte feladataul kitűzött. Az építési anyag egybe volt hordva; még csak néhány évet kért Istentől, hogy óriási munkáját elkészíthesse s hazájának hagyhassa végrendeletében, de bevégzetlen munka közben ragadta el a kérlelhetlen halál, melyet siettetett tanuló szobájától megválni nem tudása, tanítói buzgalma, könyvtárának rekedt levegője. A magános falak közé zárkozott, s az emberek iránt élte vége felé keserűséggel viseltető, mert magát eléggé méltányoltatva nem látó nagy tudós, teljes eszmélettel szenderült át családja karjai közt, egy jobb életbe. Mint aranytolla átvétele-

kor kedves tanítványaihoz mondá: „E kéz, e szív, ez ész mindent a hazáért tett.“ — Németül sohasem írt, s 47 évi Pesten laktában a német színház belséjét sohasem látta.

Nagy tudósunknak legközelebbi baráti voltak régebben Virág Benedek, Kulcsár István, Kisfaludy Sándor, Horvát Endre, élte későbbi éveiben Reseta János egyetemi tanár, s Waltherr László, a gr. Károlyiak levéltárnoka; tanítványai közül: b. Eötvöst és Szalayt különösen kedvelé. — Külsejére nézve középnyagságú, kevésbé mozgékony, elhízásra hajló; halvány arczán s bágyadt szemeiben az átvirasztott éjek jeleit viselő.

Munkái: 1. Cikkek a Tud. Gyűjteményben, Muzáronban, Hasznos Multságokban, Aurórában sat. saját neve, és *Boldogrégi Vig László* álnév alatt. A Tud. Gyűjteményben 271 értekezés és rövidebb cikk foglaltatik tőle. 2. *Néhány okok, melyek a kiadott 1334 esztendőbeli magyar levélnek valóságos eredetiségét kétségessé teszik.* (Pest, 1804.) 3. *Verségi Ferencznek megfogyatkozott okoskodása a tiszta magyarságban.* (Pest, 1806.) 4. *Pestvárosának régi Ofen nevérol.* (Pest, 1810.) 5. *Magyar dümák kalendáriumja.* (Pozsony, 1812, 1814, 1815.) 6. *Nagy Lajos és Hunyady Mátyás védelmestetések a nemzeti nyelv ügyében.* (Pest, 1814.) 7. *A dícső Marczibányi familia tudományos jutalomtéttele s annak fényes kiosztása Sz. András hava 23-kán.* (Pest) 8. *Verbőczy István emlékezete.* (Pest, 1819.) 9. *Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről.* (Pest, 1820. Ezért a Marczibányi alapítványból 100fr. jutalmat nyert.) 10. *Jutalomfeleletek a magyar nyelvről a magyar nemzeti muzeum 1815—17 esztendei kérdéseire.* (Pest, 1821. 2 köt.) 11. *Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből.* (Pest, 1825.) 12. *Henrik portugalliai grófról, mint magyar királyfról.* (Pest, 1828.) 13. *Észrevételek Y. ur véleményére Henrik portugalliai gróf eredetéről.* (Pest, 1828.) 14. *A magyarokról mint agurénusokról.* (Pest, 1828.) 15. *A Kaján magyar szóról a teremtés könyvéből.* (Pest, 1829.) 16. *A jászokról, mint magyar nyelvű népről és nyilazókról.* (Pest, 1829.) 17. *A Tudom. Gyűjteményt szerkesztette 1833-tól fogva 1836-ig.* 18. *Horvátországról írt munkája csak német fordításban jelenhetett meg.* 19. *A szlavinokról vagyis kérkedéről.* (Pest, 1844.)

XII.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY.

Ezen első rendű, igaz magyar, sok tekintetben félreismeret, de Toldy életírásában kellő fénybe állított költő, fia Csokonai József közkedvességű seborvosnak, s Diószegi Sárának, egy hű és lelkes anyának, szül. 1773-ban nov. 17-ikén Debreczenben, hol 1794-ig a reformált hitűek zárdai szerkezetű, sok tudományt, de kevés jó izlést osztó főiskolájában végezte tanulmányait, nevezetesen a theológiát is. Már ekkor kitüntetvén magát termékeny verselés s költői értelemmel, a költészet nyilvános tanára lett ugyancsak a debreczeni iskolában, de fiatalkori könnyelműsége, s rendetlensége által, melyek a leczkék s isteni tisztelet elhanyagolására s fegyelem elleni lépésekre ragadák, csakhamar magára voná az iskolai tanács nem tetszését s hivatalából elbocsáttatott. Élete azontúl folyvást tépett és viharos maradt. 1795-ben a magyar jogot hallgatá S. Patakon Kövy alatt, hajlam nélkül s kevés sikerrel; a jogtudomány szövevényei és szárazsága nem vonzák költői lélkülett. A pataki víg társaság, s a regényes hegyaljai természet megorvoslák a debreczeni sebeket. Patakot elhagyván 1796 őszén Pozsonyba ment az országgyűlésre, s heves részt vett az ottani nemzeti lelkesedésben. Itt adta ki, előfizetés útján a „Dictai Magyar Múzsát“ mely folyóirat alakban, hetenkint, összesen tizenegy számban jelent meg. Kevés pártfogásra talált s az év végén, lehangolt reményekkel, hagyta el Po-

zsonyt. Most Komáromba jött, s itt megismerkedvén Vajda Júliával, e szenvedélye lehellte Lillához irt szép verseit. Nőül kérte Lillát, de ennek keze megtagadtatott a szegény költőtől, s vagyonos kereskedőé lett. Csokonai kedélye egy időre elborult e felett, de csakhamar ismét visszanyerte vidámságát, jelül, hogy a fiatal szenvedély nem annyira mély volt, mint lobogó. Gr. Festetics György ekkor állitván fel Csurgón, Somogy megyében, reform. középtanodát, ott az általa becsült Csokonait tanszékre méltatta, 1798-ban. Itt tanítványai számára m. költészettant s több vigjátékot irt, melyeket általuk eljátszatott. A nagyoknak, Széchényieknek, Festeticseknek s a t. kegyeit nagy mértékben birta, s a vendégszerető nemes házaknál szívesen látott vendég levén kellemes társas életet élt. Napjai barátaié voltak, éjei a Múzsáké. — De Csokonai nem szeretett sokáig egy helyen élni. 1800-ik év tavaszával elhagyta Somogyot, s önértetével és zsebében két forinttal indult hazafelé, Debreczenbe. Ezentúl részint édes anyja szerény kis házában élt Debreczenben, részint jó barátainál, kik szívesen látták a vígkedélyű, élczes, sokat tudó, s kedves társalgású barátot, s itt ott, ha megszorult, pénzzel is segítették. Megfordult több ízben Pesten is, munkáinak kiadót s Maecenást keresve, de sikeretlenül; s idő közben folytonosan olvasva, tanulva, kevés pénzt, sok verset költve, s bú és szenvedés, és pil-

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY.

lanatnyi örömek hullámi közt hánykódva, emésztődve. 1802-ben egyszerű menhelye, anyja nádfedeles háza s kis virágos kertje is, a rózsalugassal és aggbodzafával, szomorú pusztulás martaléka lett; a debreczeni nagy tűz hamuba dönté. — Egészsége is, melyet gyenge testalkata által el nem birt folytonos izgatottság, munka, s éjjelezés mind inkább megrontott, hűtelen lett hozzá. El kezdé hagyogatni élénk jó kedve, s erélyes, kitűrő, bár rendetlen munkássága, mely sokáig daczolt nem elég erős testalkatával. Azon szép korban, midőn az ifjú férfivá lesz, 32 éves korában, 1805 évi január 28-ikán halt el, testileg s lelkileg megtörve, összeroncsolva, nagy reményeket vivén magával kora sírjába, különösen egy nagy nemzeti hősköltemény elkészítése iránt, mely legkedvesebb álma volt, s melyre már több évi tanulmányt fordított. Az évek óta elvonultan élt, éltében gyakran félreisnert, s üldözésben részesült költőt díszesen temették el baráti, s népes anyavárosa kitünő tisztelettel s ünnepélylyel kísérte örök nyughelyére. 1818-ban feb. 12-ikén, a gr. Festetics György védelme alatti keszthelyi Helicon ünnepén, a Georgicon kertében élőfa ültetett tiszteletére; Ferenczy István szobrászunk mellszobrát faragá, mely 1823-ban a debreczeni főiskola könyvtártermében állíttatott fel, 1836-ban pedig a költő debreczeni s nagyváradi tisztelői nyolczvan mázsás vasgúlat emeltek neki emlékül a debreczeni temetőben.

Csokonai már tizenkét éves korában figyelmet vont magára verses dolgozataival, s költői lelke már a debreczeni tanulói pálya alatt szárnyra kelt, de izlése még csaknem egészen tisztulatlan levén, minden költői ereje s gazdagsága mellett is, ekkor még csak kevés kitűnőt adott. Az éjszakázás már korán lett szokásává; a köz leczkékről el-elmará-

dozott, de annál nagyobb sikerrel tanulta azt, mi lelkével rokon volt; a szépirodalmi remekírókat, művelt nemzetek nyelvét, sőt a növénytant is. Széles ismeretei, bő képessége voltak, mert éjjel nappal tanult, elméje sovárogyva nyílt meg az emberi tudomány sokféle ágának, kivonatokat készített, fordított, emésztő szorgalommal; tudott görögül, latinul, francziául, olaszul, németül, sőt az angol és még a keleti nyelvekben is birt némi jártassággal. A költészet iránt pedig valódi szeretet és buzgalom lelkesíté; maga is érezvén, hogy nincs művelt izlése, természetes következtésül annak, hogy nem adatott szebb körökben élnie, 1792-ben Kazinczyhoz folyamodott útbaigazításért, ki lángelméjét már az első kísérletekből kiismervén, örömmel ajánlá neki vezérkezét s barátságát, és ismeretségbe, levelezésbe hozta őt Horváth Ádámmal s egyéb akkori coryphaeusokkal. — Az ifjúkor viharai közt nem egy hajótörést szenvedve, e viharok által tisztult légköre, öregbedett emberismerete. Pataki, pozsonyi, pesti élete, Lilla szerelme nagy hatással voltak reá, s kifejték a költőt azon nagyságban, melyben őt az elfogulatlan ítészetnek tisztelni kell. S mivé lehetett volna még e valódi lángész a kiskörü szegény református diákban, ha nagyobb szerű viszonyok közt, Angol- vagy Francziaországban, kifejlett világelet bölcsőjében születik, s emlőin erősödik, vagy ha csak 50 évvel későbbben tűnik is fel saját hazájában, tisztultabb izlést s elkészített, teljesen képezett nyelvet találva. De a mult század végén s a jelennek első éveiben, mostoha, még alig ébredő korban, pártolatlanul, lelkesítő támogatás s példák nélkül, nagy részben önerejére hagyva, kelle neki tengeni az őt nem értő, érdeme szerint nem becsülő nemzedék közt, melyben csak fehér hollóként tűnt fel

egy-egy nagy lelkű Maccenás, mint gr. Festetics György, gr. Széchényi Ferencz, egy-egy hű és bátor vezér, mint Kazinczy Ferencz.

Csokonai költészetének fő tényezői: a szemlélődés (contemplatio) melyben gyakran valódi mélység, sőt fenség mutatkozik; és ismét a gúny s tréfa, melyen kifogyhatlan; kevésbé az érzékenység, s szenvedélyesség. Ezért hibásan is hasonlították, mit gyakran hallani, a német Bürgerrel. A finom izlés emberei, Kazinczy s Kölcsey, tulszigorúan ítelték meg, mert a collegiumban s durvább körökben elsajátított rossz izlés kirí számos művéből, melyek e miatt részint kiadatlanok is. De elfogulatlanul tekintve, ha az izlés hiányát nem tagadhatjuk is, meg kell vallanunk, hogy valódi költői tehetsége, lángesze, képzelő ereje, gazdagsága, dús termékenysége, telivér magyarsága, hű hazafisága — tekintve főleg a mostoha kort melyben élt — első rendű költőink közé emelik Csokonait, a „Paraszt dal, Csikóbőrös kulacs, Szegény Zsuzsi“ s a t. költőjét, ki a m. költők közt, talán az egy Petőfit kivéve, leginkább hatott a nép szívére, — s okozzák, hogy a debreczeni collegium könyvtárában felállított mellszobra előtt meleg részvétellel állunk meg. Őszinte kegyelet illeti azon ernyedten munkásságot, hű törekvést a hazai költészet elővitelében, a nyelv s költészeti formák gazdagításában, azon lángoló honszeretetet, melyet Csokonai nál egész rövid pályáján keresztül látunk, s méltatlanság volna tekintetbe nem venni az időt s körülményeket, melyek közt élt, s melyek ha lángeszét el nem fojthaták is, de tisztult izlésű művek alkotásában gátolák.

Csokonai, külsejére nézve, közép-termetűnél valamivel magasabb; ifjabb korában, míg a betegség s éjjelezések meg nem rongálák, nem sovány, s bár

nem erős testalkatú s nem széles vállú, de elég férfias, izmos, és domború mellű; hosszukás arczán, melyet tömött gesztenyeszinű, lesimitva viselt haj s erős szemölte árnyékozott, rendszeren komoly nyugalom ült, melyet eleven sötétkék szemek lelkesítettek; a vastag orr, ritka bajusz, himlőhelyes arcz nem kedvező hatását, vonzó, szelíd kifejezés tette kellemessé, midőn jó társaságban felvidult. Hangja férfias, kiejtése kissé selyp, de beszéde kellemének nem ártó. — Tüzes, ingerlékeny, felsőséget nehezen tűrő, pedánszást gyűlölő egyéniség; pajzán, szilaj, kicsapongó, ha a társaságnak, melybe keveredett, szelleme úgy hozta magával; de nyájas, szerény, szeretetreméltó a tisztelt körökben; társaságban vidám, mulattató, tréfás, élénk beszédű; de a magányt is szerető, s a magányban folytonosan a Múzsákkal s művészetekkel foglalatalkodó. Ha maga volt: irt, olvasott, énekelt, zongorázott, miben szép ügyességgel bírt, — séta közben fűvészkedett, s gyermeket kedélylyel örült minden virágnak. A vád, hogy aljasabb, vadabb élvezetekben gyönyörködött, s a bort mértékletlenül szerette, nem egészen alapos; ha társaságokban olykor túllépett is a mérséklet korlátain, ezt nem annyira maga mint társai kedvéért tette, s csak kora és társasága hibáiban osztozott; úgy szinte a műveiben itt ott előforduló trágárságok is az akkori divat kívánalmi, s az e részben épen nem kényes férfikörök mulattatására hozott áldozatok voltak. — A csapások, melyek érték, sikertelen küzdelmei, szegénysége, későbbi éveiben bizalmatlanná, hidegebbé és szilajabbá tevék, kerülte az embereket, főleg a magasb köröket, cynicus lett, de úgy látszó embergyűlöletéből mindenkor kitűnt a valódi emberszeretet, s cynismusából a szép költői lélek. Gondatlan, rendetlen,

terv nélküli, állhatatlan, de jámbor, szép-lelkű, szeretetreméltó ember volt, életét messzeható törekvések közt a jövőnek áldozta fel nemesen, s a szeretett hazának, melynek imádása, mint vezérindulat, melegíti át művei nagy részét. Abban, hogy valódi nagygyá legyen, nem tehetségei, nem is lelkes akarata, hanem nevelésének, társaságának legyőzhetlen korlátai, s az élet és környezet mostoha-sága által gátoltatott.

Munkái: 1. *Diétai Magyar Műssa* (Pozsony, 1796). 2. *A Tavasz* (Komárom, 1802). 3. *Dorottya, vagy a Dámák diadalma a farságon; vigépos négy énekben* (Nagyvárad és Vá. z 1803). 4. *Anakreoni dalok* (Bécs 1803). 5. *Lilla, érzékeny dalok, három könyvben* (N.-

Várad 1805). 6. *Ódák két könyvben* (N.-Várad 1805). 7. *Alkalmosságokra írt versek* (N.-Várad 1805). 8. *Tavasz, Kleiszl után* (Komárom 1802, s N.-Várad, 1806). 9. *Halotti versek Rhédei Therésia halálára* (N.-Várad 1804). — 10. *Csokonai V. Mihály poetai munkái, Márton professor kiadása, Bécsben 4 kötetben, 1813 csinos zsebkönyvalakban*. 12. *Ugyanannak válogatott munkái, Márton prof. kiadása, Bécs, 1816, 2 kötetben. Mindkettőben foglaltatik a Békaegérharcz, Homér Batrachomyomachiája után*. 13. *Csokonai életét s némely még addig ki nem adott munkáit Domby Márton adta ki Pesten, 1817-ben*. 14. *Csokonai Vitéz Mihály munkái. Költi Kelemfődi, Lipcsében 1843. Első kötet: Tavasz, Lilla, Ódák, Anakreoni dalok, Békaegérharcz. Második kötet: Dorottya, Alkalmi versek, Diétai Műssa. Harmadik kötet: Versmaradványok, Mesék, prózai töredékek, pásztori játékok*. 15. *Csokonai Vitéz Mihály minden munkái. Toldy Ferencz kiadása a Nemzeti Könyvtárban, Csokonai életével. A legtekintetesebb, legteljesebb s legdíszesebb kiadás.*

XIII.

BAJZA JÓZSEF.

Ezen tiszta nyelvű, s csínban, díszben, kristályszerű világosság- s átlátszóságban némely dagályban telhetetlen költőinknek igen nemes példaül szolgálható dal- és románczköltő, nyilt s beható eszű történetíró, s bátor, erős polemikus, a m. akadémia r. tagja, Kisfaludy Károly bensőbb barátai egyike, s ennek halála után az *Auróra* zsebkönyv, egy évig a Jelenkor mellé csatolt *Társalkodó*, majd a sok szenvedélyt keltett *Kritikai Lapok*, a külföldi *Játékszín*, *Pillangó* című beszélygyűjtemény, az *Athenaeum és Figyelmező*, a *Történeti Könyvtár*, s az *Ellenőr* című politikai zsebkönyv sat. szerkesztője, a magyar nemzeti színháznak két ízben és ugyan azonnal annak 1838-iki megnyitása után, önálló, s későbbben (1847 — 48) gr. Ráday Gedeon főfelügyelő oldala mellett, erélyes és jó ízlésű, szigorúan nemzeti irányban haladó igazgatója; az annak idejében nagy zajjal

járó aurórai és conversations-lexiconi irodalmi perek éleskardú, kiméletlenül sújtó bajnoka, szül. 1804 január 31-kén Szücsiben Hevesmegyében, evangelicus vallású földbirtokos nemes szüléktől. Már az atyai házban gondos nevelésben részesülvén, 1811-ben a gyöngyösi középtanodában kezdé, s 1817-ben a pesti egyetemen folytatá s 1824-ben a pozsonyi akademiában végzé be tanulmányait. A következő évet részint Orosziban Hevesben, törvénygyakorlaton, részint Pozsonyban, az országgyűlésen tölté, mint irnok a hevesi követ Földvály Ferencz, egyébiránt nagy bátyja oldalánál, hol két év hosszat maradt. 1827-ben tette le a kir. táblai h. jegyzői esküt, 1828. pedig ügyvédi oklevelet nyert, melynek azonban hasznát sohasem vette, mert egészen a korán megkedvelt irodalomnak élt. 1829 óta állandóan Pesten lakott. A m. academiának 1831 óta levelező, 1832 sept. óta rendes, a

Kisfaludy-Társaságnak 1837 óta munkás tagja.

A forradalmat megelőző évben az „Ellenzéki kör“ által *Ellenőr* című politikai zsebkönyv szerkesztésével bízott meg, s a nemzeti színházat másod ízben igazgatta; a forradalmi időszak alatt „*Kossuth Hírlapját*“ szerkeszté; ennek folytán lelke megtörött, s most az egykori erélyes, férfias Bajzának csak romjai vannak meg.

A régi classicusok olvasása ébreszté föl benne először is a költészet szeretetét, azután Kazinczy munkái lelkesíték, kivel 1822 óta levelezésben állott. Csinos lyrai dolgozatai által magára vonván Kisfaludy Károly figyelmét, kinek azután barátja lett, ez által vezetett s bátorított az írói pályán. Költeményei: dalok, románczok, epigrammák, 1822 óta az *Aurórában*, *Aspasiában* (1824), *Koszorúban* s egyéb folyóiratokban jelentek meg, s először a *Borének* talált nagyobb tetszést (1826). Neve, nem nagy számú, de becses lyrai dolgozatai által, csakhamar az ismeretek és becsültek közé tartozott. 1831 óta az *Aurórát* szerkeszté, mire őt a vele mély rokonszenvet érző, s ép ítéletét és tiszta műizlését ismerő Kisfaludy K. tűzte ki. Hét évig tartotta az irodalom akkori legmagasb színvonalán s az olvasó közönség tetszésében ezen becses zsebkönyvet, melyhez a legjelesb irodalmi erőket tudta megnyerni, s melyet ő maga nemcsak kitűnő versekkel, hanem több becses novellával és történetrajzzal is gyarapított. Miután az *Auróra* kiadása iránt Trattner-Károlyt elhagyva, Kiliánnal szerződött: ennek kiadói joga felett támadt a híres *aurorai per*, melyben Bajza Horvát Istvánt, Trattner-Károlyi ügyvédét, keményen lepacskolá, s a m. irodalomban először fejtegeté az írói tulajdonjog eszméit. Míg egy részről

lyrai költeményei minden korra kitűnő rangot biztosítanak neki irodalmunkban: másrésztől már 1828 óta megkezdé aesthetikai s kritikai irányú működését a Tud. Gyűjteményben (1828.) megjelent: „*Epigramma theoriájával*“ s éles ostorral kezében haladt e tüskés pályán, ellenségek legióit zúdítva maga ellen, de nem törődve a tekintély embereinek haragjával, midőn meggyőződését követé. A híres „*Kritikai Lapokat*“ tehetséges barátaival Kölcsy, Vörösmarty, Toldy, Szontagh, Csató s a többiekkel szövetkezve adá ki 1831—36-ig hét füzetben; e lapok célja a helyes műelmélet és ízlés törvényein alapuló józan kritika megállapítása de egyszersmind mindannak, a mi e helyes iránynak ellene szegült, letapodása, a nem érdemlett tekintély s arra alapított zsarnokság lerombolása, az irodalom kertében összehalmozódott szemétnék felgyújtása s kitisztítása volt. Fájdalmas, sokakat sértő, sokak vérét s kényelmes nyugalmát felzavaró műtőt, melynek véghezvitelére azonban a szilárd férfias jellemű, következetes, ifjú erejű Bajza tökéletesen hivatva volt. Hasonló erélyt s bátorságot fejtett ki azon polemikában, melyeket, az általa dicséretesen igazgatott nemzeti színház ügyében, különösen a „dráma s opera kérdésben“ s az általa Toldy és Vörösmarty társaságában szerkeztett Athenaeum-s Figyelmezőben folytatott. Ezen jeles folyóirat érdeme a jó ízlés, és komoly nemes irány terjesztésében, felejthetlen marad irodalmunk történetében; Bajza itt is, mint minden vállalatánál, a legjobb erőket tudta maga körül összeszedni. A nemzeti színház körüli fáradozásai legnagyobb elismerésre méltók; a rögtönözve megnyitott pesti m. játékszín első szervezése, rendezése, a színházterület törvényeinek életbeléptetése, az egész ügynek biztos kerékvágásba

BAJZA JÓZSEF.

hozása az ő tagadhatlan érdeme. A nemzeti színház éltető szellemének, és az azt felállító nemzet által kitűzött fő rendeltetésének a drámát tekintette, s e miatt az operai párttal erős tusár voltak. Mint igazgató, férfias szigorral tántoríthatlanul részrehajlatlanságot, s kedves szelidséget tudott összekötni és a nehezen kormányozható színészvilág bizalmát és szeretetét soha egy igazgató sem vívta ki oly mértékben. A költői s bírálói működésén kívül harmadik írói oldala Bajzának a „történetírás“. Az Athenaeum megszűntével 1843-ban csaknem egész munkásságát a történetre fordítá. Hivatását bizonyíták gyönyörű apróbb dolgozatai: Coriolán s a háborgó Róma; Eudoxia császárné; Kohári István élete s a t. melyek a historiai előadás legszebb példányai közé tartoznak irodalmunkban. E mezőre valók: *Új Plutarchja, Történeti Könyvtára s Világtörténete*, melyből csak az első kötet (A hajdankor) készülhetett el. Ez utóbbi műve, ha eredetiséggel nem dicsekedhetik is, a helyes elrendezés, az adatok értelmes megválasztása, a józan szabad szellem, s ezentúl különösen a világos tiszta történetírói előadás által történelmi literatúránkban mindenesetre előkelő helyet foglal el.

Bajza József jellemét mindenek felett a szilárdság, férfiaság, bátorságnak egész pályája folytán feltűnő vonásai alkotják; tántoríthatlan becsületessége, nemes komolysága, higgadt lélek nyugalma, kitartó erélyessége még azoknak is tisztelését biztosítá részére, kik a szigorú bírálóra, sértett önzés és hiúság feljajdulásai közt, nehezteltek. Középtermetű, igen csinos tiszta öltözetű ember, férfiasan szép arcán a nyugalom és erő kifejezése, s az éles-

ségnek és satyrának egy vonása jó akarattal párosulva; vérmérséklete komolyan vidám; külseje hidegebbnek látszó mint szive, mely meg tudott törni az események súlya alatt. Most a legerősebb logika s vasakarát embere szomorú testi s lelki állapotba süllyedt; szélhüdések érték agyát és nyelvét; s ki oly hatalmasan okoskodott és szólott, alig tud két egyszerű eszmét össze fűzni és dadogó nyelvvel szép gyermekei nevét kimondani.

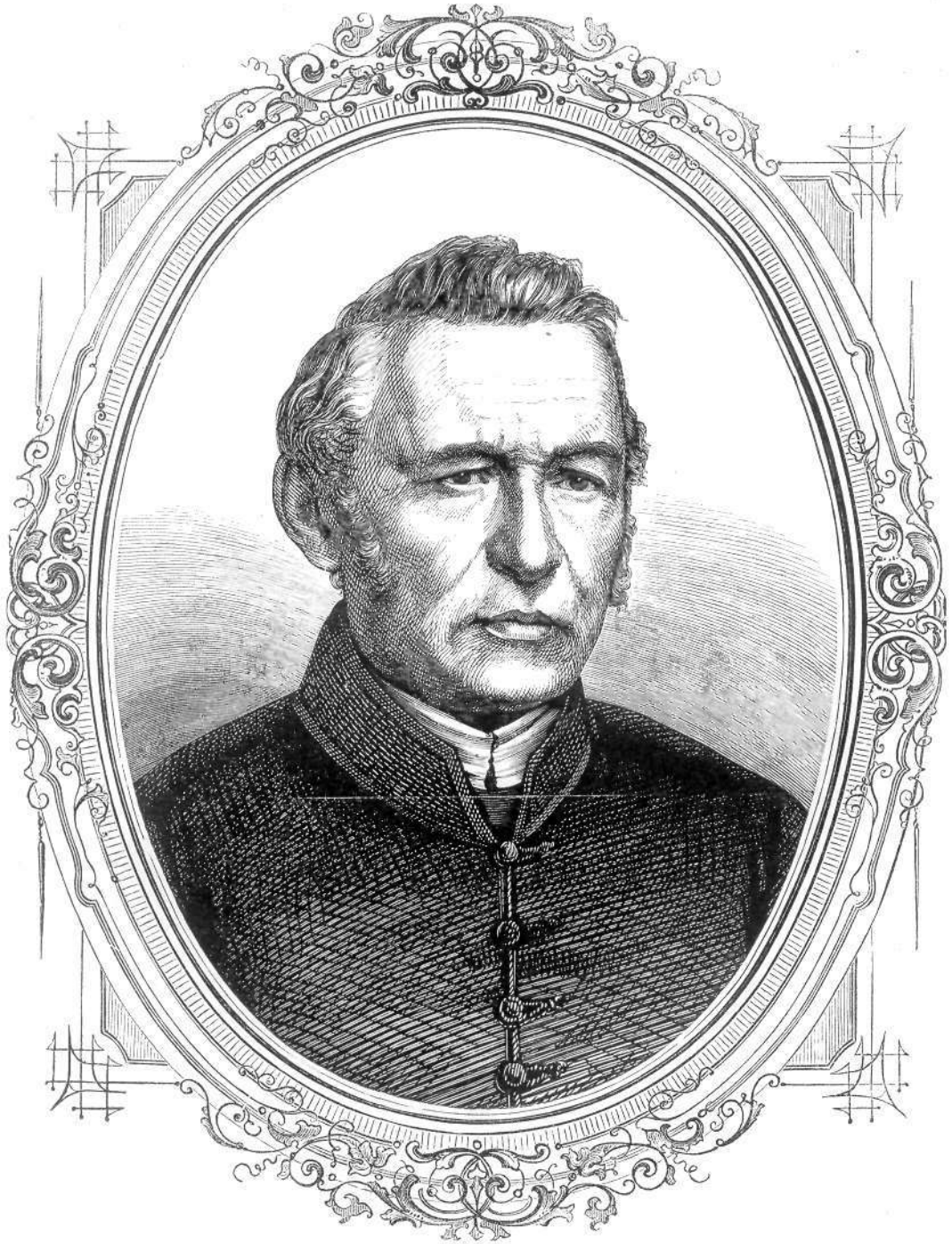
Munkái: 1. Költemények s elbeszélések az Aurórában s Aspasiában, történeti s politikai czikkek a Társalkodóban, Tudománytárban s a t. 2. Szerkeszté az *Aurorát* 1831 — 1837-ig. 3. Szükséges felelet egy hivatlannak szükségtelen észrevételeire (Tud. Gyűjt. 1829. III.) 4. Figyelmeztetés Wigannd Otto Tud. és Mest. Köz. Tárára (Kassa, 1830.) 5. Válasz Döbrentei Gábornak a Conversations-Lexicon ügyében (Székesfehérvár, 1830.) 6. Észrevételek a Conversations-Lexiconi pörhöz gr. Desewffy József ellen (Fehérvár, 1830.) 7. *Melyik a valódi Auróra törvény és jöszan ész előtt?* (Pest, 1834.) 8. *Bajza Versei*, 1835. és 1844 Pesten, Kiliánnál. 9) Szerkeszté a *Társalkodót* 1832-ben. 10. *As epigramma theoriája* (Tud. Gyűjt. 1828. VII, XII.) 11. *Kritikai Lapok* 1831 — 1836; 7 füzet Ebben különösen: a *regényköltészetéről*. 12. *Pilangó*, külföldi válogatott elbeszélések zsebkönyve. (Buda, 1836, *Széplaki Ernést* álnév alatt.) 13. *Külföldi játékszin* (Pest, 1830) melyben ő fordítá a „Gyűrűt“ Schrödertől s Lessing és Schröder irodalmi arcképeit adá. 14. *As északamerikai egyesült országok története* Hermann után, (Velencei Gábor álnév alatt 2 köt. Pest, 1836.) 15. Szerkesztő társa volt az *Athenaeum s Figyelmeszőnek* 1837 — 1843. 16. *Szózat a pesti m. színház ügyében* (Buda, 1839.) 17. *Lord Chatam jellemvonásai* (Tud. Gyűjt. 1830) 18. *Kohári István élete* (Aurora, 1832.) 19. *Coriolán s a háborgó Róma* (Aur. 1835.) 20. *Eudoxia Császárné* (Kisf. Társ. Évlapjai VII. Köt.) 21. *A Telekiek tudományos hatása* (M. t. társ. Évkönyvei. VII. K.) 22. *Történeti Könyvtár*, 6 kötet (Pest, 1843 — 5). 23. *Új Plutarch* (1845 — 47-ig) 8 füzet. 24. *Világtörténet a legrégibb időkől korunkig*. Első kötet: *A hajdankor*. (Pest, 1846.) 25. *Ellenőr*, politikai zsebkönyv (1847). 26. Szerkeszté Kossuth Hírlapját. 27. *Összegyűjtött munkái*. (Pest, 1851.) 2 kötet. (Költemények, beszédek, történetiek, széptaniak, vegyesek.) 28. *Versei* díszkiadása (Pest, 1857.) 29. Részt vett az academiái „Magyar és német Zsebszótár“ szerkesztésében. 30. Részt vett Kazinczy és Vörösmarty minden munkái kiadásában, Toldyval. 31. Kiadta Toldy Irodalmi Beszédeit (1847).

XIV.

CZUCZOR GERGELY.

Ezen jeles, egyik első rangú epicus és népdalköltőnk, s nyelvtudósunk született Andódon, Érsekújvár mellett, Nyitra megyében, 1800-ik év dec. 17-ikén, jámbor és becsületes földmivelő szülőktől. Első gyermekkorát Érsekújvárt tölté, azután Nyitrán, Esztergomban és Pozsonyban tanúlt, s már akkor kitűnt szorgalma, tehetségei és szeretetreméltósága által. 1817-ben Pannonthalmára menvén Sz. Benedek rendébe lépett, s az ujonczév elteltével 1818-ban a győri academiába, 1820-ban pedig a pesti középponti növeldébe küldetett a bölcsészeti s hittani tudományok hallgatása végett. 1824-ben fölszenteltetvén, a győri kir. középtanodánál lett a latin grammatika tanára, 1827. pedig ugyanott a szónoklati osztály vezetése bízott reá. Következő évben a rend növendékeit oktató a m. nyelvészet s irodalomban, 1830-ban Komáromba rendeltetett tanárul s 1831-ben febr. a már akkor ünnepeelt költő a m. academia lev. tagjává lett. — Évről évre bokrosodó írói érdemei jutalmául, 1835-ben a m. academia segédjegyzőjévé s levéltárnokává s következő évben a történeti osztály helybeli rendes tagjává választatott, s a rend főnökének engedelmével Pestre tette át lakását, hogy egészen az irodalomnak éljen. Irígyeinek rágalmi s ármánykodásai azonban elhagyatták vele Pestet, s miután az academiái gyü-

lés magasztalva ismerte el becses működését, s a Kölcsey elhúnytával üresen maradt nyelvtudományi osztályi vidéki rendes tagságra tette át előbbi helyéről, 1837. június végén visszament Pannonthalmára, hol a könyvtár s gyűjtemények másod órévé neveztetett. Néhány évig a pannonthalmi szerzetházban élt, öntudatának tisztaságában s tisztelői és szerzettársai barátságában titkos vádlóinak újabb feladásai folytán, keresve vigasztalást az üldözés és rágalom nyilai közt. 1839-ben a győri kir. academiához magyar nyelv és irodalom tanárává neveztetett, de két hó múlva, e diszes állást ismét el kellett hagynia s visszavonúlnia a szerzet magányába, hol a növendékeket a hazai és hellén classici irodalomban oktató. Végre sikerült a rágalmak kódét eloszlatni, s Czuczor számára kegyelmet és elismerést eszközölni. 1845-ben a m. academia által kiadandó nagy szótár szerkesztése egyhangúlag reá bízván, győri lakását Pesttel cserélte fel s azóta itt él, azon szomorú de nem hosszú időszakot kivéve midőn egy költeménye miatt (Címe: *Riadó*) 1849. jan. 18-ikán fogatott el, s hadi törvényszék elébe állittatván, vasban kitöltendő hatévi várfogságra íteltetett, mely azomban az academiái elnök gr. Teleki kérelmére a szerint enyhítettett hg. Windischgrätz által, hogy fogságát Budán tölthesse. Május

CZUCZOR GERGELY.

21-ikén budai börtönéből kiszabadult, s egy ideig Pesten és Tihanyban elvonulva élt, de 1849 végén ismét visszatért, april 10-kén Kuffsteinba vitett: hol 1851-ig maradt, midőn kegyelmet nyert.

Czuczor, elsőink egyike, az irodalmi világban először „*Augsburgi ülközet*“ című négyénekes hőskölteménye által lett ismeretes, melyet huszonkét éves korában költött, midőn Pesten, gyengélkedő egészsége miatt, a leczkékre nem járhatott, s mely a Kisfaludy Károly-alapította Aurórában 1824-ben megjelenvén, egyszerre megállapította hírét s tekintélyét. Ezt követte az „*Aradi gyűlés*“ hősköltemény öt énekben, kiadva Toldytól 1828-ban. Mindkét mű egyegy büszkesége a m. irodalomnak. Kisfaludy Károly volt a fiatal, lelkes szerzetesnek fő serkentője; ennek buzdítására lett íróvá, mit halálára irt ódájában hálásan ismer el. Következett *Botond* hősköltemény 1831-ben. Munkássága nőttön nőtt; művei tömegesen szaporodtak s fő fő ékességei voltak a zsebkönyveknek, különösen Kisfaludy K. s Bajza Auróráinak, melyeknek 1824–37-ig egyik fő munkatársa volt; s az Athenaeumnak. Hőskölteményein kívül a magyar költészet remekei közé számítandók zamatos népdalai, költészetünk ezen igaz gyöngyei, melyek nagy része a nép ajkain zengve él, mert annak lelke mélyéhez szól; továbbá gyönyörű balladáit, románczait s legendáit, legújabbban is irt *népies* költeményei, melyek e nevet annak legnemesb értelmében viselik. Munka alatt van, de még el nem készülhetett „*Hunyady*“ című nagy hőskölteménye. Kötetlen nyelven irt munkáit előadás tekintetében nemes egyszerűség, s correct szabatosság, bensőleg pedig a leg-hívebb nemzeti szellem és józan szabadság szeretete jellemzi, s „*Hunyady János*

viselt dolgai“ és „*Vitéz Jánosa*“ a történeti előadás remek példányai. — Nyelvtudományi dolgozatai által a m. academiának egyik oszlopa, ő írja, ernyedetlen szorgalommal, vas kitűréssel a nagyszótárt, mely már több mint egy évtizedes éjjeli nappali erőfeszítés után, bevégezéséhez közelget s Czuczor nevének örök emléke lesz, ő írta egy részben az academia által kiadott „magyar nyelv rendszerét“ is. — Érdemdús szerzet- és irótársa Guzmics Izidór felett ő tartotta az academiában a kegyelet emlékbeszédét.

Czuczor Gergely valódi ősmagyar typus; szabályos arcú, magas, karcsú, jól nőtt, széles vállú férfi, újabb időben megsoványkodott s a szenvedések alatt testileg összeroskadott, de lelkében most is ifjú, emelkedett férfi; becsületes, őszinte, nyílt jellemű, hű barát; minden szokásában, és szavában telivér magyar, s ezért, (mely szerencse az egyház embereit csak ritkábban éri) nemzetének kedvence, a mit hazaszeretete s erényre lelkesítő szép művei, a nemzeti nyelv ügyében évtizedeken át legnagyobb önfeláldozással teljesített hű munkássága, s erkölcsi magas becsé által legnagyobb mértékben meg is érdemel. Mint tanító, a növendékek atyai barátja, lelkes és szorgalmatos vezér volt; tanítványai forrón ragaszkodtak hozzá, az üldözések idején fáklyás zenével tisztelték meg; és szerénysége s bölcsesége csak nehezen gátolható a legzajosb nyilatkozatok ismételt kitörését. — Az academiának egyik legmunkásabb s legnépszerűbb tagja. Tőle várja a nemzet nyelvének nagyszótárát, melynek nagy részét már elkészíté; s tőle várja azon hősköltemény bevégezését is, mely fénykorának legszebb jellemét, Hunyadyt, Teleki József gr. történeti művének oldala mellé tehető költői tükörben mutassa

fel; s ezért buzgon imádkozik hosszú életéért.

Munkái: 1. *Az augsburgi ütközet, hősköltemény az 1824-iki Aurórában.* 2. *Aradi gyűlés; hősköltemény 3 énekben,* 1828. kiadta Toldy. 3. *Botond, hősköltemény 3 énekben;* az 1831-iki Aurórában 4. *Poetai munkái;* (Pest 1836.) kiadta Toldy. 5. *Hunyadi János viselt dolgai,* (Buda 1832.) 2-ik kiadás (Pest 1833.) 6. *Cornelius Nepos fenmaradt minden munkái,* (Pest, 1841. 2-ik kiad. 1843.) 7. *Zrednai Vitéz János, némely tekintettel Magya-ország állapotjára, az Acad. Évkönyvek 4-ik kötetében.* 8. *Washington élte. Spark Jared után szabadon dolgozva* (Pest,

1845.) 9. *Horvát levele a Pisókhöz; a Kisfaludy Társ. Évkönyvei harm. kötetében.* 10. *Színhangok, üdvözlő verszet Rimely Mihályhoz.* (Pest, 1843.) 11. *Históriai s földirati vázlatok a Mezei naptárban.* 12. *Ódák, népdalok, epigrammák, balladák, románczok legendák, heroidok, nép és tanköltemények, a csoposi mesék különféle folyóiratokban.* 13. *Emlékezésed Guzmics Isidor felett.* 14. *Főrészt vett az academiái nyelvtud. munkálataiban; a nagy szótár szerkesztője, melyből érdekes mutatóanyagok közül acad. gyűlésekben s Értesítőkbén.* 15. *Hunyady hősköltemény töredékei az 1834-iki Aurórában és kéziratban.* 16. *Népies költeményeinek új kiadása 1854. Friebeiss István által.*

XV.

SZALAY LÁSZLÓ.

Ezen legjelesb jogtudományi, s egyik legkitünőbb történettudományi írónk, és e két téren a hazai irodalom egyik fő tekintélye, a m. akadémia r. tagja, szül. Budán 1813. évi ápril 18-ikán, hol atyja Péter, helytartósági elnöki titoknok volt a főherczeg nádor oldala mellett, ki az érdemes férfit nagyon kedvellé. — A nagyreményű, komoly gyermek 1819—1824-ig Budán és 1824—26-ig Fehérvárt végezte alsó s középtanodai tanulmányait; a felsőbb tudományokat pedig Pesten hallgatta 1831-ig, hol b. Eötvös, most is barátja, lelkes tanuló társainak egyike volt. Mint joghallgató különös szorgalommal látogatta Horvát Istvánnak, atyja barátjának, ki Lászlót nagyon szerette, diplomatikai leczkéit, s már ekkor kitünő jeleit adá éles felfogásának s beható, buvárkodó észtehetségének, s Kazinczy Ferencz és Szemere Pál által megtisztelő barátságra méltattatott. 1831-ben törvénygyakorlaton volt a nagy Kölcseynél, akkor Szathmár megyei főjegyzőnél, s ennek szelleme

szállta meg a nemes hajlamú ifjat, leginkább ez költötte fel benne buzditásaival s példájával a nemzeti irodalom szerzetét, s az írás bátorságát. 1832-ben esküdött fel kir. táblai jegyzővé, s rövid ideig Budán a k. helytartóságnál működött, mint fogalmazó-gyakornok; 1833-ban pedig ügyvédi oklevelet nyert, melynek azonban hasznát nem vevé, mert inkább a tudományos készületek s buvárlatok vonzották lelkét, mint a bár jövedelmesebb, de száraz gyakorlat. Tudományos szempontból nagyobb utazásokat tévén a művelt külföldön, különösen tanulmányozta a törvénytudományi institutiókat, s összeköttetésbe lépett a legjelesb jogtudósokkal, p. o. Gans, Mittermaier, s több vezéréivel és fáklyavivőivel a tudománynak, kikkel azután is levelezésben és rokonszenves összeköttetésben maradt. Az utazás neki nem volt csak multság, hanem ismereteinek gazdagítása, nézeteinek kitisztázása. A tudományos folyóiratokban közölt alapos cikkei által, főleg a jog és törvényhozás phi-

SZALAY LÁSZLÓ.

losophiájában oly tekintélyt vívott ki magának, hogy 1836-ban a m. academia levelező, 1838-ban pedig ugyanannak rendes tagjává és segédjegyzőjévé választatott. Rendestagi székét „Kollár Ádám Ferencz, mint jogtudós-ról“ tartott értekezéssel foglalta el. — Az 1840-iki országgyűléstől a büntető törvénykönyv szerkeztésére megbízott országos választmány azon kitüntetésben részesíté, hogy őt, bár a választmánynak tagja nem volt, jegyzőjévé választá. Az 1843—4 ki országgyűlésen mint Korpona város követe s a Pesti Hirlapnak országgyűlési tudósítója jelent meg; azután, Kossuth leléptével, a Pesti Hirlap szerkesztését vezette egy évig, s a helyhatósági visszaélések ellen intézett alkotmányos központosítási tannak egyik legerélyesebb képviselője volt. Az országgyűlésen ritkán, de alapossága s szónoki ereje által közfigyelmet gerjesztve szólalt fel. — 1848-ban Deák Ferencz igazságtügyi minister által, ki tehetségeit érdem szerint méltányolta, a codificáló osztály főnökévé neveztetett; később pedig az országgyűlés által Frankfurtba küldetett követül, együtt ifj Pázmándy Dénessel, a birodalmi gyűléshez, a német birodalom s Magyarország közti viszonyok felvilágosítása s rendezése ügyében. Bölcs mérséklettel járt el hivatásában, ember- és ügyismeretét ez alkalommal is nagy mértékben nevelte; a forradalom legyőzése után több évig Schweizban, Rohrschachban lakott, családjának és a tudományoknak élve, honnét csak 1855-ben tért vissza hazájába. Most Pesten él mint a m. academia fizetéses rendes tagja, s történeti tanulmányainak, miket újabb időkben nagy buzgalommal művelt, — érett és zamatos gyümölcseit rakja le a nemzeti irodalom oltárára.

Szalay László is, mint legtöbb ki-

tünő író, költéssel kezdte meg a pályát, s első zsengei nagy reményekre jogosítottak. De csakhamar győzött a komolyabb irány, s mióta utazott és academiái taggá lett, csak jog- és államtudományi czikkeket látunk tollából. E téren pedig egészen új és töretlen pályán indult. Báró Eötvös József, Lukács Móricz és Trefort Ágoston társaival s barátival a „Budapesti Szemle“ kiadására szövetkezve, először mondta ki irodalmunkban „a codificatio“ szót, s nálánál többet senki sem tett a haladói eszmék rendezésére s helyes útbaigazítására. Tanai nálunk újak; modora s iránya egészen eredeti, és őt az uralkodó irányok mindegyikétől elválasztó. A szerkeztése alatt álló Pesti Hirlapot, rokonérzelmű barátival egyesítlen, tanainak hatalmas organumává tette, melyeket, a két oldalról, u. m. a conservatív párt, és a municipalis életet imádó ellenzék részéről egyenlő haraggal folytatott keserű polemiák harczai közt, a népszerűség elvesztésével nem gondolva s csak meggyőződéseit követve, bátran és nagy tudományos készüllettel védelmezett. Jogphilosophiai munkái nagy befolyással voltak nemcsak a tudománynak terjesztésére hazánkban, hanem az országos küldöttség büntetőjogi munkálatainak szellemére s irányára is, melyekről Mittermaier, a tudós német világ első tekintélye a leghízelgőbb módon nyilatkozott. Mint Deák ministeriumának kitünő tagja s a codificáló, törvényjavaslat-készítő osztályfőnöke Deákkal együtt dolgozta ki a sajtóvétségek felett ítélő esküdtzék rendszerét. Ilynemű dolgozatait tiszta és szabatos nyelv s a legvilágosb szerkezet jellemzik. Mint jogtudományi írónak a codificatio, mint politikai író, lapszerkesztő és követnek az alkotmányos központosítás volt vezéresillaga, s működéseinek kiindulási pontja. Tanait

a szabadság higgadt és tisztult szelleme lengi át; s bár azok ujdonsága és mélysége annyi tapsot nem szerezhettek tollának, mint az izgatók virágosabb, de gyümölcstelenebb phrásisai, a magyar irodalom igazságos történetírója meg fogja ismerni academiánk ezen egyik dicsősége felől, hogy ő értette ekkorig nálunk legjobban az összehasonlító jogtant, s a codificálás, törvényszerkeztés nehéz tudományát. Szalay írói nyelve tiszta, tömött, szabatos, nagyerejű, e mellett egészen sajátos, eredeti, mely az alaposság s mélység fölé ragyogó művészi, aesthetikai szint borít. E nemes, komoly, erőteljes, zamatos előadás valódi élvezet a tudományosan művelt olvasónak. — A történetírói pályán, melyre újabban kizárólag lépett, alapossággal, mélyen buvarkodó ítészi tehetséggel, s a források lelkismeretes kutatásával, mely gyakran egészen új, eredeti nézetekre vezet, az előadás classica tisztaságát s világosságát köti össze. Magyarország történetében, az ítészi mélységre s pártatlan, részrehajlatlan higgadtságra nézve pártatlanul áll a nélkül, hogy egy perczig is megszűnjék hű magyar, emelkedett nézetű hazafi lenni. Főfigyelmet fordít itt is kedvencz tárgyára, a jogi viszonyok fejlődésére, s munkája e részben is valódi kincs.

A mi Szalay László személyességét illeti: ő középtermetű, érdekes arczu,

finom nevelésű férfi; hangja erős, férfias, szépen zengő; viselete komoly, sőt a búskomorságra hajló, de e mellett a legkedélyesebb férj, atya, barát, s bizalmas körben kellemes, tanulságos társalgó. Keveset beszél, de mindig alaposan, mindig a meggyőződés melegével; s épen mivel az elcsépelet, köznapi igazságokat, miket mindenki tud, ismételni restelli, nyilatkozataiban mindig eredeti, mindig tanulságos. — Ezért, ha az izgatás és nagy phrásisok korában nagy tapsoló közönséggel nem dicsekedhetett, a meggondolás s formulázás időszakában, érett s művelt közönségnél, mely a gyümölcsöt inkább kedveli mint a virágot, a legnagyobb részvétre s tiszteletre számíthat.

Munkái: a Muzáriumban, Tud. Gyűjteményben, F. M. O. Minervában, és a Zsebkönyvekben megjelent fiatalkori zsengéin kívül: 1. *Bimbók* (Pest, 1831.) 2. *Alphons levelei* (Buda, 1832.) 3. *Fridrik és Kall*, (Pest, 1833.) 4. *Majthényi Sándor emléke*. (Buda, 1836.) 5. *Thémis. értekezések a jog- és közgazdaság körében*; (Pest, 1837—39 3 füzet.) 6. *Budapesti Szemle egyik kiadója*, hol a „codificációról” s „büntető eljárásról” értekezett. (Pest, 1840. 2 köt.) 7. *A büntető eljárásról, különös tekintettel az eskütszékekre*. (Pest, 1841.) 8. *Státusférjak és szóonokok könyve*, (Pest, 1846—47; s ennek új folyama, 1850). 9. *Publicistai dolgozatok*, (Pest, 1847. 2 köt.) 10. *Részt vett Kolesz Ferencz minden munkái kiadásában* (Pest, 1849). 11. *Magyarország története*, (Lipsee, 1851—57. eddig 5 kötet.) 12. *A Tatárjárás Magyarországon*, (a Vasárnapi Könyvtár első folyamának 2-ik füzete), (Pest, 1856.) 13. *A Pesti Hirlapnak egy évig szerkesztője volt*. 14. *Jog- és államtudományi czikkek az Ismeretek Tárában*, hasonló és polemiai czikkek a *Pesti Hirlapban*, s az *Athenacum* és *Figyelmezőben*. 15. Fordította, akademiái megbízásból, Verbőczy Hármaskönyve egy részét.

TELEKI JÓZSEF.

XVI.

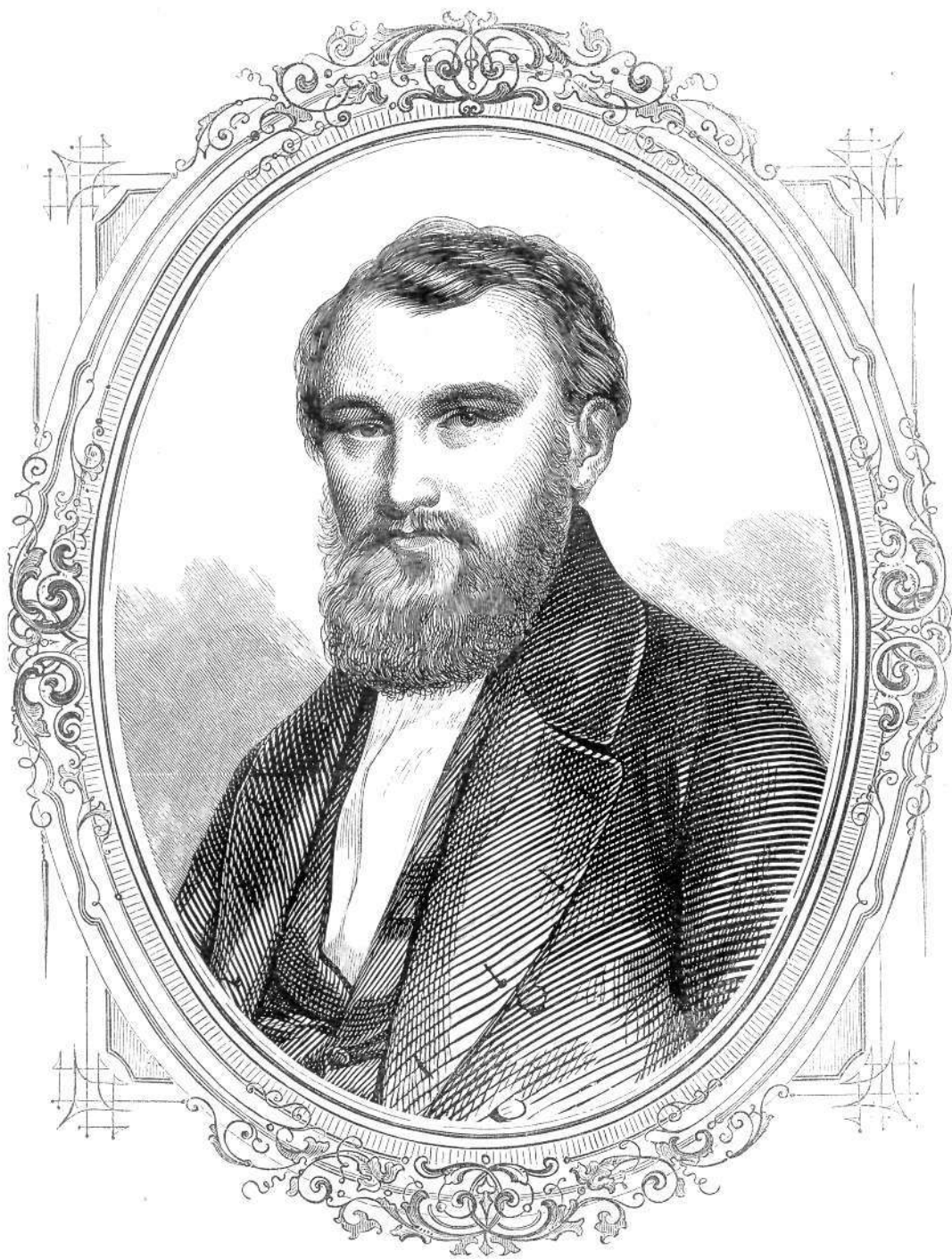
TELEKI JÓZSEF.

A nemes, lelkes és tudós Teleki László septemvir fia, a m. akadémia egyik alapítója s annak felállíttatása idejétől élte hosszigan elnöke, cs. kir. aranykulcsos s belső titkos tanácsos, Erdély volt kormányzója, legkitünőbb magyar történet-tudós, született Pesten 1790-ben octob. 24-én. Első tudományos kiképezését Kolozsvárt nyeré; 1806-ban a pesti egyetemhez jött, s törvénytudói pályája bevégezése után két évig Pestmegyénél volt törvényes gyakorlaton mint aljegyző; 1810-ben a budai kir. helytartó tanácsnál lépett szolgálatba, hol még ez évben fogalmazó lett. 1812-ben külföldre utazott, ismereteit a hazai tudományosság érdekében öregbiteni. A göttingai egyetemen töltött két év után, bejárta Németországot, Hollandot, Angliát, Schweizot s északi Olaszországot, s 1815-ben, szeretett honába visszatérte után, ismét elfoglalta előbbi helytartósági hivatalos állását, s most már gyorsan haladt előre a kitüntetési fokozatokon. A felség bizalma által 1818-ban helytartósági titoknok, 1824-ben kir. tábla bárója, 1827-ben csanádi, 1830-ban szabolcsi főispán, 1832-ben udvari cancelláriai előadó tanácsos, mint országgyűlési tag pedig 1827-ben a rendszeres munkálatok kidolgozására nevezett országos küldöttség tagja lett. Hítsorsosainak bizalma s tisztelete 1818-ban a pesti reformált egyházmegye algondnokává, 1824-ben pedig a tiszamelléki egyházkerület és sárospataki collegium főgondnokává választá. A m. akadémia felállíttatása elhatároztatván, 1827-ben legfőbb részt vett az azt előkészítő

munkálatokban s elismert széles tudományja és szellemének szervező iránya tekintetéből a nádor főhg. s pártfogó által az ezzel megbízott választmány elnökévé, majd az alapítók által az akadémiai igazgató tanács tagjává, s a megalakult igazg. tanács által ismét ugyanannak elnökévé választatván, e diszes helyet halálaig megtartá, s a leglelkesebben tölté be. 1840-ben koronaórré emelte az országgyűlésen egybegyült országrendek tisztelete, végre 1842-ben Erdély kormányzósága ruháztatott reá, mint a polgári kitüntetés legfényesb foka. Politikai s hivatalos pályáján alapos szakismeretek, vas szorgalom, tántoríthatlan becsületesség s igazságszeretet által nyerte meg ugy fejedelme kegyét, mint polgártársai általános tiszteletét. A forradalom olta nem viselt hivatalt, csupán kedvezintézetének, a m. akademiának elnökségét folytatá ernyedetlen szorgalommal, melynek gyűlésein sokszor beteg, testileg szenvedve is elnökölt. Halála, hosszab szenvedések után, 1855. febr. 16-án következett be. — E valóban nagy férfiú roppant hivatalos foglalatosságainak tömege által igénybe vett idejéből is mindig tudott áldozni kedvez tudományának, s mint tudós és író szintén halhatatlan érdemeket szerzett magának, miket élte végső éveiben roncsolt egészségével s tört kedélyével sem szünt meg szaporítani. Alig térvén vissza utazásából, melynek céljául nem a mulatságot s világias élvezetet, hanem a tudományos önművelést tűzte ki, azonnal elkezdett a „Tudományos Gyűjtemény“be számos

becses értekezést s birálatot iktatni, s annak egyik legbuzgóbb munkatársa s fentartója lett, sőt Fejér György lelépése után szerkesztésében is tetteges részt vett. Két pályairata nyert jutalmat a Marczibányi alapítványból. Az akkor keserűen megtámadott s üldözött (későbbben határozott győzelmet kivívott) nyelvújító iskola ügyében övé az érdem, hogy ezen tárgyat rendszeres alapossággal s mély tudománnyal, harag és szenvedély nélkül minden oldalról felvilágosította, s a pártok kibékítésére a legbölcsebb szavazatot adta; ezen értekezésének történeti része a magyar nyelv történetírásának első, igen alapos kísérletét foglalja magában. Második koszoruzott pályairatát egy kimerítő magyar szótár módszerében tárgyában még 15 év múlva is oly helyesnek s czélszerűnek találta a m. akadémia, hogy azt a munkában levő nagy nemzeti mű alapjául fogadta el. Ezentul kizárólag átment a sok érdemmel s szerenésével művelt philologiai mezőről a történettudomány tereire. 1822—23-ig Kisfaludy Károly Aurorájában néhány történeti vázlatot közölt. De főleg a Hunyadiak-korabeli magyar állam- és népelet gazdag és fényes időszaka vonzotta magára figyelmét és szeretetét. Rendkívüli fáradtsággal, erőfeszítéssel s költséggel halmozta össze a forrásokat s adatokat, s 1825-ben hozzá kezdett a nagy történeti műhöz, mely több mint 25 évi folytonos munka s tanulmány dicső eredménye. Ennyi tudományos előkészület, ennyi lelkes fáradozás s áldozat után készült gr. Teleki József nagy műve: „A Hunyadiak kora Magyarországon,” — a m. akadémia elnökéhez méltó tudományos, nagybecsű mű, valóságos nemzeti kincs irodalmunkban, mely örökké nevezetes lesz, míg a magyar nyelv s irodalom él, és a magyar-

ban nemzete történetei iránt az érdek ki nem hal. Nélkülözhetlen e mű mindazokra nézve, kik a Hunyadiak korát ismerni akarják, mert a tudós és áldozatkész szerző minden, ama korra vonatkozó adatot, nagy szorgalommal s költséggel felkeresett, összeállított, s nem csak az ismert adatokat vette új, szakértő bonczolás alá, hanem a történetírást egészen újakkal is gazdagította. Szerző ezen művével historiai irodalmunkban időszakot képez. Teljes és részletes kidolgozása ez történetünk legérdekeseb, legfényesebb időszakának, s nem csupán a Hunyadi család életírása, hanem az azon korbéli nemzeti élet történetének körülményes s teljes leírása, ugy külalakjában s viszontagságaiban mint egész belső életében, társadalmi és magánviszonyaiban. Dicsőségére válnék a művelt világ bármely irodalmának. És a nemes gróf ezen 12 kötetre menendő nagy munka 1000 példányának egész jövedelmét, (mely mintegy 25,000 pfrtra mehet, ha a példányok elkelnek) a magyar akademiának ajándékozta, különösen történettudományi czélokra. — Nem csak mint magas államhivatalnok s mint kitünő tudós és író, érdemel tehát az ősi Garázda-faj ezen nagylelkű ivadéka oly tiszteletet, milyenre kevesen tarthatnak számot, hanem ugy is mint áldozatkész hazafi. A magyar akadémia alaptökéjéhez már eredetileg testvéreivel együtt 5000 pforintot csatolt, s a válogatott, nagybecsű, a tudományok minden ágaira kiterjedő, de főleg történettudományi tekintetben gazdag családí könyvtárt, édes atyja gyűjteményét, mely 30,000 kötetten túl megy, ugyanazon intézetnek ajándékozta, a könyvtár-ör számára is alapítványt tévén, s hozzá vásárolván Kresznerics könyveit, kézíratait s régi pénzeit 1834-ben.

ERDÉLYI JÁNOS.

Teleki József közép termettel, ősies, tiszta magyar, nemes arczczal birt, melyen komolyság s büszkeség honolt, olykor a legszivesebb nyájasság kifejezésével, s melyet tüzes, ragyogó, lelkes szempár világított; egyike volt a legszebb s legvonzóbb öregeknek, s annak idejében a legszebb ifjaknak. Beszéde lassu, értelmes, megfontolt; eszméi világosak, s logikai rendbe szedettek. Egyéniség, kihez mindenkinek bizalmat, ki iránt tiszteletet kelle érezni, kihez böles tanácsért járulni mindenkinek kedve lehetett. A hideg, nyugodt külső alatt azonban gazdag melegség lakott, a haza- s tudományszeretet melege; sőt szenvedély vulkánja forrongott, mely éltét az utóbbi évek-

ben csakhamar fölemészté, melynek lángjai csak bizalmas körökben törtek elő. — Nem csoda, hogy e nagy ember halála közgyászt szült, s hogy tiszteletére a magyar- s erdélyországi protestans egyházakban s a m. akademiában gyászünnepélyek rendezettek. Toldy Ferencznek, Tompa Mihálynak, Székácsnak s többeknek ez alkalommal mondott beszédei nyomtatásban is megjelentek

Munkái: 1) Dolgozatok a Tudományos gyűjteményben s Kisfaludy K. Aurorájában. 2) *A magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és új szólásmódok által.* Koszorúzott pályairat. 3) *Egy tökéletes magyar szóár elrendeltetése, készítési módja.* Mindkettő kijött a m. nemzeti muzeum kérdéseire adott Jutaloméleletek közt 1821, Pest. 4) *A Hunyadiak kora*, melyből még életében megjelent az I.—IV. és X. kötet, mely utóbbi az okleveles gyűjteményt foglalja magában.

XVII.

ERDÉLYI JÁNOS.

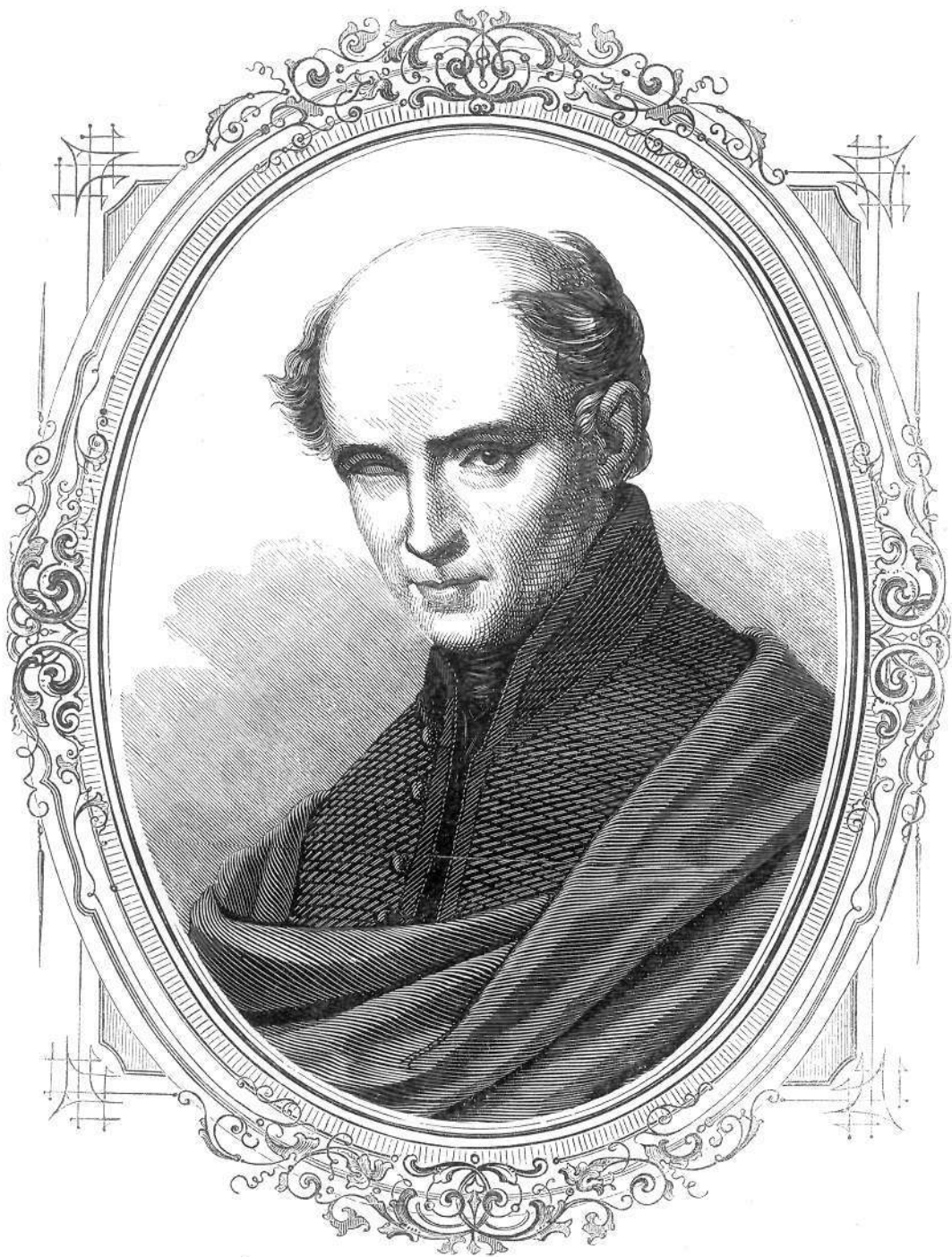
M. akad. I. tag, s a Kisfaludy-társaság tagja és több ideig jegyzője, jelenleg sáros-pataki tanár, egyik első rangú aesthetikusunk s műphilosophusunk, a népregék s népdalok lelkes gyűjtője; szül. Kaposon, Ungh megyében 1814-ik év tavaszán, tanult a sáros-pataki hely. hitv. főiskolában; azután 1830 óta Szabolcsban, Zemplénben s Gömörben házi nevelő volt magyar szellemű köznemes házaknál. Sokáig volt nevelő különösen a Máriássy háznál, Berzétén, Gömörben, s az ifju Máriássyval tett hosszabb európai utazást is. Erdélyi atyja, közönséges fölmivelő létére, művelt és igen eszes ember volt s verseket is csinált, miknek leginkább szentirási helyek s történetek valának tárgyai; e felett azon patriarchális szokást tartá, hogy családjával hosszú téli estéken

zsoltárokat énekeltetett. Mindennek erős befolyása volt a fogékony gyermek kedélyére, s apja önkéntes mesterségét csakhamar megszeretvén, a költészet mindenkorra kedvencz tanulmánya lön. Patakon főleg Szemere Bertalan serkentésére nyelvmivelő társaság alakulván, annak Erdélyi is tagja lett. Ezen társaság Parthenonába ő is irdogált; s töle van „Derse“ czimű költői elbeszélés, mely első volt világra jött művei között. 1835 óta kezdett többet s kitünőbbet költeni. Ezen időre eső munkálatai lyrai költemények, elszórva az Auróra 1836—37-iki folyamában, az Emlénynek 1838 óta mindenik évében, s a Hajnalban. Az 1837-ben megindult Athenaeumnak folyvást dolgozó társa volt. Az Árviz-könyv és a Részvét gyöngyei is hoznak tőle köl-

teményeket. Az 1839-ik évi Társalkodóban több rendbeli értekezése áll. 1839-ben választatott a m. akad. lev. tagjává. Nőtül birta a lelkes Vahot Cornéliát, az irodalomban ismeretes Vahot testvérek nővérét, kit azonban hamar elvesztett. Irodalmi munkássága, s képzettsége évről évre nevedett. Különösen tanulmányává tette a m. népköltészetet, melynek szellemét nálánál jobban senki sem ismeri. A Kisfaludy-társaság megbízásából, melynek 1844 óta titoknoka s egyik legmunkásabb tagja volt, ő szerkezté a „Népdalok és Mondák“ két kötetét, hol, a második kötetben igen becses értekezés áll tőle „Népdalköltészetünkről;“ szerkezté továbbá és számos czikkel gazdagítá 1847-ben a Kisfaludy-társaság némely tagjai által alapított „Szépirodalmi Szemle“ rövid életű, de tartalmas bírálati folyóiratot. 1844-ban, Bajza leléptével, rövid ideig a nemzeti színház igazgatója is volt. Számos apróbb lyrai költeményein kívül, melyek őt hazánk első rendű lyrai költői sorába emelik, írt „Két királyné“ című 5 felv. drámát is jambusokban, mely azonban világot nem látott; fordított több jeles színművet, s Wienbarg „Aesthetische Feldzüge“ című munkáját, mi azonban ki nem lön nyomtatva; Boileau tankölteményét a költészetéről, mely a Kisfaludy-társaság Évlapjaiban jelent meg; írt továbbá számos igen alapos és tanuságos bírálatot a Regélőben, melynek egy ideig szerkeztő társa volt, a Figyelmezőben és Szemlében, s jeles uti képeket hosszabb utazásából. A szelid, kedélyes, és politikával keveset foglalkodó, de nemzetét s annak nyelvét és szabadságát forrón szerető író a leg-

utóbbi szomorú korszakban felvállalta, addigi hajlamai ellenére, egy politikai folyóirat szerkesztését, 1849 nyarán, melynek csak néhány száma jelent meg, s mi miatt Pestet elhagyni kényszerült. Elvonult a tiszai vidékre, melynek népét annyira kedveli, s népdalait oly szeretettel gyűjti össze, és oly kitünőleg jól éneкли. — 1850-ben a sáros-pataki reform. főiskola bölcészet- és nevelés-tanári székére hivatott meg, hol lelkesen folytatja nemzeti irányú munkásságát, s a lapokban gyakran lép fel, mint alapos, mély tudományú itész s irányadó. Műveinek kiváló jelleme: nemes egyszerűség, nyugodt derűtség, philosophiai színezet, higgadt életbölcse ség, eleven, de nem túlcsapongó phantasia, a formákban tiszta szabatosság, népszerű, erőteljes nyelv, s tősgyökeres, ősmagyar zamat. — Erdélyi János alacsony, izmos, erős, szőke férfi, folytonos jó kedvvel; vidám, derült, szeretetreméltó kedélylyel, — szeret bölcsekedni, de szeret dalolni is, s egészséges magyar természete igen jól tudja összekötni a férfias komolyságot, s a társalgás socratesi fűszerét mindazon tulajdonokkal, melyek a társalgó barátot, a vendéget kedveltté, ohajtottá teszik.

Munkái: 1. Költemények a zsebkönyvek s folyóiratokban. 2. Bírálati s szépműtani czikkek, értekezések ugyanazokban. 3. Szerkeztője volt a Regélőnek 1842-ben, Garay után. 4. Szerkeztője volt a Kisfaludy-társaság által kiadott Magyar Szépirodalmi Szemlének (1847). 5. Szerkeztője volt egy politikai lapnak 1849-ben. 6. *Magyar Népdalok és Mondák*; (2 kötetben, 1846 - 1848). 7. *Költeményei*; (1844). 8. *Boileau tankönyve a költészetéről*; a Kisfaludy-társaság Évlapjaiban. 9. *A velenesei hölgy*, szomorujáték. 10. *Magyar népmesék*; képes kiadás; (1855). 11. *Válogatott magyar népdalok*; képes kiadás, (1857). 12. Szerkezté a „Sáros-pataki-Füzetek“ című egyház és nevelés, tudomány és irodalom körébeni évnegyedes folyóiratot.

KÖLSEY FERENCZ.

XVIII.

KÖLCSEY FERENCZ.

Hazánknak ezen egyik szentje, született 1790. aug. 8-kán, Közép-Szolnok megye Sző-Demeter falujában, ősnemes családból. 5 éves kora oltá a debreczeni reform. anyaiskolában tanult, s a régi classicusokkal ideje korán megismerkedve, azokból képezé izlését. Szerette már gyermekkorában a magányt s álmadozást; vele született búskomolyságát nevelte még azon szomorú esemény is, hogy a himlő megfosztotta egyik szeme világától. A kis álmadozó gyermekben rejlő fényes tehetségek 16 éves kora körül kezdtek nagyobb fokon mutatkozni, midőn a költészeti osztályt bevégezve, Csokonayval, Virággal, Kisfaludyval, Kazinczyval s az által Gessnerrel megismerkedve, a görög nyelv szorgalmas tanulása mellett izlését ki művelve, egyszersmind széles encyclopediai ismereteket is szerzett magának. Mulatsága kisdéd kora oltá kizárólag az olvasás, tanulás volt; míg más gyermekek laptáztak és birkóztak, ő Athén fekvését rajzolgatta a hortobágyi homokba, s emlékeket állított Cornelius hőseinek, miket a szél ereje ismét csakhamar eltemetett. Kávéházat, táncmulatságot soha sem látogatott; e helyett inkább a görög, latin, francia, német és hazai költőket olvasta, és szavalta; Gessner idylljein érzelt, s Moliereel nevetett. Már itt tett néhány kísérletet a drámai s lyrai irodalomban; a versírás már korán szenvedélye volt; de ez időbeli éretlen költeményeit kiméletlenül eltépte; a jegyzetetés hasznaira figyelmeztetve lévén Kazinczy Ferencz által, sok időt fordított gondos kivonatokra, tanúságos jegyzetek ké-

szítésére, s fordításra és átdolgozásra. Könyvtárát szenvedélyesen s olykor erszénye erején túl is szaporította. — Ennyi szorgalom s tanulmány által lett Kölcsey az izlés egyik nagy mestérévé irodalmunkban, úgyhogy Kazinczy már 1809 körül felhagyott a vezéri szereppel, elismerte Kölcsey egyenjogúságát, és szabad szárnyára ereszté a lánglelket, mely képes volt már ekkor bárkivel is lándsát törni a magyar szépirodalomban. — Debreczenben, hol a nyelvujításnak csak gyűlölöi s gúnyolói voltak, csaknem egyedül volt Kazinczy iskolájának hű védője s tisztelője s ezen irányának kifolyása a „Mondolatra“ adott csipős felelet. — 1809-ben végezte iskolai tanulmányait s gazdag ismeretekkel rakottan jött Pestre, törvénykezési gyakorlatra. Azomban, bár Montesquieut örömmel olvasá, s a jogbölcsélet szellemét kedvvel fejtegeté: a perlekedésre épen nem érzett magában hivatást, s az ügyvédi vizsgálatot le nem téve tért vissza Biharmegyébe, álmosdi lakába. Pesten léte alatt füzte a leg-hűbb baráti köteléket Szemere Pállal, Vitkovicscsal, Horvát Istvánnal sat. Több éven át, igen szerény körülmények közt élt falusi magányában, melyből költészete legszebb virágai keltek ki. Első költeményei Horvát I. „Dámák kalendáriumában“ s Döbrentey „Erdélyi Muzeumában“ jelentek meg, azután fellépett mindenütt, hol a jó izlés zászlója lobogott, s csakhamar egyike lett a legnagyobb irói tekintélyeknek. Évtizedek teltek el, míg elszánta magát a megyei élet zajos küzde-terére lépni. Ő, ki az irodalomban

ujító, tisztító, a javult izlésnek Kazinczyval együtt legkitünőbb hőse volt: a megyei életben is a haladás és szabadság zászlaját ragadta kezébe, s Szatmármegyének lelkes reformátora lett. 1829-ben még csak aljegyző, csakhamar vezérszónok és Wesselényi Miklós benső barátja, az 1832-iki országgyűlésre már követté választatott, mely nemes és dicső pályára ember- s hon-szerető lelkének egész erejével s fényével lépett fel, és mint elismert első rendű irodalmi tekintély, országgyűlési jegyzővé választatott. Csakhamar kifejtette ékesszólása egész hatalmát, s a közvélemény imádott kedvence lett, mit nem üres fenhangzó szavakkal s hiú ragyogvánnyal, hanem valódi erénnyel s bölcseséggel érdemelt ki.

Nem lévén itt helye a követet s politikust, a magas lelkesedési szónokot, az emberi s polgári erények nagy-szerű harmoniáját, mely e tökéletes embert ékesíté, bővebben jellemezni, csak annyit említünk, hogy az erdélyi Részek (Partium) kérdésében az írói pályán is diadalmasan küzdött Horváth Istvánnal; s hogy megyéjében más párt kerekedvén felül, meggyőződésével ellenkező utasítást követni nem akart, és követi diszes állásáról, a követi tábla könyei közt, leköszönt. Ezentúl Szatmárban élt csekei jószágán, a megyei küzdelmektől el nem vonúlva, s Wesselényi nagy perében lelkesen dolgozva; hol 1838 aug. 7-ikén végezte be nemes életét. — Halála országos gyász lett, megyéje körlevélben tudatta azt az ország törvényhatóságaival, művészi kézből rendelte meg arcképét gyűléstereme számára; a nemzet nevezetes összeget irt alá, hogy emlékét a nemzeti muzcumban márványszobor által örökíttsemeg, az akademiában, melynek 1830. lett nyelvtud. osztályi vidéki rendes tagjává, h. Eötvös tartott fe-

lette gyönyörű emlékbeszédet, mely az akad. Évkönyvek 5-ik kötetében jelent meg; a csekei temetőben rokonai s tisztelői emléket állítottak sírja felett, mely 1856 május 18-ikán ünnepélyesen lepleztetett le. — Gyermek- s ifjúkori életrajzát barátja Kállay Ferencz adta ki.

Kölcsey, mint író, költő és bölcs volt egy személyben; gyermeteg, szelid, de lángoló lelkének édes melege, értelmi s érzelmi tisztaságának, szüzségének bűvös varázsa előmlik minden során. Mintha a classikai aranykor gyermeke lett volna. Tiszta elméjének *déli fényű világa, s érzelmeinek szent* hevéről fényes bizonytságot tesznek nemes, correct, felsőbb ihletű lélekből ömlött munkái, teljesek a bölcsnek s egyszersmind költőnek napvilágos gondolataival s mély érzelmeivel. Telvék azok a régi classikai irodalom zamatával, kedvelt görög költőinek szellemével; a fáradhatlan szorgalom s hosszas, alapos tanulmányok érett, izes gyümölcseivel. Izlése a legműveltebb, mely semmi aljast, semmi nyerszet, semmi tökéletlent meg nem szenvedett. — A magány, melyben ifjabb korában csaknem folytonosan élt, borongóvá tette kedélyét, s ez időbeli versei és levelei epedést, belső küzdelemet, költői mély fájdalmat lehelltek; de a szép álmokból későbbben magasra nőtte ki magát a legszebb, legszentebb életbölcsesség. A jó izlés embere, mint itész, a nyersség ellenében gyakran kemény és kiméltelen is tudott lenni s az 1817-iki Tud. gyűjteményben oly írók felett sem tartózkodott szigorú ítéletet mondani, mint Berzsenyi, és Csokonay. Ábrándozása, melyet későbbben, élete nyarán, a bölcsnek tiszteletre méltó nyugalma váltott fel, soha sem fajúlt meddő, hiú álommá; sőt mindenkor jellemezte nemes tollát azon gyakorlati irány, miszerint a költészetben is a gyakorlati

KIS JÁNOS.

magas jelentőséget fogta fel, melylyel ez az életben bír.

Külsőleg is egy volt a legérdekeseb jelenetek közöl. Arcza kedves kifejezésű maradt, bár a himlő elrabolta annak egyik ékességét. Nyúlánk, elég magas termete, de gyenge, töredékeny testalkata; örökké halvány, borotvált arc; kopasz fő, melyen őszbe vegyült kevés hajszál lengett csak, emlékeztető a szép antik szobrokra; egyszerű, szerény, igen tiszta és vonzó alak. Szemeiben erős, szép lelkének tüze ragyogott s a nemzet minden múlt s jövő fájdalma tükrözött; szintelen arczain az átvirrasztott éjek lankadtsága honolt. Tompa, mély, ércztelen szava végig rezgett a hallgatók velőin, mintegy intő síri hang; szónoklatán, azon fenség

ömlött el, mely a lelki nagyság viszhangja, s melyet csak elismert erényes élet által kiérdemelt szentségi tekintély adhat.

Munkái: 1. Dolgozatok, értekezések, bírálatok, költemények a Tud. Gyűjteményben, Hébében, Aspásiában, Felső M. országi Minervában, Aurorában, Muzarionban, Kritikai Lapokban, Emlényben. Athenaeumban; nevezetesen ez utóbbiban a „partium“ kérdése iránt (erdélyi) Horváth Istvánnal folytatott vita, s a gyönyörű Parainesis Kölcsey Kálmánhoz. 2. Felelet a Mondolatra, 1815. 3. A magyar Akademia Évkönyveiben emlékezésedek Kuziny és Berzsenyi felett. 4. Versej; kiadta Szemere Pál, 1832. 5. Minden Munkái, 1840—42; 5 kötetben, kiadták b. Eötvös, Szemere Pál és Szalay László. Tartalom: I. k. Versek. II. k. Elbeszélések: Vadász-lak, Karpáti Kincstár; Ferroi szent fá; s vegyes beszédek. III. k. Aesthetikai s Kritikai dolgozatok. IV. k. Philosophiai, nyelvészeti és vegyes dolgozatok. V. k. Mindenféle vegyesek. 6. Irodalmi levelek Döbrenteyhez. 7. Ilias első könyvének fordítása a Felső M. országi Minervában. 8. Szemere Pállal együtt szerkeszté az Élet és Literaturát, későbbben Muzariont.

XIX.

KIS JÁNOS.

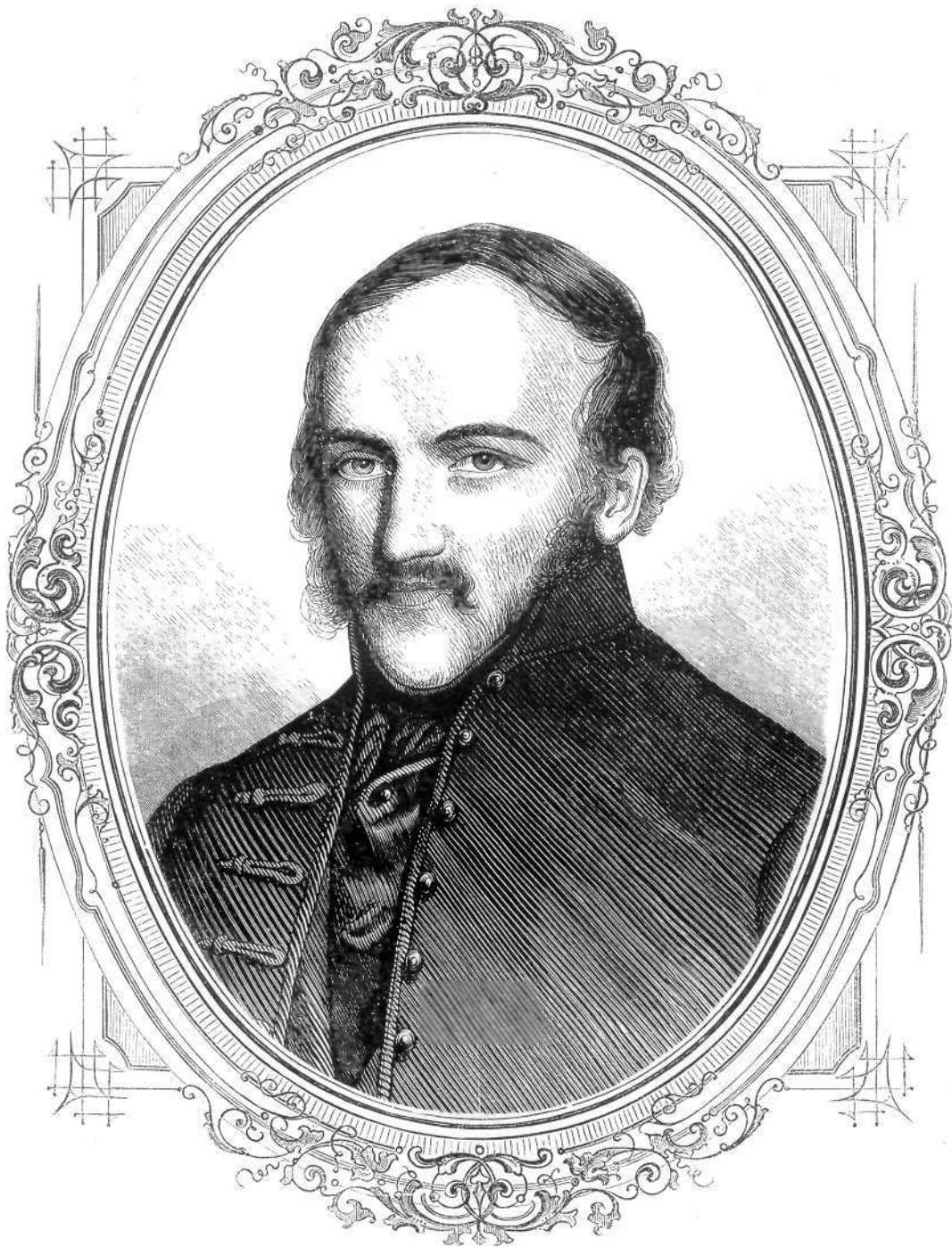
Ezen nagy érdemű író, az irodalom zsenge korának buzgó és hű munkása, szül. 1770. sept 22-én Sz.-Andráson, Sopron megyében, szegény szüléktől. Szép tehetségei nagy reményekre jogosító arányokban fejlődvén, a soproni evang. iskolába adatott, hol a szokott tanfolyamot 9 év alatt dicséretesen be is végzé. Itteni tanítói közt a jeles Schwartnernek volt legnagyobb befolyása lelki irányára. Főleg ettől buzdítatva kedvelé meg az ó-világ jeles elme-szüleményeit, tanulá meg az újabb nyelveket, s tevő sajátjává azon szilárd és fáradhatlan vas szorgalmat, mely által utóbb hazájának annyit használt. Honi nyelvünk és irodalmunk mellett már ekkor kezdett lelkesen buzogni. Ugyanis 1790-ben néhány tanu-

lótársával egy, máig is főnnálló magyar társaságot alapita Sopronban a tanuló ifjak közt, melynek tagjai a magyar nyelvben s irodalomban gyakorolták s gyakorolják máig is magukat. Ugyanezen idő tájban forditá Lowth „Choice of Hercules“ allegorikai költeményét magyarra az eredetinek versnemében. E fordítás történetesen gróf Széchenyi Ferencz kezébe kerülvén, annyira megnyerte e jó izlésű s tudományokat pártoló nagy hazafi tetszését, hogy „Hercules választása“ czim alatt Bécsben 1791-ben költségén kinyomatott. Ugyanez évben beutazá Magyarhon nagy részét, oly szándékból, hogy az akkor nevezetes tudósok- s írókat személyesen megismerhesse, azután a göttingai, következő évben pedig a

jenai egyetemet látogató meg, azon tetemesb pénzösszeget, melyet említett költeményeért ajándékul nyert. Vissza térvén honába, először a győri evang. tanodánál nyert alkalmazást; majd 1796-ban a nagy-baráti evang. gyülekezet meghívását fogadva el, lelki-pásztorságra szentelvé s e nemes hivatalban tölté egész életét; 1799-ben Kővágó-Órsre Zalába, 1802-ben Nemes-Dömölkre Vasba, végre 1808-ban Sopronba téteték át ugyanazon hivatalra, melyet e helyen 38 évig viselt. E változások által egyházi hatásköre folyton növekedett, s életviszonyai is folyton kedvezőbbekké levének. Ez utóbbi évben azáltal örvendezteté meg az érdemes papot és tudóst gróf Festetics Ignác, kinek jószágán született, hogy édes atyját minden jobbágyi tartozástól ünnepélyesen örökre felmenté. Hasonló tiszteletben s kitüntetésben részesíték hitsorsosai. A dunántuli evang. egyházkerület ugyanis 1810-ben jegyzőjévé, 1812-ben pedig superintendenssé választá, s 33 évig volt a dunántuli ágostai hitv. kerületnek szelid lelkü, bölcs tapintatu, munkás egyházi főnöke. A jenai egyetemtől 1817-ben hittudori oklevéllel tiszteltetett meg. 1822-ben országos nemességre emeltetett, melyben születése nem részelteté a lélekre, észre s jellemre valódi nemest, melyet tehát csupán személyes érdemeinek köszönvén, annyival teljesb joggal mondhat igaz sajátjának. — Tagja volt 1828-ban azon választmány-nak, mely a m. t. társaság alaprajzát és rendszabályait kidolgozá, melynek igazgatósága azután őt 1830. nov. 17-én a történettani osztályba második, Kazinczy halála után pedig maga az akadémia fizetéses első vidéki rendes taggá nevezte. Irodalmi kitüntetéseihez járul, hogy az 1838-ban felállított Kisfaludy-társaságnak is tagjává választatott,

melynek évkönyveit becses adalékokkal is nevelé. 1841 elején végre kir. tanácsos lön. — Kis János nagy kiterjedésü lelkészi és superintendensi elfoglaltatása mellett is, az írói pályának, melyre önhajlamából s gr. Széchenyi Ferencztől lelkesítve lépett, s melyen mindvégig tapasztalá az olvasó közönség kedvezéseit, élte fogytáig hive maradt. Meghalt a tisztos ősz 1846-ik feb. 19-én élte 76-ik évében, Sopronban. A philosophiai tanköltészet benne lelte föl nálunk egyik legszerencsésb művelőjét. Egyenkint megjelent egyházi beszédeit s folyóiratokban adott nagyszámu apróbb műveit ide nem számítva, kinyomott munkái 60 kötetet meghaladnak. — Kis János, mint a magyar irodalom egyik fő alapítója, s első rendü, félszázadnál tovább lankadatlanul munkás, buzgó, bár szerfelett igénytelen és szerény bajnoka, hálás tiszteletet érdemel az utókor, főleg az ifjuság részéről, melynek számára annyi hasznosat s élvezeteset irt, s fordított. Emlékezete száz meg száz hü tanítványa s hitsorsosa kebelében él. Nála a hazának s vallásának hivebb és munkásabb fia soha sem volt. Jellemének legfőbb vonása a szerénység, a szelidség, mely azonban nem zárta ki a kellő erélyt és lelkesültséget.

Munkái: 1. *Hercules választása*, angolból, (Bécs, 1791.) 2. *Az emberekkel való társalkodásról*. Knigge után, (Győr, 1798, és Pest, 1811.) 3. *Erkölcsei oktatás az ifjabb asszonyok számára*, (Győr, 1798.) 4. *Protestans közem'erek olvasó könyve*, (Pozsony, 1802.) 5. *Zaid, vagy IV. Mahumed szerencsétlen szerelme*, Kotzebue után, (Pest, 1803.) 6. *Emberi indulatok tüköre*; (Pozsony, 1804.) 7. *Német és magyar levelező könyv*, (Pest, 1808.) 8. *Görög és római mythologia*, (Pozsony, 1805.) 9. *A magyar nyelv mostani állapotáról, kivételhetése módjáról, eszközeiről; megjutalmazott felelet*, (Pest, 1806.) 10. *A világ közönséges történetje*; kezdte gr. Gvadányi József, folytatta Kis J. (Pozsony, 1805--1809. 2 köt.) 11. *Gyermekek és ifjak bibliothecája*; (Pozsony, 1805., 2 köt.) 12. *Flóra*, mulatságos gyűjtemény. (Pest, 1806--7., 3 köt.) 13. *Egy egész esztendői vasárnapi és ünnepnapjai evangéliomokra való predikációs könyv*; (Po-

FÉNYES ELEK.

zsony, 1807.) 14. *Elmés nyájasságok*; (Sopron, 1806.) 15. *Természet csudái, nemzetek szokási s országok nevezetességei*. (Pozsony, 1808.) 16. *A régi görögök erkölceinek és szokásainak, ugy vallásbeli, polgári, hadi és házi rendtartásainak leírása*. (Pozsony, 1809.) 17. *Nemzeteket s országokat ismertető gyűjtemény*. (Pest, 1808 – 10. 3 köt.) 18. *Horátius levelei, Wieland magyarázó jegyzéseivel*. (Sopron, 1811.) 19. *Versei*. (Pest, 1815. 3 köt.) 20. *Ifjuság barátja*. (Pest, 1816. 2 köt.) 21. *Nevezetes utazások tárháza*. (6 köt. 1816–18.) 22. *A vallástalanságról*. (1815.) 23. *Helikoni kedvtöltés*. (1819.) 24. *A falusi élet*. (Sopron, 1825.) 25. *Juvenális satirái*. (Pest, 1828.) 26. *Klió, vagy léleknevesítő darabok*. (Győr, 1825.) 27. *Eudemonia, vagy boldogulás mesterségére tanító közhasonu filozofia*. (Sopron 1827.) 28. *Persius satirája*.

(1833.) 29. *Socrates nevezetességei*. (1833.) 30. *Iphigenia Taurisban*, Göthe után; (1833.) 31. *Horác levelei*. (Pest, 1833.) Ujra kiadva a m. t. társaság által. 32. *Soproni estvők*, (5 köt. Sopron, 1839–44.) s ezeknek 3-ik és 4-ik kötetében: „Ovid elváltozásai.“ 33. *Emlékezések életemből*, I. és II. közlemény. (Sopron, 1835.) 34. *Poétai munkái a Nemzeti könyvtárban*. (Pest, 1847.) 35. *Pythagoras aranymondatai*. 36. *Aristoteles Rhetoricája*. 37. *Anaximenes Rhetoricája*. 38. *Cato verspárjai*. 39. *Longinus könyve a fenségesről*; mindezek a Kisfaludy-társaság Évlapjaiban, Hellén könyvtárban és Széptani remekiróiban. 40. *Dolgozatok a régibb s újabb folyóiratokban*, nevezetesen: a Tudománytárban, Athenaeum- és Figyelmezőben. 41. hátrabagya „Svetonius Tranquillus“ munkáit sat.

XX.

FÉNYES ELEK.

Jeles statistikuskunk szül. 1807-ben Csokajon, Bihar megyében, nemes családból; 1814-től Debreczenben, 1822 – 24-ig Nagy-Váradon, 1824–26-ig pedig a pozsonyi kir. akademiában tanult. 1829-ben tette le az ügyvédi esküt, s 1830-ban mint távollevő követe, jelen volt a pozsonyi országgyűlésen. Ezen-túl minden idejét régi kedvencztanulmányaira, u. m.: statistikára, földleírásra, államgazdaságra fordítá, s elkezdte adatokat gyűjteni Magyarország terjedelmes leírásához, e czélból több utazást is tevé a hazában. — 1831-ben bihari jószágán, 1832–36-ig pedig, miután megházasodott, Pozsony megyében vette lakását, s ez időszakot részint Sárosfán mezei gazdálkodásban, részint Pozsonyban az országgyűlésen, részint végre utazásban tölté. 1836-tól fogva Pesten lakott, s irodalmi s egyéb közügyi tárgyakra fordította minden idejét, élénk részt véve különösen az egyesületi életben. 1843-ban a gazdasági egyesület előadója, a gazdaság,

kereskedés s iparügynek organumul szolgáló „Ismertető“ czimű, és ismét az Iparegyesület által alapított „Heti lap“ szerkesztője, s irodalmi érdemeiért már 1838-ban a magy. akadémia lev. tagja s több megye táblalabirája lett. Fényes Elek, a magyar hazának épen oly szerény, mint hasznos és lelkes polgára, valóban sok oldalú érdemek által vivta ki magának azon népszerűséget, melyben általánosan részesült. Neve minden magyar előtt ismeretes, ki hazáját alaposan ismerni kívánja s ki átlátja a Nagy Károly-féle felkiáltás fontosságát; „Adatokat kérünk szépen, adatokat!“ Statistikája és földirata hangyaszorgalom, s vaskitartás eredménye, melynek a lehető legnagyobb hűségen s részletességen kívül főérdeme, hogy pártatlanul, részrehajtatlanul és a nemzeti hibák legyezése és vak bálványozása nélkül ugyan, de hazafi érzelmmel s meleg részvétellel iratott, a mi e jeles munkákat igaz magyar emberre oly jótékonyan hatva különbözteti meg

az idegenek, vagy idegenekhez hasonló érzelmü, s idegén ajku belföldiek által ferde felfogással, elcsavart adatokkal, s hamisításokkal tömve irt statistikai férczelésektől. A ki tudja, mennyi fáradságba kerül nálunk a statistikai adatok gyűjtése, mennyi nehézséggel, hanyagsággal, titkolózással, elöitélettel kell a gyűjtőnek megküzdenie: méltányolni fogja Fényesnek vállalkozó szellemét, ügy iránti lelkesülését, s állhatatos férfias kitartását, melylyel e munkát létre hozá. Ennek áldozá fel egészségét, mely régibb idő óta gyengélkedő. Fényes munkáit a tiszta s józan hazafiságon kívül, szilárd igazságszeretet, szabad, haladási szellem, okos, talpra esett combinatio jellemzik; nyelve világos s népszerű. Ezen tulajdonainak köszöni, hogy Földleírása s Statistikája mindenütt kézen forog, s csaknem minden házi-könyvtárnak nélkülözhetlen czikke.

A forradalom Pesten találta Fényest a zajos radikál-kör közepében. A m. ministerium alatt a belügyi tárca statistikai hivatalának főnöke lett. 1849. tavaszán a pesti vész-törvényszék elnökségét vállalta el, de ezen hivatalában mindig a szelid emberiség szelleme vezeté. Senkit halálra nem ítelt, többeket megmentett szavazatával, s ezért bár 1849. év octoberén az új-épület foglyai közt ült, felmentetett, s szabadon bocsáttatott. Azóta gyöngélkedő egészségét ápolva, de folytonosan dolgozva, részint gödöllői tusculánjában, részint Pesten éldegél, s becses munkásságának gazdag gyümölcseit meg-

lepő szorgalommal szórja a közönség közé. —

Fényes Elek kicsiny, beteges külsejü, lassu mozgásu, nem szép, de eszes arczu, kifejezéses szemü, magas homloku ember; oly egyéniség, ki hasonlíthatlanul többet rejt magában, mint a mennyit mutogat, kinek tartalma s jelentősége végtelenül gazdagabb, mint a külső czégér sejteti. Tántoríthatlan nyugalma, megfontoló bölcsesége s szilárd jelleme és bátorsága, összekötve az ügyességnek sokkal magasb fokával, mint mennyit a lassu, egyszerű külső ígér, minden körben nagy befolyásra emelék, hol részt venni akart.

Munkái: 1) *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja, statistikai és geographiai tekintetben*, (1839—40; 6 kötetben, 175 ivre, s 2828 lapra terjedő munka) mely csakhamar második kiadást ért, s az akademia által 200 arannyal jutalmaztatott. 2) *Magyarországstatistikája*. (Pest 1842. 2 köt.) mely 1844-ben szinte akademiai nagy díjt nyert, s több főiskolában kézi könyvül használtatik. 3) *Közönséges kézi- és iskolai-atlasz*. (Pest. 1845.) 4) Erdélyi Jánosnak „*Nemzeti iparunk*” címü művét bővítve s jegyzetekkel adta ki. (Pest. 1848.) 6) Czáfolat, Wildner, bécsi jogtudor „*Magyarország hátramaradása*” címü röpirata ellen, melyben alaposan, mert számtani adatokkal, zúzza össze ennek légből kapott okoskodásait. 7) *Komárom vármegye leírása*. (Pest. 1848.) 8) *Értekezések, bírálatok s egyéb czikkek az egy ideig általa szerkesztett gazdasági s iparügyi lapokban; nevezotesen az Ismeretöben*, melyet 1838. év második felében szerkesztett, Békés megye és Szentes városa gazdasági tekintetben, a fulnecki uradalom Magyarországbau; értekezés „a földmívelés akadályairól, az üszögről, a juhok keringéséről” sat A Társalkodóban: „a Minimum s Maximumról,” továbbá a Tudománytárban, Pesti Hirlapban, Magyar Gazdában, Heti lapban, Ujabbkori ismeretek tárában, Pesti Naplóban, Magyar Sajtóban sat. 9) *Magyarország geographiai szótára*. (2 kötet. Pest, 1853—51.) 10) *A török birodalom leírása történeti, statistikai és geographiai tekintetben* (Pest, 1854). 11) Szerkeszté a „*Fulusi Gazda*” gazdasági lap 16 (üzetből) álló két első tolymát. 12) *Az austriai birodalom statistikája*. (Pest, 1856.)

GARAY JÁNOS.

XXI.

GARAY JÁNOS.

Ezen, első rendű, nagy érdemű s közkedvességű magyar költőnk, született 1812-ben Szegszárdon, Tolna megyében, hol atyja kereskedő volt s a városnál gyámatyái hivatalt viselt: tanult születése helyén, 1823 óta Pécssett, 1829 óta pedig a pesti egyetemen. Költészet iránti hő vonzalma, melynek később annyi jeles virágot köszönünk, már Pécssett kezdett kifejlenni. Folyvást olvasott s dolgozgatott; iskolai latin versfeladásait többnyire magyarul is elkészíté. Első kísérleteit, Rajnis Magyar Virgilje által ébresztetve, hexameterekben írta, de Virág Benedek ódáival megismerkedve, csakhamar a lyra felé hajlott, s első nyomtatott ódája „Emlékáldozat“ alkalmi vers, társai közköltségén látott napvilágot. Ugyanott kezdte megbarátkozni a német irodalommal is, de ennek teljes ismeretére csak Pesten jutott, hol az egyetem könyvtárát szorgalmasan látogató, s tanulmányai kizárólag szépirodalmi irányt vevének. Közben Horváth István philologiai leczkéi által Révay s a magyar nyelv kincseinek tanulására serkentetve, más részről Vörösmarty Zalánfutásával is megismerkedve, még tanuló korában veté meg alaptervét Csatár hőskölteményének, mely 1834-ben jelent meg. Már egy évvel előbb az akkor keletkezett Regelő-Honművész szerkesztősége mellé segédül szövetkeztvén, e lapnak 1836-ig munkás dolgozó-társa maradt, s a szépirodalom több ágában, s főleg lyrában s drámában kísérté meg erejét. A magyar akademia pályára hívása által

buzdittatva, 1835-ben „Csáb“ czimű öt felvonásos szomorujátékkal lépett fel, mely az akademiai bírálók által dicséretre méltatván, később „Jóság“ czim alatt a budai színész társaság által elő is adatott. Ugyan ez évben több társával (Gaál, Vajda, Tóth Lőrincz, Sziligetesi sat.) eredeti történeti színművek írására szövetkeztvén, az ezen társulat által kiadott drámagyűjtemény második kötetét írta, melynek tartalma: Árbocz szomorujáték 5 felvonásban (1837). Ugyanekkor Trattner-Károlynál megjelent Hajnal almanachot szerkeszté, s ebben adá Országh Ilona történeti színjátékát (.837) 3 felvonásban; pályáztott egyszersmind az akademiai drámai jutalomra is „Utolsó Magyar Khán“ czimű 5 felvonásos szomorujátékával, mely az illető bírálók által ismét dicsérettel említettett. Részt vett az 1838-ki Rajzolatok szépirodalmi hírlap szerkesztésében is, melyet sok czikkel gazdagított. — 1838 elején Pozsonyba hivatván a Hírnök politikai lap szerkesztéséhez, e lapnál az 1839-iki országgyűlés beálltáig dolgozott, ekkor pedig Pestre ismét visszatérvén, az akademia által levelező tagjává választatott. — Küzdve a magyar költő bajai-, szegénysége- s fájdalmaival, folyvást hiven hordá áldozatait az oltárra, mely oly szűken látja el papjait, hogy csak a kebel ellenállhatlan ösztönéből lehet magyarázni a hűséget, melylyel a nemzet néhány lelke a költészet kertében fáradszónul működik. Termékeny tolla elárasztá a zsebkönyveket szépirodalmi folyóiratokat gyönyörű lyrái s rokon-

nemű költeményekkel, továbbá beszé-
lyekkel, uti rajzokkal, genreképekkel,
életrajzokkal, aesthetikai s bírálati czik-
kekkel. Telve ezekkel az Aurora, Em-
lény, Hajnal, Nemzeti-Almanach, Ár-
víz-könyv, Kliegl-könyv, Regélő, Rajzo-
latok, Természet sat. Szerkesztése alatt
jelent meg a „Hajnal“ czimű zsebkönyv
1838—39-ben, az „Emlény“ czimű zsebkönyv
1840—41—42-ben s Landerer
„Honi Vezér“ének több évi folyama, a
„Pesti Divatlap“. A Kisfaludy-társaság
tagjává választatván, ennek évlapjait is
becses dolgozatokkal gazdagította. Versei
gyűjteménye, 1845-ben beszélyei gyűj-
teménye „Tollrajzok“ czim alatt, s Fran-
gepán Kristófné, költői beszély; 1847-
ben s második kiadásban 1848-ban az
„Árpádok,“ történeti legendák s mon-
dák, és ismét a „Balatoni Kagylók“ köl-
temény-füzér jelentek meg tőle. — Leg-
ujabban „Szt. László,“ történeti költe-
ményére nyitott előfizetést. Ennyi ne-
mes fáradozás s lelkes munkásság köze-
pelt ezer bajjal kelle küzdeni „Kont“
költőjének; roncsolt egészségi állapota,
szemeinek gyengesége, mely vakulással
fenyegeté, nevelék a tenger bajt, mely
hazánk egyik első írójának életét áthul-
lámzá. A kedélyes családátya s lelkes
hazafi fájdalmait hű nejeének s remény-
dús gyermekeinek szeretete, és a becsü-
lő nemzet részéről a nyomor napjaiban
bizonyított szíves és tetteges részvét
enyhíték csak némileg. Élte végső éve-
iben az egyetemi könyvtárnál viselt alá-
rendelt hivatal, mely legalább min-
dennapi kenyerét biztosítja.

Meghalt, hosszas, testét lelkét ösz-
szeroncsoló betegség után 1853-ik év
nov. 25-ikén s diszesen, az öt tisztelő
közönség, különösen ifjúság nagy rész-
véte közt, temettetett el. Szegénység-
ben hátrahagyott családját a nemzet,
aláírás útján, nagylelkű pártolás alá
vette, s több mint 10,000 pfrt. gyűlt
össze szép reményű gyermekei neve-
lésére; a m. akademiában Tóth Lőrincz
I. tag érzékeny beszéddel ünneplé em-
lékezetét. — Garay külsőleg kis ter-
metű, roskatag, beteges, gyengeszemű,
— de annál szebb lelkű, nyílt jellemű,
kedélyes, nemes szívű ember volt, csu-
pa barátság és szeretet, hűség és érze-
kenység, — lelkesült imádója magyar
nyelvének, nemzetiségének s a szabad-
ságnak, mely szentjeit tiszta és rom-
latlan keblének annyi meleg dalban
éneklé meg; tanítója, barátja az ifju-
ságnak, mely őt szereté, s lelkesülve
hallgatá.

Munkái: 1) *Csatár*, hősköltemény, (1834.) 2)
A *Regélő* és *Honművész* szépirodalmi lap mellett
négy évig segédszerkesztő volt. 3) *Költemények* a
zsebkönyvekben s szépirodalmi lapokban. 4) *Arbocz*,
szomorujáték (1837.) 5) Szerkesztette a *Hajnal* czimű
almanachot, s ebben adta *Országh Hona* szomorujá-
tjátékot. 6) *Emlény*, zsebkönyv szerkesztője (1840—
42). 7) A *Honi-Vezér* szerkesztője több éven át. 8)
A *Hírnök* polit. lap dolgozó társa több éven át. 9) A
Pesti Divatlap szerkesztője. 10) *Bátori Erzsébet*,
dráma. (1840.) 11) *Magyar és német beszélgetések*
kézi könyve; két kiadás. (1840.) 12) *Versei*. (1843.)
13) *Tollrajzok*. (1845.) 14) *Frangepán Kristófné*,
költői beszély. (1845.) 15) *Balatoni kagylók*. (1848.)
16) *Az Árpádok*, történeti legendák. (1848.) 17)
Szent László. (1850.) 18) *Lypai költészetünk késő*
kifejlésének okairól; a Kisfaludy-társ. Évköny-
vében. 19) *Összes munkái*; kiadta Ney Ferencz.
(1854.)

TOMPA MIHÁLY.

XXII.

TOMPA MIHÁLY.

Ujabb költőink egyik legjelesbike, a természetnek költői lelkű buvára, szül. 1819-ben sept. 29-ikén Rimaszombatban reform. hitű szegény nemes szülőktől. Élete, minden nagyobb viharok nélkül, csendesén folyó patak, melyet csak kevéssé zavartak meg a forradalom vészei is. Tanult előbb születése helyén, azután 1832-től 1843-ig Sárospatakon; kitünő előmenetellel. Már ez időszakban fellépett sokat ígérő költői kísérleteivel az Athenaeumban, mely akkor az irodalom legjavának dús rakhelye volt. 1845 végén Pestre jött, s ügyvédi pályára készülve, a jogot kezdte tanulni; ekkor lépett szorosabb baráti viszonyba az irodalom férfjaival, nevezetesen Petőfivel, Jókaiival s tagja lett a tizek társulatának, kik arra szövetkeztek, hogy folyóiratokba nem írnak. Következő évben azomban a bejei papságra hivatván, azt elfogadta, onnét később Kelemérre, s majd Hamvára, Gömör megyébe hivatott lelkésznek, hol hiveitől s a szomszédságban lakó minden hitű műveltektől kedvelten s tisztelten, boldog családi körben él mai napig. Hitszónoki híre költői hírével versenyez. — Mint költő, legkitünőbb a regék- s mondákban; életre kelti a természet holt tárgyait, s gyönyörű nyelven beszélteti a virágokat és bérczeket. — Népregéi s népmondái kiadása által a legjelesb m. költők fény sorában foglalván őt megillető helyet, 1847-ben a Kisfaludy-Társaság tagjává választatott, mely „Szuhay Mátyás“ című történeti pályaballadáját dicséretre, s külön díjra érdemesítette. 1848-ban kirándulást tett Ausztriába s Poroszországba.

A költeményeiben élő igaz magyar nemzeti szellem, s nyelvének eredetisége nagy népszerűséget biztosítanak e jeles írónknak; de míg dalait p. o. „*Télen nyáron pusztán az én lakásom*“ s. a. t. értve s érezve zengi a nép, a műveltebb közönség is örömmel olvassa mély kedélyű, képzeletdús műveit. Ő egyik leg-hivatottabb népköltőnk, s egyik megalapítója a nemesb irányú népies költészetnek, magasan felül emelkedve a majmoló közepszerűségen. A regék írásában senki sem múlja felül irodalmunkban, itt ő oly fenn áll, mint Garay a balladákban, mint Czuczor s Petőfi a népdalokban. Mint dalköltő, nem jár ugyan szokatlan utakon, de, Kazinczy szerint „*szokott uton jár szokatlanul*“ s legalább idegen költők befolyásának semmi nyoma sincs dalain.

Tompa Mihály erőteljes, szabályos arcú s testalkatú férfi, szép tojásdad arczeval s tüzes barna szemekkel, kellemes zengésű őrczes hanggal, mely a kitünő szónoknak teljesen hatalmában áll; e mellett kedves, mulattató társalgó, hü és kedélyes férj, atya s barát, ki falusi magányában egészen családjának, a tudományoknak s költészetnek él, de ha olykor Pestre vetődik szeretett költőtársai s barátai közé, jó kedve, elmés ötletei, drámai tehetsége által a társaságnak lelke lesz. A legszebb korban álló férfiútól még sok szépet s jót várhat nemzete.

Munkái: 1. *Népregék s népmondák* 1846. 2. *Versei első kötete* 1847. 3. *Szuhay Mátyás, jutalm. ballada* 4. *Regék és beszédek*, 1852. 5. *Virágregék*, 1853. 6. *Versei*, 2-dik köt. 1854. 7. *Verseik, mondák, regék az Athenaeumban, almanachok- s folyóiratokban.*

XXIII.

MAJER ISTVÁN.

Az ifjuságképző- s népnevelési irodalomnak egyik legbuzgóbb s hivatottabb művelője hazánkban, a pesti reál- és elemi iskolák volt igazgatója, szül. 1813. aug. 15-én Mocsonokon Nyitra-megyében, hol atyja, Mihály, a nyitrai püspök udvari tisztje volt. Neveltetését főleg Kluch, nyitrai jeles püspöknek köszöni. Elemi oktatásban Érsekujvárt részesült, a középtanodai tanulmányokat Esztergamban végezte, s 1828-ban az esztergami főmegye nevendékei közé soroztatván, Nagyszombatba küldetett a bölcsészeti és hittani tárgyak hallgatására. Már 1832-ben, mint másodévi hittanuló, azon lelkes ifjak közt volt, kik a papnöveldeben a „magyar nyelvgyakorló egyesület“ létrehozását indítványozák s azt életbe is léptették. Az irodalmi munkálatokkal, gyermekora olta, szépművészeti gyakorlatokat is kötött össze, s a rajzolásban annyira vitte, hogy növendék-társainak alapos útmutatást adhatott. Tanulási pályája dicséretes bevégezés után b. Sennycy háznál lett nevelő, s mint ilyen, Pesten lakván, a m. törvényt is hallgatta, és tudományos férfiakkal társalgás s folytonos tanulás által szép tehetségeit mindinkább kiképezte; nevezetesen a rézmetszést is annyira elsajátította: hogy csinos szent képei csakhamar köztetszésre találtak és több kiadást értek, tájrajzai pedig a magyar folyóiratok mellett s a lipcsei képes ujságban is jelentek meg. 1836-ban pappá szenteltetvén, muzslai, majd esztergami segédlelkész lett, 1842-ben pedig az esztergami érseki mesterképző intézet egyik tanárává nevezteték. Haszonnal

utazott, a közintézetek- s egyesületekben buzgó részt vett, tudományos kinceseknek, régiségeknek, műemlékeknek szorgalmas gyűjtője; a m. akadémia s Kisfaludy-társaság számára pedig népdalokat gyűjtött. 1835 olta sokat írt, különösen vallásos irányu, nevelési s művészeti czikkeket, mindenkor tiszta hazafiui szellemben. — 1849-ben a felsőbb neveléstan helyettes tanárává választatott a pesti egyetem bölcséleti karához; 1850 decemberén pedig a pestvárosi reál- és elemi iskolák igazgatójává. Nemes fáradozásának s ösztönzésének eredménye: a pesti nyilvános vasárnapi iskolák, a dolgozóházi iskola; nagy részt vett a bölcsőde alapításában is. Közhasznú tevékenysége egyaránt elismertetett a m. kormány, mint a tisztelő közönség által; Népneveléstana Esztergam megye által körlevelileg ajánlatott az ország hatóságainak; Liturgikája 400 pfrttal díjaztatott, mint pályakoszorús mű. Pesti lakását a kürti lelkészi hivatallal váltotta fel, magával vivén mindazok becsülését, kik a népnevelés becsét s fontosságát érzik.

Munkái: 1. *Értekezések s egyéb czikkek a Religio és Nevelés; Jelenkor és Társalkodó; Tud. Gyűjtemény; Egyházi-Tár; Sion; Regélő, Hondertü; Századunk; Nemzeti-Ujság sat. folyóiratok s lapok; ban, nevezetesen: „Magyar Szent Erzsébet emléke-A kettős m. betűk egyszerűsítéséről; Fametszésről; Egyházi énekről; Keresztényszerű népnevelésről“ sat. 2. Szindarabok ifjuság számára. (1846.) 3. Rézmetszést műtana. (1847.) 4. Népnevelés-tan (1848) mely tóra is lefordított, (1847.) 5. Liturgika, mesterképző intézetek számára. 6. István bácsi, a jó hástgasda, népkönyv (1855.) 7. István bácsi naptára 1856-tól kezdve. 8. A jó magyar házi gasda; népkönyv (1848). 9. Egyházi beszédek, (2 köt., 1849–51). 10. A kath. néplapot szerk. 1850 első felében. 11. Szív-művelő beszélgetések (1856). 12. A Szent-István-társulat által kiadott Pázmánfüzetek egyik szerkesztője.*

MAJER ISTVÁN.

PAP ENDRE.

XXIV.

P A P E N D R E.

E kedélyes és tiszta nyelvű s izlésű írónk, született 1817-ben Zsarolyán Szatmármegyében. Iskoláit Debreczenben végezte, hol először egyházi pályára készült; de később a sárospataki főiskolába ment át jogtanulás végett, hol Gortvaynak megkülönböztetett tanítványa lett, s az iskolai ifjuság által kiadott „Parthenon“ czimű zsebkönyvben csinos versekkel lépett föl. A jogtanulói pályát bevégezvén, Csekén Kölcsey oldala mellett volt joggyakorlaton, ki akkor Szatmármegyében főjegyzői tölét vivé. Ügyvédi vizsgálatát letenni Pestre költözvén, Kölcsey- s Wesselényivel bensőbb viszonyánál fogva, idejének nevezetes részét kellett ugyan az akkor folyamatban levő politikai perek körüli megbízásokra fordítani, — s e felett sok időt áldozott a jogtudományra, s az ügyvédi vizsgálatra is, melyet dicsérettel állott ki: de e mellett nem hanyagolta el szíve bálványát, az irodalmat s költészetet. Ezen korszakra esik, apró csinos lyrai dolgozatai mellett, első balladája, mely a Kisfaludytársaság által díjaztatott, s nevét a hazában ismertté tevé. Az általa imádva tisztelt Kölcsey összegyűjtött munkáinak szerkesztésében is ő vitte a legnagyobb szerepet, mert Szemere, Eötvös és Szalay, kiknek nevei a czimlapon állanak, inkább csak általános felügyeletet gyakoroltak. Ügyvédi esküjét 1840-ben letévén, visszaköltözött Szatmármegyébe, hol vas szorgalma és szép tehetségei által csakhamar független helyzetet vivott ki magának, s a közgyűléseken is jelentékeny hatással kez-

dett lenni a szabadelmű pártra. Pap E. az ellenzékhez tartozott ugyan, és szilárd, megszürt elveiből sohasem engedett, de mérséklettsége és szelid jelleme által különbözött a többségtől, s közgyűlési tudósításaiban, melyek az „Erdélyi Híradóban“ s a „Pesti Hírlap“ban jelentek meg, kiméletes hang, s teljes részrehajlatlanság uralkodik; ezért a pártok elkeserült harczi közt sem veszté el egy részről elv-barátai bizalmát, más részről a vele ellenkező politikai felekezeti becsülését. Midőn a megyei vihar, a jog és bölcsesség korlátain túlradva, botrányos jelenetekbe tört ki: Pap Endre is, elvtársaival együtt, visszavonult s egész 1848-ig családi körben élt, óráit gazdasága, ügyvédkedés és írói munka közt osztván meg. A politikai irodalmi pályán azon párttöredékhez tartozott, mely b. Eötvös és Szalay László vezérlete alatt az új Pesti-Hírlap zászlójánál gyülekezett, e lapba írta Pap Endre is alapos publicistai dolgozatait, s ennek mindvégig munkatársa maradt. A magyar ministerium alakulása 1848-ban kiragadta magányából. Tanácsossá nevezetett a közoktatási ministeriumban s egyszersmind követté is lön elválasztva Szatmármegyéből. Hivatalát szorgalommal s belátással vitte, de a nemzeti gyűlésben hallgatott; mert nem akart oly harciba vegyülni, melynek lehető fejleményeit és megállapodási pontjait ki nem számíthatá. A világosvári fegyverletétel után némi időt Szatmárban töltött, később jóságát bérbe adván Pestre költözött, oly szándékkal,

hogy egészen az irodalomnak éljen. Itt érte kora halála a még alig 35 éves ferfit 1851. végén.

Pap Endre jelesb lyrikusaink egyike. Az Újabbkori Ismeretek Tárának jellemzése teljesen illik reá, mely szerint ő a kedély költője és e körből sohasem ragadták ki viharos szenvedély, merész eszme. Az egyszerű dalra született. Világa nem nagy, de érzései mélyek és őszinték. Ritkán mond ujat, de oly bájjal mondja el, hogy meglep. Sem annyira eredeti sem annyira magyar, hogy nemzete általános kedvenczévé válhassék, de még olvasóit sohasem hagyta hidegen, s kivált a forma tisztaságot illetőleg a legszigorúbb ítészt is kielégíti. Ugy látszik, hogy fiatal korában Kölcsey volt reá legtöbb hatással, s midőn a hazáról énekel,

mintha Kölcsey szent fájdalma zendülne meg. Balladáiban a szónoki elem a túlnyomó, mint az föllépése idejében divat volt. Később e nemben keveset dolgozott, de annál többet fordított idegen költőkből. Első rangú műfordítóink közé tartozik. Prózaí művei leginkább vezércikkek, melyekben mint stylistá, kitünő. Mit Ciceróból fordított, csaknem mindent felülmúl, mit eddig latinból fordítva bírnak.

Mint a költőé, olyan volt emberi jelleme is. Szelid, csendes, kedélyes; de szilárd, férfias, becsületes; és e jellem kifejezve arcán s szemeiben.

Munkái: 1. Vezércikkek s megyei tudósítások a „Pesti Hirlapban s Erdélyi Híradóban”. 2. Versek a Zsebkönyvek- s Lapokban. 3. Kölcsey Ferencz jellemzése a „Magyar Státusférűak és Szónokokban”. 4. *Pap Endre hátrahagyott munkái*, kiadták barátai Csengery és Kemény Zs. Pest, 1852. I. kót.

XXV.

KISFALUDY KÁROLY.

Testvéröccse Sándornak, született Téten, Györmegyében 1788. február 6-kán; a túlságos atyai szigor által elvadított fiú Győrben kezdett tanulni, de csekély elégedésére tanítóinak, s 1804-ben már katonává lett Esterházy hg. ezredében, s résztvett 1805-ben az olasz, 1809-ben a németországi táborozásban. Midőn hazáját elhagyá, igen csekély műveltséggel bírt még; Himfy lett első kedvenczkönyve, mely őt további olvasásra édesgeté; de a lánglelkű ifju csakhamar megtanult olaszul, megkedvelé az olasz költöket, s már Olaszföldön laktában sok verset irt, miket azonban nagyobb részt megsemmisített.

1818-ban, mint huszonnégy éves hadnagy, kilépett a hadseregből, s beutazván déli Németországot és Schweiczt, visszajött hazájába. — Nősülni akart szigoru atyja tetszése ellen, s ez kitagadta örökségéből; más részről kedvese is hűtelen lett hozzá. Ez sötét kedélyállapotba taszítá az ifjat; elzálogosítá anyai birtokát, s tölt erszénnyel Bécsbe rohant, hol néhány hónap alatt egész vagyonát elpazarlá. Ekkor következett be reá az élet nagy, komoly iskolája; sokat szenvedett, sokat tapasztalt, bő emberismeretet szerzett, mig Bécsben 1817-ig, több éven keresztül ecsete után éldegélt. A festés éllel-

KISFALUDY KÁROLY.

met adott neki, de kevés örömet, mert mesterségét nem saját tetszése, hanem a szükség parancsa szerint üzé, s midőn háborgó tengert szeretett volna festeni, nyárspolgárok arczépein kelle dolgoznia. Ez időben utolsó fillérét is az udvari színházra költé; Schillert, különösen pedig Shakespearet, s ez utóbbit későbbben csaknem kirekesztőleg olvasta, tanulta, szabad óráit önműveléssel tölté, s kora fiatalsága mulasztásait gazdagon helyre pótolá. Körner közelebbi barátja volt Bécsben lakta alatt. — 1817 végén visszajött hazájába, s Pesten telepedett le, atyjától még folyvást eltaszítatva, s csak titkon segítette egy kis járulékkal szerény írói jövedelméhez. 1824-ben halt meg édesatyja, s ezentúl kényelmesebb lett Kisfaludy Károly élete; írói, különösen drámairói neve pedig rögtön fölemelkedett a népszerűség s dicsőség szárnyain. Első színműve, mely már 1811. készült el, a „Tatárok Magyarországon“ ezt követé a soha teljesen el nem készült Zách Klára, s Brutus, Voltaire után. 1819-ben gr. Brunszvik Ferencz, a pestvárosi színház haszonbérloje, a fehérvári magyar színészársaságot áthozván Pestre, először is a „Tatárok“ adattak, Kisfaludynak ez alkalomra készült programjával. A lelkesült közönség nem állott hideg ítésekben, hanem melegkeblü hazafiakból, s az ifjúság színpadra akará hurcolni az ünnepeit szerzőt. Így lett Kisfaludy Károly, töretlen pályán indulva, s még akkor készületlen nyelvvel, a magyar játékszín alkotója. Uj meg uj művek kívántattak tőle, s ő irt, akkor még rögtönözve s gondatlanul; későbbben, az elismerés és dicsőség tömjéne által hevítve, valódi szeretettel s buzgó, lelkes törekvéssel. *Ilkáját*, mely ugyanakkor adattott, négy nap alatt írta, az ugyanazon év őszén előadott *Stibort* tíz nap alatt.

E művek, nyelv, verselés, s műforma tekintetében ki nem állják ugyan a szigorubb bírálatot, de azért az író érdeme tagadhatlan, mert terjeszté általuk a magyar színház s dráma szeretetét, és segített a sürgető szükségen. Ugyancsak a termékeny 1819-iki év hozá létre a „*Kérőket*“ mely darabbal a magyar vigjáték kezdődik, s a „*Pártutóket*“ e hű és valóban mulatságos képét a magyar falusi nép közéletének. Ez évben ismerkedék meg már nagynevű s magasztalt költőnk Kazinczyval, kinek baráti buzdítása lelkesítőleg hatott reá. 1820 elején készült Szécsi Mária, a Várnai ütközet töredéke, a Gyilkos (Mikor pattant, nem hittem volna) című vigjáték, a nem eléggé drámai, de hazafias Kemény Simon, a „Barátság és nagylelkűség“ dramatizált költemény, végre Irene, — mindezek világos jeleivel a költő haladásának nyelvben s alkotásban, de többnyire az elhamarkodásnak is. E darabok (kivéve a nem egész Várnai ütközetet) egyenkint nagy tetszéssel adatván, részint németre is fordítatván (Gaál György kiadása: Theater der Magyaren, Brünn, 1820) s a német ítéset által kedvezőleg fogadtatván, nemcsak országossá, de a hazán kívül is ösmertté s tiszteltté tevék Kisfaludy K. nevét. Kevesebb mint két év alatt tíz drámát irt, e mellett a nyelv szellemével s kincseivel szorosabban megismerkedék, prózáját s verseit gondosan javítá, s a tömjénfüst által, legalább hosszabb időre, el nem kábulva, becsülni kezdé igazmondó szigorubb barátait, kik hiányaira figyelmezteték. Ebben nem kis érdeme van Helmeccynek, közelebbi barátai egyikének. — Másik nagy érdeme a magyar színház megalapítójának, hogy a szépművészetnek nagy hatását az irodalom emelésére korán felismervén, 1822 oltá az Auróra zsebkönyvet kezdé szerkeszteni,

mely becses tartalmával, jó ízlést terjesztő szellemével, a m. irodalomban időszakot alkotott. Tíz évig vezetése a nagy horderejű vállalatot a legnemesebb irányban, gazdagítva azt önmaga s barátai nagybecsű dolgozataival, s példákat nyújtva a költészet számos ágában. A jobb ízlésű irodalmi iskolát, melyet Kazinczy Ferencz teremte, az Auróra hozá dívatba. E korszak óta már lelkiismeretes gond s művészi tanulmány teszi Kisfaludynak dolgozatait becsesekké, melyeknek önmaga volt legkeményebb bírója. 1826-ra őnyeré el a Marczibányi-jutalmat. Vigjátékait, melyek következtek (Csalódások, Betegek, Vigjáték, Hűség próbája, Kénytelen jószívűség, Fösvény stb.) leginkább kedvelé. Mindezek mai napig is, a közönség tetszésére, adatnak színpadunkon. 1829 óta elbetegesedett a szép, erőteljes férfi, s Trencsényi Mátéját, legjobb, legnagyobb drámáját s egyéb drámaterveit, Salamon királyt, Hunyady Lászlót, Kún Lászlót stb. már be nem fejezheté. Munkáit nagy erőfeszítéssel, sok éjjelezéssel folytatá. A Jelenkor és Társalkodó kiadására engedelmet nyerve, ennek szentelé gondjait, midőn a köszvény mellére vetvén magát, 1830. nov. 21-kén a szenvedélyes, nemes kebel megszűnt dobogni. Aggó türelmetlenséggel várta gyógyulását, nyugtalan s engedetlen beteg volt, orvosait váltogatá, s így sietteté kikerülhetlen halálát. Holtan feküdt már, könyező barátitól körülvéve, midőn a pozsonyi posta meghozta akadémiai rendes taggá lett megválasztatását. Hamvai a váci-ut melletti temetőben nyugosznak, Vörösmarty feliratával :

Kisfaludyt ne keresd e keskeny sírban oh honfi,
S e rövid élet után holtnak örökre ne véd;
Itt csak elomlandó tetemeit jelelék ki baráti,
Fenn van időt múlt szelleme műveiben.

Nagyszerűbb emléket alkotának neki baráti a nemzeti muzeumban álló s Ferenczy által készített márványemlékben, s még inkább a nevérol nevezett Kisfaludy-társaságban, melynek évi ünnepein a költő emlékezete, érdemeihez méltólag, szokott felmelegítettetni. Emléke 10,500 forintba került, mely aláírás útján gyűlt össze, s ehez járult még összes munkái ismételt kiadásának erkölcsi emléke. — Kisfaludy Károly valódi költői természet volt; első fiatalságában a szilajságig erőteljes, mindenkor meleg és szenvedélyes, és független érzelmű; szabadságszerető. Későbbben lelke komorságba süllyedt, melyből csak olykor s mulólag serkent fel derültebb kedvre; tartózkodó, gyanakodó lett; szomorú élettapasztalásai szemlélődővé, philosophussá s didacticussá tevék. Társalgása, bécsi élete után, igen tanuságos lett barátainak, kiket hiven, melegen szeretett. Nagyon könnyen dolgozott, s ennek tudata, egyesülve a közönség kábító tapsaival, csaknem tévutra s elbizottságra ragadák, de férfiúi szilárd jelleme győzött a csábokon, legyőzte büszkeségét, s azután nagy kitartással, szorgalommal feküdt a szépirodalmi tanulmányoknak, és többre becsülé a hibáit nem kimélő, szigorú, valódi barátokat, mint a hizelgőket s tudatlan tömjénezőket. Így történt, hogy 1822 óta már nemcsak haladt a nyelvben, verselésben, eszméi tiszta s tömött kifejezésében, hanem bátor s erős sasként repült a magas cél felé, sohasem áldozva fel a sokaság tapsainak tisztult művészi nézeteit. Külsejére nézve magas, ép, nagyerejű, virító férfi volt, piros arcza az élet teljes rózsáival, míg azokat a kór le nem hervasztá, s kifejezéses szemeiben rendkívüli tüzzel, melyet csak utolsó életszakában váltott fel néha tünődés és kémlelő, bizalmatlan tekintet.

GRÓF GVADÁNYI JÓZSEF.

Munkái : 1. Az *Aurórát* szerkesztő 1822-től 1830-ig; ebben vígjátékai s beszélei. 2. Munkái, tíz kötetben, 1821. 3. Munkái egy kötetben, 1843. 4. Munkái hat kötetben, 1844. Összes munkáiban foglaltatnak : Versei, és ugyan dalok, xonják, népdalok, népregek, emléksorok, szomorujátékok s drámák : *A tatárok Magyarországon*; *Zách Klára, Ilka* vagy *Nándorfejérvár bevétele*; *Stibor Vajda*; *Szécsi Mária*, vagy *Murányvár ostromlása*; *Kemény Simon*; *Barátság és nagylelkűség*; *Irene*; *Nelz és Amida*; *Szilágyi szabadulása*; vígjátékok : *A kérés*; *Pártutók*; *A gyilkos* vagy *Mikor pattant nem hittem volna*; *Mátyás diák*; *A vezjűtök*; *A betegek*; *A teányózó*; *Hűség próbája*; *Kénytelen jószívűség*; *Szeget szeggel*;

Csalódások; *A fősvény*; *Áltudósok*; *Három egyszerre*; — elbeszélések : *Barátság és szerelm*; *A vérpokár*; *Tollagi Jónás viszontagságai*; *Viszontlátás*; *Sulyosdi Simon*; *Mit csinál a gólya*; *Tihamér*; *Sok baj semmiért*; *A fejér köpönyeg*; *Bajjal ment, vígan jött*; — végre : vegyes iratok. gnómák, párodiák, mesék; kritikai töredékek; *Gyilkus* című szomorujáték, *Konstantinápoly veszedelme* című történelmi dráma, *Korcsázi vadsár* című vígjáték; *Első Utászó*, *Záh nemzetség*, *Csák Máté* tragédiák egyes részei, *Voltaire Brütusának* fordítása. — *A Tatárok*, *Ilka*, *Stibor*, *Kérés*, *Kemény Simon*, *Szécsi Mária* stb. külön is kijötték; *Tihamérnak* díszkiadását rendezte Heckenast G.

XXVI.

Gróf GVADÁNYI JÓZSEF.

Magyar lovas generális, a Peleskei Notárius szerzője, egyike a legnépszerűbb mult századi íróknak, született 1725. oct. 16-án Rudabányán, Borsodmegyében, unokája Gvadagni Sándor marquisnak, ki I. Leopold alatt magyar grófságra emeltetett, s tábornok volt. Egerben s Nagyszombaton tanult, s a költészetben már akkor kitünő vala. 1744-ben Szirmay ezredébe állott, s résztvett a poroszok, francziák és spanyolok ellen Sléziában, Cseh- és Olaszországban vívott itközetekben. 1747. Provenceben Var mellett francia fogságba esvén, Toulonba vitetett, de egy hónap mulva, váltságdíjért, szabadon eresztetett. A vari hid bevételenél lábán megsebesedvén, Savonába vitették, hol több hétig feküdt kórágyon, s vitézsége jutalmául kapitányi fokra emelkedett. 1752-ben a lovassághoz tétetett át, megnősült, keresztül élte a hét éves háborut, s 1773-ban tábornoki rangot nyerve, 1783-ban nyugalomba lépett

és másodszor is megházasodván, azon-
tul Szakolcza melletti villájában lakott,
a költészetnek s tudományoknak szentelve idejét. Mintán több mint 20 kötetre menő költői s prózai munkát irt, 1801. dec. 1-jén halt meg Pozsonyban, rövid betegség után, 76 éves korában. — A jókedvű, élénk, elmés öreg a Peleskei Notárius, és Rontó Pál alexandrinusokba foglalt történetem, s az 1790-iki pozsonyi országgyűlésről irt éles satyráján kívül Világtörténetet is kezdett kiadni, melyet azonban be nem végezhetett. Hírét s népszerűségét főleg a nagy közönséget nyert Peleskei notárius és Rontó Pál alapíták meg, melyeknek erőteljes, zamatos magyarsága még ma is nagy érdeket gerjeszt.

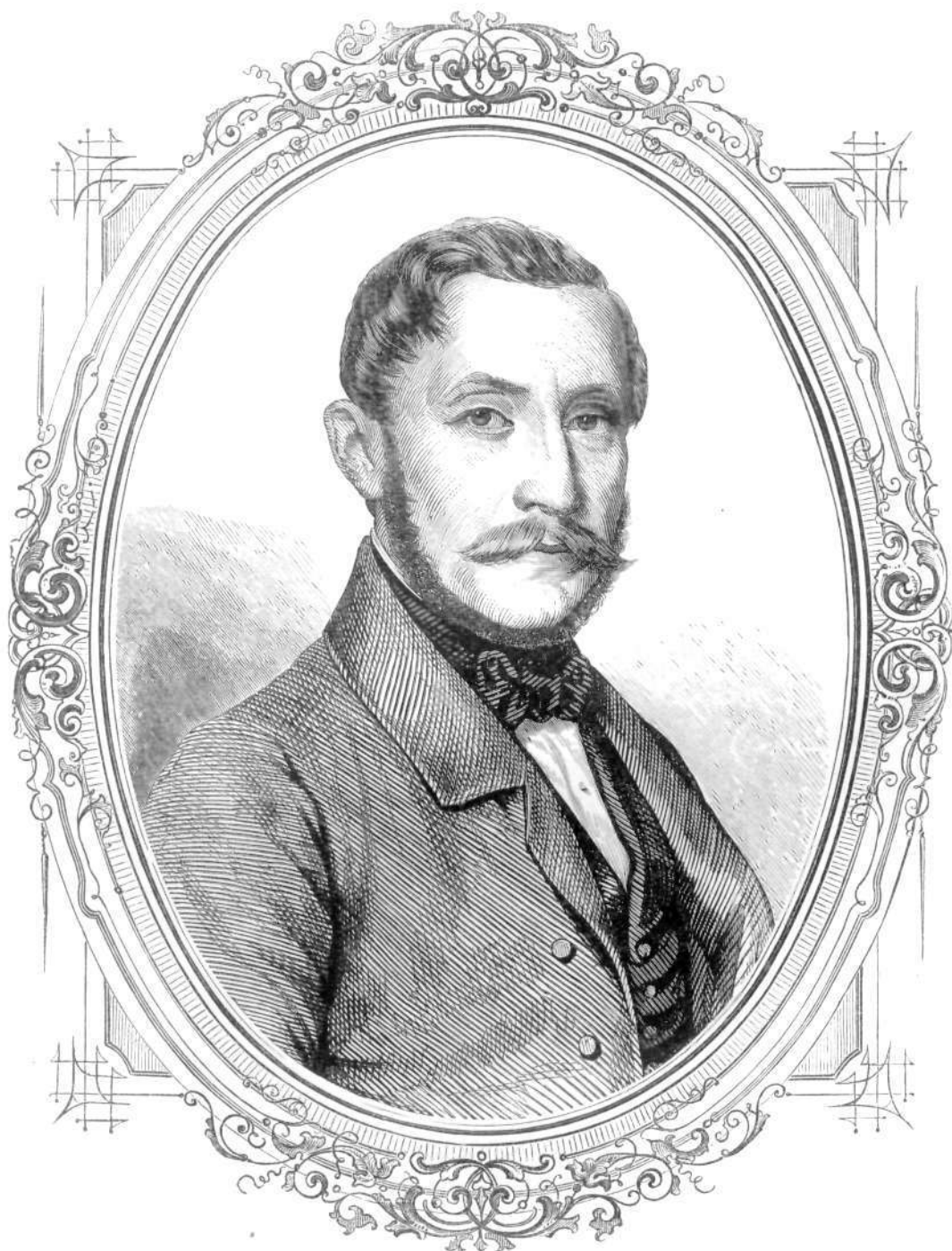
Munkái : 1. *Falusi notárius budai utazása*, Pozsony, 1790. 2. *Falusi notárius pokolba menetele* Bâsel, 1792. 3. *Falusi notárius elmélkedései, betegsége és halála*, Pozsony, 1796. 4. *Rontó Pál és gróf Benyovszky Mórícztörténetei*, Pozsony, 1793. 5. *A mostan folyó országgyűlésének leirása*, Lipsce, 1791. 6. *Világtörténet*, Pozsony, 1796—1813. 9 kötet.

Báró KEMÉNY ZSIGMOND.

Egyike legjelesb államtudósaink- s politikai íróink-, és egyszersmind regényköltőinknek, kinek művei valódi gazdag tanulmányok az olvasóra nézve, mert azok minden lapján dús ismereteket, mély lélektani buvárlatokat s zamatot életbölcsest talál. Valamint az államtanok terén szigorúan lélekismeretes, s a tiszta meggyőződés embere; és soha mást nem hirdet, mint a hiteszerinti valót és igazat, mi erős, beható esze mellett, egyszersmind logikai igaz és való, ugy regényeiben is csak a lélektanilag helyest találjuk fel; ő az emberi szív igaz és való érzelmeit s szenvedélyeit és személyeinek következetes sorslefolyását rajzolja a legnagyobb lélektani s emberismerői hűséggel, és sohasem engedi magát, az ilyenben gyönyörködő közönség kedvéért, a képzelet üres játékaira, a phantaziát csiklandoztató csodálatos képtelenségekre ragadtatni. Jellemzi továbbá regényeit azon kornak, melyben játszanak, tökéletes, részletes ismerete, s leghivebb rajza. Ha művei még ekkor nem állanak is a népszerűség azon fokán, melyet érdemlenének, s mint a képzeletre erősebben ható divatos francia regények: annál nagyobb érdeme, hogy közönségünket a hiú ábrándozás és képzelmi ingerek helyett a valódi lélektani buvárlatokban s életbölcse-ségben gyönyörködő nemesebb élvezetekhez szoktatja.

Kemény Zsigmond báró, a magát Gyerő-Monostorról író erdélyi fejedelmi főnemes családból, született Erdélyben 1816-ban. Atyja báró Sámuel. Első ta-

nulmányait Zalathnán kezdte, 1823 óta pedig tizenegy éven át a nagyenyedi reform. főiskolában tanult, lelkes tanítójának Szász Károlynak baráti körében. Már gyermekkorában igen sok ismeretet szerzett, s mély felfogást tanusított. 1834-ben a kolosvári országgyűlésre ment, hol szomju tudásvágya a törvényhozás termeiben új és gazdag eleményre talált, s az eszes és lelkes ifju Erdély legnevezeteseb férfai-val, a politikai s irodalmi pálya hőseivel, szoros baráti viszonyba lépett. 1835-ig Kolosvárt maradva, onnét az országgyűlés végével jószágára, Kapudra vonult, s ott tanult és buvárkodott 1837-ig, midőn Maros-Vásárhelyre ment, joggyakorlatra.—1839-ig Maros-Vásárhelyt maradt, 1840-ben pedig Bécsbe utazott s az ottani egyetemen annyit tanult, mennyi csak tág agyába s fogékony lelkébe belefért; egy évig s 8 hónapig hallgatott az ottani kitünő tanároktól mindenféle tudományt; különösen természettudományokat, orvosi vegytant, boncztant, s physiologiát is, és ismeretekkel roppant mértékben gazdagodva tért haza Kolosvárra, most már mint teljesen kiképzett, nagy készületű, de e mellett eredeti észjárásu s az akkori ellenzék több kedvencz elveitől lényeges pontokban eltérő publicista. 1839-ben 22 éves korában M.-Vásárhelyt mulattában lépett az irodalmi pályára, melyet azóta annyi fényvel áraszt el. Ekkor írta a „*mohácsi veszedelem okai*” czimű jeles értekezését s „*Martinusi*” történeti regényét, melyből az Athenaeum 1840-iki folyamá-

BARÓ KEMENY ZSIGMOND.

ban nagy figyelmet gerjesztő mutatványok közöltettek; következett 1842-ben „Élet és ábránd” című regénye, mely a budai bombázás alkalmával, lakszobája elégekor semmivé lett; 1846-ban továbbá „Gyulai Pál” öt kötetes történeti regénye, mely őt már legjelesb regényíróink sorába emelte; végre, a forradalom után jelent meg tőle a „Férj és nő” című társadalmi regény, folytonos haladást igazolva, s azután az „Özvegy és lánya” mely már nem csupán Kemény művei közt legjobb, hanem „valóban is jó.” Apróbb e nemű művei a folyóiratokban és zsebkönyvekben s azután külön kötetekben jelentek meg. — Mint publicista már 1840-ben vállalta fel s 1841-ben lelkesen folytatta Kovács Lajos és Méhes barátjaival az „Erdélyi Hiradó” vezetését, mely az erdélyi alkotmányos ellenzék akkori organuma volt. A Kemény Zs. szellemi befolyása alatt álló, bár Méhes nevét viselő jeles lap vezércikkei többnyire az ő tollából származtak, s ezekben már ekkor magas journalistai tehetségnek bizonyítá magát. Mellékesen élénk részt vett a kolosmegyei gyűlési vitákban is, Kemény Dénes báró, ékesszóló rokona, oldalánál, kitől politikai nézeteit illetőleg, csak apró részletekben különbözött. 1842-ben a szerkesztésbe s gyűlési vitákba beleunván, ismét elvonult kapudi magányába s regényeket és a Hiradóba vezércikkeket írt; sok időt töltött e közben Zsibón is, b. Wesselényi Miklósnál, kihez bizalmas benső barátság láncsolá. — Journalistai tapintatos és egyszersmind bátor működése, s „Korteskedés” című híres munkája, melyben egészen eredeti s független álláspontot foglalva el, a régi ellenzék kedvencz tanai közül nem egyet kiigazít, egész hazája s ennek egyik legnagyobb fia, gr. Széchenyi figyelmét is

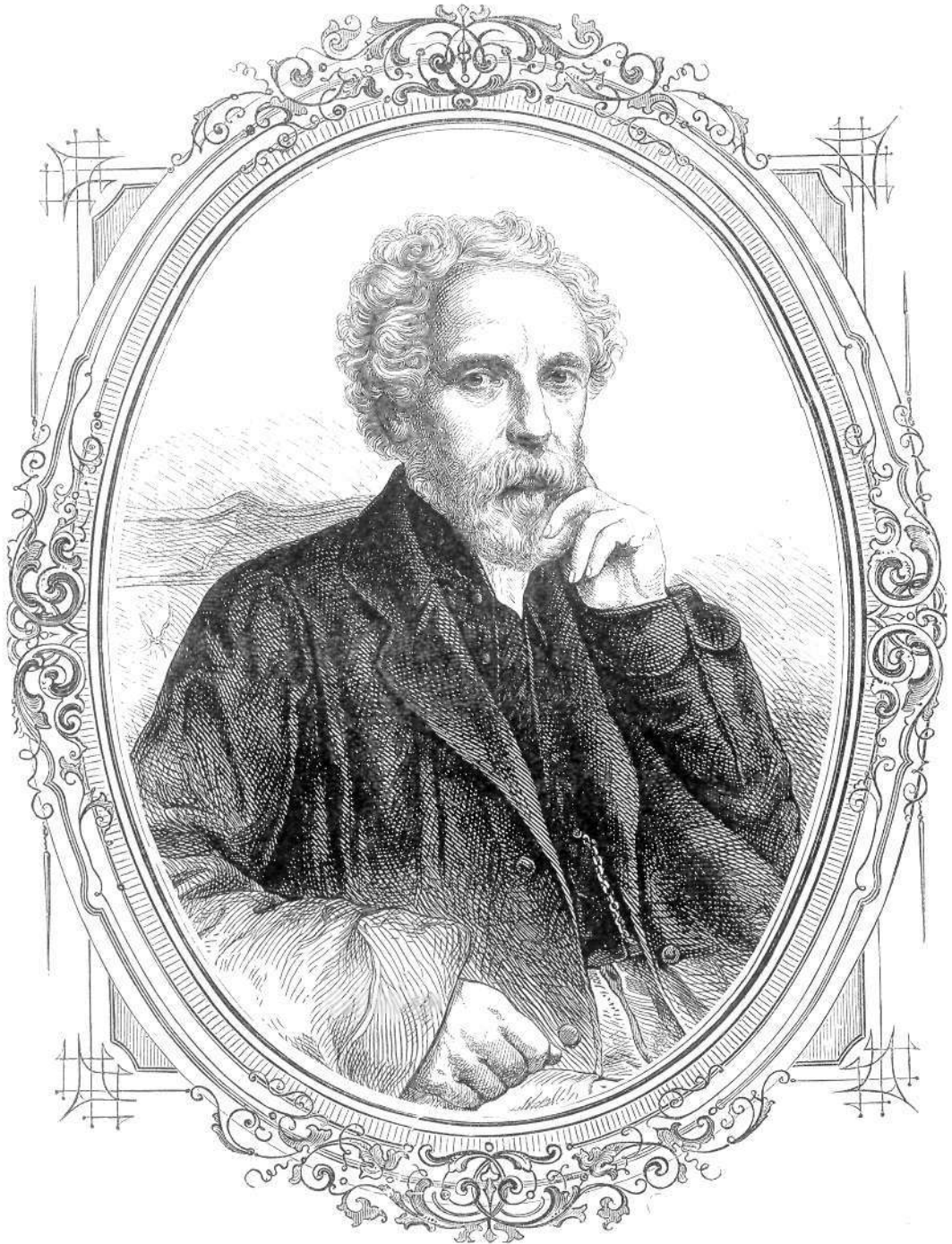
vonák a fiatal bajnokra. Széchenyi István gr. egy nagy politikai („Független” című) organum szerkesztésére hívta fel őt, fényes feltételek alatt; de ő, szerénységében, inkább választotta azon állást, melyet b. Eötvös és elvtársai ajánlottak neki, s az akkor Csengery Antal szerkesztése alatt álló Pesti Hírlap kitünő dolgozótársa lett, és e végre 1846 végén Pestre tette át lakását. 1847-ben Olaszországba utazott, 1848-ban pedig Csengery szerkesztőtársa lett a Pesti Hírlapnál, melyben alapos és egyszersmind érdekes vezércikkei foglaltatnak. Az 1848-iki pesti nemzetgyűlésen Kővár vidéke részéről képviselő volt, de a viharos időkben keveset beszélt nyilvánosan; annál élénkebben működött mint journalista. — 1849 tavaszán Szemere belügyi miniszteriumában tanácsos lett s főleg a codificatio terén foglalkozott, melyhez, Szalayval együtt, neki van legalaposb készülsége íróink közt. — A forradalom elviharzása után két nevezetes és nagy tudományos becsü politikai röpiratot írt u. m. *Forradalom után* (1850) és „*Még egy szó a forradalom után*” melyek sok vitára s nem tetszésre is adtak alkalmat, a mi igen természetes, miután e munkáiban azon nehéz feladatot tűzte ki magának, hogy a forradalom utáni zavaros és nyugpontot nem találó eszméket s csapongó vágyakat tájékozza s határozott irányu mederbe vezesse. A Csengery által kiadott „*Magyar szónokok és státusférjak*” könyvében tőle van a két legszebb jellemzés, u. m. „*Gr. Széchenyi István*” és „*a két Wesselényi*” melyek nemcsak történetirői tekintetben nagybecsü dolgozatok, hanem művészeti szempontból is irodalmunk legnemesb gyöngyei közé tartoznak, és Keményt, ugyanazon lapokon, egyszersmind ügyes publicistául és mélyenható lélekbuváru, bátor

politikusul és ragyogó stylistaul tüntetik elő. — Journalistai működésében sem lépett hátra; már a Bánfay által szerkesztett „Pesti Naplóban“ élénk részt vett, később pedig 1854-ben a Pesti Napló felelős szerkesztőségét is felvállalá s vezette egész 1856 végeig. E mellett Csengeryvel társaságban, a „Magyar nép könyvét“ adá ki, melybe a „Hogy áll a világ?“ czimű kimerítő történeti szemléket írta népies, könnyen érthető nyelven; részt vett továbbá a „Nemzeti könyvtár“ szerkesztésében, hol „Szalárdi siralmas krónikája“ az ő felügyelése alatt jelent meg; legutóbb pedig egyik fődolgozótársa a Csengery által szerkesztett „Budapesti szemlének“ s 1857 vége oltá ismét felelős szerkesztője, sőt áldozatokat nem kímélő egyik kiadója a „Pesti Naplónak“. — Magas írói érdemeiért még 1843-ban választatott a m. academia lev. tagjává, 1847-ben pedig annak tiszteleti tagjává.

Kemény Zsigmond báró az életben épen oly nemes és lovagias férfi, mint a milyen érzelmek kifejezését látni műveiben. Kicsit elszóródott, és különöz egyéniség, a mi azonban igen jól áll a mély tudományu s egyszersmind genialis embernek. Közép termetű, erős, izmos férfi; nyájas jó akarat, de egyszersmind erős érczakarát kifejezésével arczvonásaiban; csendes, nyugodt alak, de a nyugodt külső alatt erős szenvedélyek

lagnak. — Tudása köre rendkívüli terjedelmű; logikája s okoskodása éles, találó; eszejárása egészen önálló s eredeti, tekintélyeket s függést nem ismerő. — Szereti tanulmányozni az embereket s viszonyokat; ezért olykor szorosb ismeretségben látjuk embereket, s helyekkel, kikhez s melyekhez rokonszenv nem köti. Hü barát, szeretetreméltó társalgó; jószívü, könnyen megbocsátó, elnéző mások hibái iránt; de a szennyet nem tűrő, lovagias érzelmű, adott alkalommal párbajra mindenkor kész, s írotársai közt a fennforgó becsületkérdéseknek rendszerint bírója és kiegyenlítője.

Munkái: 1. *A mohácsi vészedelem okairól*, történeti értekezés 1839. 2. *Martinuzzi* regényből töredékek az Athenaeum 1840-iki folyamában. 3. *Az Erdélyi Híradóban vezérczikkek*, 1840—1846-ig. 4. *Korteskedés és ellenszerei*, két részben, 1842. 5. *Gyulai Pál*, regény 5 kötetben, 1846. 6. *Vezérczikkek a „Pesti Hírlap“* 1846, 1847 s 1848-iki folyamaiban: *Igénytelen nézetek az erdélyi úrbér iránt*; *Eszmetöredékek a korteskedés és ellenszerei körül*; *Országgyűlési utasítások*; *Montesquieu és I. Béla király*; *Evenkinti országgyűlés*; *Kétfoku választás*; *Gyűlési nyilvanosság* stb. 7. *Forradalom után* 1850. 8. *Még egy szó a forradalom után* 1851. 9. *A két Wesselényi és gr. Széchenyi István* a M. szónokok és státusférfiak könyvében, 1850. 10. *Vezérczikkek a Pesti Naplóban*, nevezetesen: *Visszatekintés Erdélyre*. 11. *Szív örvényei*, novella a nagyenyedi Albumban. 12. *Kemény Zsigmond regényei és beszélei*; ekkor 8 kötet; ebben *Férj és nő* regény 2 kötetben; *Ködképek a kedély láthatárán*; *Szerelom és hiúság*; *Erény és illem*; *Órvegy és leánya*, regény 3 kötetben. 13. *Hogy áll a világ?* a magyar nép könyvében. 14. *Szalárdi siralmas krónikájának* kiadója a nemzeti könyvtárban. 15. *A Pesti Napló felelős szerkesztője* 1854-től 1856 végéig s ismét 1857 decemberétől kezdve.

PÓLYA JÓZSEF.

XXVIII.

PÓLYA JÓZSEF.

Orvostanár, a m. akademia és számos tud. egylet tagja, kitünő természettudósaink nem nagy számának egyik fődíszje, szül. 1802-ben január 1-jén Nagy-Szécsen, Barsmegyében, közrendü földmivelő, reform. hitű, már élemedett szülőktől, kik őt papságra szánták s a losonczy ref. főgymnasiumba vitték tanulni. Ott szép előmenetelt tett a tudományokban, s a különféle nyelvekben, szépíráshoz és rajzoláshoz is. 16 éves korában Selmechre, két év múlva ismét Losonczra, s mint már sokat tanult 20 éves ifju Pestre a kir. egyetembe ment, hogy itt az orvosi tanulmányokat hallgassa. Szülei, kik őt az egyház szolgálatára szánták, megneheztek ezért reá s megvonták tőle szerény segélyüket is. Tanulmányait, az élet gondjaival és szigorú nélkülözésekkel küzdve, s magát leczkeadásból táplálva, de azért kitünő sikerrel végezte, s tanulótársai közt és tanárai előtt, tudományos gonddal készített kórtörténetei és sebészi hűséggel adott sebrajzai miatt, nagy nevezetességre kapott. 1830-ban tette le az orvosi szigorlatokat, s nemsokára már alkalmas nyílt hasznos szolgálatokat tenni a közügynek s emberiségnek a cholera-járvány körül tett bő tapasztalatai által. Kiütvén ugyanis e félelmes, akkor még alig ismert betegség 1831-ben, Pólya bátran szállott azzal szembe a pesti kórházakban, és szemléleteit s tapasztalatait lelkiismeretesen feljegyezvén,

ezeket József nádor kívánatára közzé is tette latin nyelven, s ennek folytán 1832-ben a m. kir. helytartó tanács által a magyar tengermellékre küldetett, az ottani orvosok előtt felolvasásokat tartani a choléráról. Onnét visszatérve a pestvárosi Szt.-Rókus kórház másod-orvosává nevezetett, hol általános orvosi gyakorlata mellett, különösb tanulmányul választotta az idült vagy chronicus betegségeket, s eszméit e tárgyról saját latin munkában rakta le. Közben, hazai nyelven, az Orvosi tárba dolgozott. 1842-ben a kórházi terhes foglalkodást elhagyván, városligetmelletti saját telkén s házában magán tébolydát nyitott, azt azonban három éven túl fenn nem tarthatta. — Pólya most is egyike Pest városa tiszteltebb s keresettebb orvosainak, ki azonban, kiterjedt orvosi gyakorlata mellett, sohasem szünt meg a tudományoknak, különösen az orvosi és természettudományoknak élni, s enemi becses munkákat nyomtatni; sőt ezeken kívül kedvencz tanulmánya jelenleg is a gazdaság, mely körbe vágó cikkeket, álnév (Extravillanus, Exapicola) alatt igtatott a Gazdasági Lapokba. Tudományos érdemeiért már 1832-ben levelező taggá választott a m. akademia által.

Pólya József, magas tudományos műveltsége mellett, igen egyszerű s természetes bölcs, ellensége minden méz-máznak s cikornyának, szókimondó

s igazmondó, mint kevesen. A józan-eszü, becsületes, egyeneslelkű magyar népből származván, sohasem szünt meg ezt forró szeretettel ölelni. Hazáját imádja, testestül lelkestül igaz magyar; barátaihoz, kik közt első helyen áll Fáy András, kedélyes ragaszkodással és szilárd hűséggel ragaszkodik. Minden körben úgy ismeretes, mint példás

becsületességü, ritka nemes jellemü férfiü.

Munkái: 1. *As ember belférgeivöl*; felavatási értekezés 1830. 2. *Summa observationum de cholera orientali*, 1831. 3. *Observationes de Herpete eius complicationibus et remedio novo*. Artrokokali. 4. *Értekezések az Orvosi Társban*. 5. *Természettani műszótár*. 6. Jardine és Treitschke „állatországi kéztermé”nek magyarítása, 1 füzet, 1841. 7. *Értekezések a Gazdasági Lapokban*. 8. *Értekezések a „akademiában*.

XXIX.

PAULER TIVADAR.

Magyar kir. egyetemi jogtanár s m. akad. lev. tag; szül. Budán 1816. ápril 9-én, hol atyja a magyarországi fő hadi kormánynál viselt hivatalt; édesanyja pedig a hazai jogirodalom történetében dicséretesen ismeretes Markovics Mátyás leánya volt. Iskoláit a budai főgymnásiumban s a pesti egyetemen, melynek most egyik fődíszé, kitünő sikerrel, mint társai során első eminens végezvén, 1832-ben a philosophia, 1836-ban pedig a jogtudományok tudorává avattaték. Érezvén hivatását, az oktatói, s hosszas alapos előkészület után, az írói pályára lépett. Legelőször 1838-ban Pesten tanította, mint helyettes tanár, a természetjogot, de csak rövid ideig, mert már ugyanazon évben a zágrábi academiához neveztetett a természetjog s magyar közjog rendes tanítójává. A több éven át tartott illyr-magyar küzdelmekben bő alkalma volt úgy a tanítói széken, mint Zágráb megye zöld asztala mellett hű magyar érzelmeit szóval és tettel tanúsítani. Zágráb megye rendei bizalmát s tiszteletét annyira megnyeré, hogy 1845-ben

a megyei törvényszék közbirájává választatott. Már ekkor megjelent jeles, alapos jogbölcseleti s jogtörténeti értekezései méltánylásaul, 1845. nov. 22-én a m. t. társaság jogtudományi osztályában levelező taggá lett, s 1846-ban a pesti, 1847-ben pedig a gräczy egyetem jogtudományi karának tagjai közé vétetett fel. — 1848-ban a magyar hazafira nézve küzdelmes Zágrábról a pesti egyetemhez tétetett át tanárnak, hol jelenleg is a bölcseleti jogtant, nemzetek jogát, s jog- és államtudományi encyclopediát nagy sikerrel tanítja, és nagyszámu, szerető tanítványainak, kiket kedves szelid-komoly modora, ékes előadása, s alaposága csoportosan gyűjt körébe, valódi atyai barátja. Leczkéi, a tanuló ifjuságnak igazi öröme s gyönyörüsége, s mennyire szereti és tiszteli ez oktató barátját, kitetszik abból is, hogy arczképét, e tisztelet külső jeléül, kimetszeté s nyomatá. A magyar akademia zöld asztalánál gyakran fellép, sohasem felolvasva, hanem mindenkor könyv nélkül adva elő értekezéseit s emlékbeszédeit, mely-

PAULER TIVADAR.

lyeket alaposág, világosság, kristály-szerű tisztaság jellemez, s egyszersmind klasszikai zamat és elegancia tesz kedvekké. — Paulernek első irodalmi művei a Századunk, Athenaeum s Tudománytár folyóiratokban jelentek meg; újabban pedig leginkább a Toldi-szerkeztette „Uj Magyar Muzeum“ s „Akadémiai Értesítő“ és a Tóth Lőrincz által kiadott „Jogtudományi s Törvénykezési Tár“ hasábjain láttak világot. —

Pauler, külsejére nézve, kistermetű, szőke, szelid kedves arczu férfi; a megtestesült jóság s becsületesség; — korán házasodott, s kizárólag családjának és a tudományoknak él.

Munkái: 1. Értekezések a folyóiratokban; nevezetesen: „Az észjogtudomány fejlődése és jelen állapota“ a Tudománytár 1842—43 iki folyamában. 2. Akadémiai beköszöntő értekezés: az álladatom jogalapjáról. 3. Jog- és államtudományok Encyclopediája, Pest, 1851. 4. Bevezetés az észjogtanba, Pest, 1852. 5. Észjogi alaptan, Pest, 1854.

XXX.

DÖBRENTÉY GÁBOR.

A m. akademiának egykori titoknoka s r. tagja, szül. 1786 dec. 1-jén Nagy-Szölösön, Veszprémmegyében, tanult először Pápán, azután Sopronban az ágostai hitvallásuak főiskolájában egész 1805-ig, s ez utóbbi helyen buzgó tagja, könyvtárnoka s titoknoka volt a tanulók közt már akkor fenállott magyar társaságnak. Ezen társaságnak 1804-ben megjelent s általászerkesztett „Zsengéi“ közt jöttek világra első versei. 1805-ben Vittembergbe, onnét egy év múlva Lipcsébe ment, hol jeles tanárokat hallgatott, és sajátjává tette a franczia s angol nyelvet. Ott irt versei 1807-ben adattak ki Budán a „Segítőben“. Ugyanez évben hazájába visszatérván, Erdélyben ohajtott alkalmaztatni, hogy ott a magyar nyelvet, a székelyek közt, eredeti minőségében, tanulmányozhassa, — és ez sikerült is neki a fiatal írókat lelkesen pártoló Kazinczy Ferencz ajánlatára. 1809-ben gr. Gyulay Lajos nevelője lett, s Oláh-Andrásfalván és Kolosvárt lakott. Ez

évben látogató meg Kazinczyt Széchalmon, kit akkorig csak munkái s szelleme után ismert és tisztelt. 1813-ban Kolosvárra jöven tanítványával, körében vonta Erdély legjelesb férfait, s közölvén velök saját lelke lángjait, társaságba állt egy tudományos folyóirat kiadására, mely 1814-ben „Erdélyi muzeum“ czim alatt látott világot, s tiz kötet megjelenése után 1818-ban szünt meg. Ez időben írta az Aranka halálával feloszlott s Erdély lelkes fiai által megújittatni szándéklott „erdélyi magyar nyelvvelő társaság“ előrajzát is, mely társaságnak elnökévé Teleki Pál, s titoknokává Döbrentey választatott, melynek ülései azonban a kormány által felfüggesztettek. Ez érdemeiért Hunyadmegye táblabírájává neveztetett, sőt tiszteletére magyar emlékpénz is veretett. Ekkor Döbrentey elhagyta Erdélyt s Pestre költözött, hol „Külföldi színjátékait“ kinyomatta, 1823-ban pedig Bécsbe ment, hol Shakspeare Macbeth-

jének fordítását bevégezé, s Hormayr Archivumába több cikket szolgáltatott. 1825 óta kormányhivatalba lépett, s a budai kerületben második tartományi biztossá neveztetett, de azért nem szünt meg testtel lélekkel magyar ember lenni s az irodalmat különféle dolgozatokkal gazdagítani, melyek többnyire a zsebkönyvekben jelentek meg, de külön köteteket is képeznek mint „Erkölcsi elbeszélései“, „Characterfestő anekdotái“, „Joryk és Eliza leveleinek“ fordítása angolból. — Tagja volt azon küldöttségnek, mely 1828-ban gr. Teleki József elnöksége alatt a magyar akadémia alaprajzának s rendszabásainak kidolgozására megbízott, s 1830-ban az igazgatóság, az irodalom ügyében szerzett régi, nagy érdemei jutalmául, a philosophiai osztályban első rendes taggá nevezte. 1831. febr. 20-kán pedig szavazattöbbséggel az akadémia első titoknokává választott, s e minőségben szerkeszté az akadémiai Év- és Névkönyveket. 1834-ben a budai kerületben első tartományi biztossá neveztetvén, kénytelen volt a m. akadémiai titoknokságról lemondani; azonban fizetéses rendes taggá lett a philosophiai osztályban s egyszersmind a „Régi magyar nyelvemlékek“ szerkesztője, melyekből néhány pompás kötetet adott ki. Ugyanez érdekekben, akadémiai megbizásból, tudományos utazást tett a testvérházakban, melyről szóló érdekes jelentése az Akad. Évkönyvek harmadik s negyedik kötetében foglaltatik. — 1841-ben budakerületi főtartományi biztossá, 1844-ben pedig k. tanácsossá nevezteték. 1834 óta tetemesen megsaporodott hivatalos foglalatosságai nem gátolák, hogy az irodalmi s egyéb nemzeti ügyeknek ne szentelje élete jobb részét; a budavári m. színháznak Fáy Andrással együtt 1833—1835 május 1-jéig igazgatója

volt, kiadta gr. Teleki Ferencz verseit, Bersenyi Dániel barátja összes műveit, dalt adott a magyar huszár, ujoncz, tengerész szájába; indítványozá a „Hymfylantot“; levelezett magyar érdekekben külföldi írókkal; ünnepélyt rendezett a német nevet viselő budai hegyek, völgyek, források átkeresztelésére, magyar verses feliratokkal látta el a nevezetes pontokat; egy szóval: Döbrentey folyvást s élte fogytáig hű magyar volt, s nem lesz kor, mely jó akarát s nemzeti hű érzelmeit ne méltányolná. Mint a tiszteletére Erdélyben 1818-ban veretett emlékpénz létrejötté alkalmával elismertetett: „Döbrentey élesztette a tudományokat, ébresztette a hazafi lelket, a szivekbe oltotta a honi nyelv szeretetét“. — Magyar nyelv és irodalom körüli érdemei azon kinevező-levélben is kiemeltettek, melyben kerületi másod-albiztossá neveztetett 1824-ben, és számos kitüntetés által méltányoltattak.

Az említettekől is látszik, hogy Döbrentey az irodalom igen sokféle nemében szorgalmasan dolgozott. Már korán jutván kitünő magyar írók társaságába, nemes törekvései gyámolítást s lelkesítést nyertek. 1805-ben Révayval, 1806-ban Bécsben Báróczyval, Bacsányival, Mártonnal, 1807-ben Pesten Szemerével, Virággal, Schediusal, Kulcsárral, 1809-ben Kazinczyval, Horváth Istvánnal, Vitkovicsal ismerkedett meg, s lépett részint közelebbi barátságba. Erdélyi tartózkodása alatt szoros viszonyban állott Erdély leglelkeseb férfiai nagy részével, gr. Teleki Ferenczczel, Cserey Farkassal, Buczy Emillel, b. Wesselényi Miklóssal stb. 1814-ben érdekes utat tévén b. Wesselényi Miklós, Bánffy László, Bethlen Ádám s többek társaságában Pesten és Bécsen keresztül Olaszországba, s onnét Fiumén Zágrábon át vissza Erdélybe,

DÖBRENTEY GÁBOR.

ez ut közben barátkozott össze Pesten Helmezyvel, Trattnerrel, s meglátogató Sopronban Kis Jánost, már gyermekora vezérbarátját, Niklán Berzsenyit, Sümegen Kisfaludyt, Dukában Takács Juditot, F.-Bükön Nagy Pált. 1820-ban ismerkedett meg gróf Teleki Józseffel, ki mindenkor pártfogója maradt, s gr. Desewffy Józseffel. 1820-tól kezdve Pestre tévén át lakását, itt folytonosan az azonkori magyar írók lelkes és érdekes társaságában élt, kiknek fő gyűlhelye Vitkovics háza volt. Kölesönösen buzdítva, s buzdítatva, egyike volt a hiveknek, kiknek a fejlődő irodalom igen sokat köszön, mindamellet is, hogy ő maga csak kevés dolgozataival adott jó példát a tiszta izlésben. Nyelvének erőltetett dagályossága, s keresett, gyakran izetlen különczködései oly hibái voltak a buzgó íróknak, melyeket a haladó idő inkább nevelt mint orvosolt, — tanúsága ennek Berzsenyi műveinek általa intézett kiadása.

Döbrentey 1851. márt. 28-ikán halt meg; külsejére nézve, közép termetű, erőteljes, piros-posgás, epicureusi alakú, apró szemű, mozgásaiban feszes férfi volt, a jólétnek s kényelemnek ki-

fejezésével egész valóján; előadása, társalgása, mint írói nyelve, dagályos és affectált; hiúsága nem kevés; a fényt s piperét szóban, írásban, öltözetben, bútorzatban kedvelő.

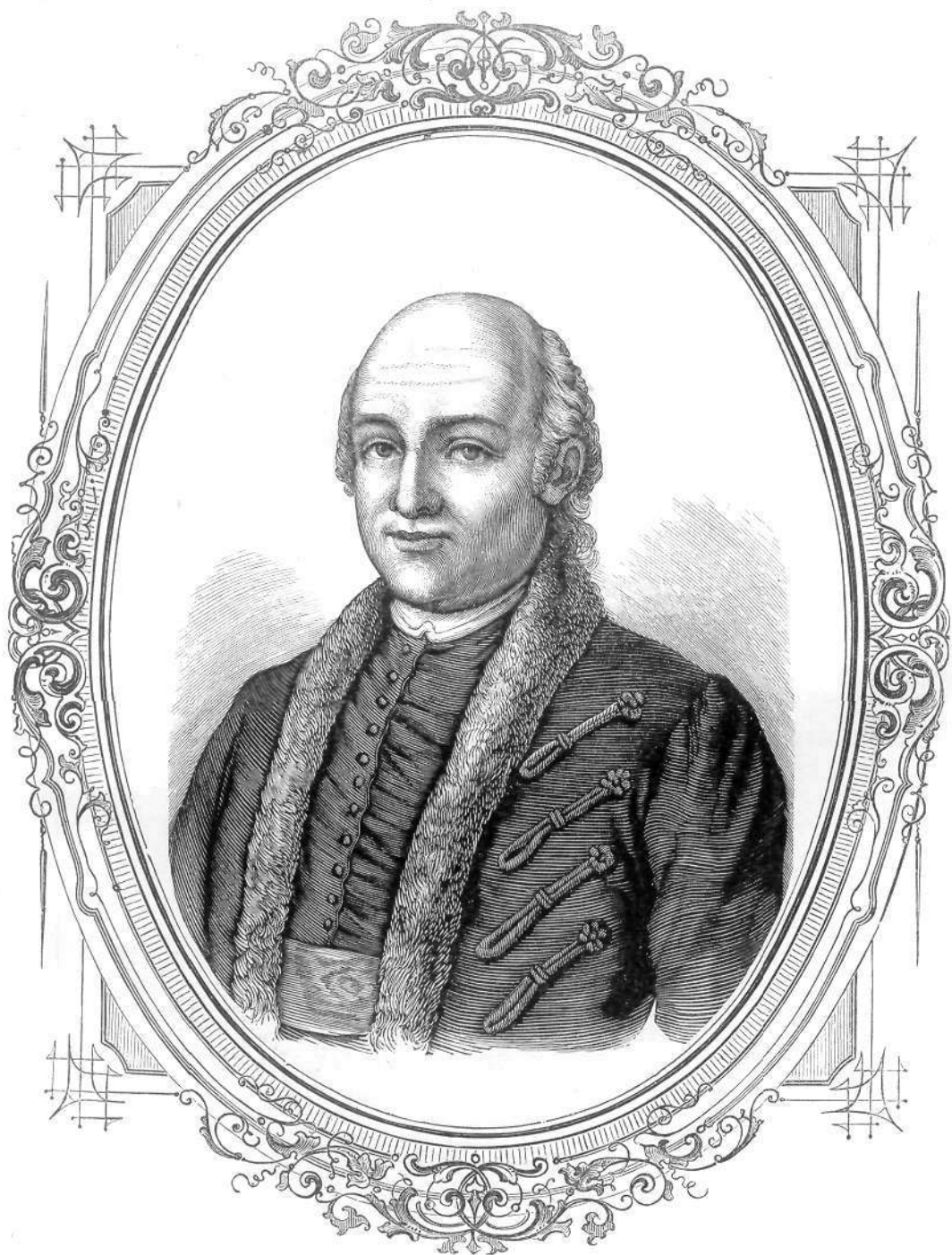
Munkái: 1. Eredeti s fordított értekezések az általa szerkesztett Erdélyi Múzeumban (1814--1818). 2. Értekezések életírások a Tud. gyűjteményben, Sasban, Felső m.-országi Minervában, Társalkodóban. 3. Apróbb költemények, elegiák, ódák, epistolák, dalok, epigrammák Ragályi „Sugítójében” az Erdélyi múzeumban, Szépliteraturai ajándékban, Koszoróban, Hebe s Auróra zsebkönyvekben, Arvitzkönyvben, Honderüben, Életképekben, Unióban 4. *Klára Visegrádon*, hősköltemény az 1823-iki Hebében. 5. *Kenyérmesei diadal*, az 1822-iki Aurórában. 6. *Nándorfehérvár*, az 1823-iki Aurórában. 7. *Külföldi színjátékok*. 2 kötet, s ezekben: Müllner „*Vétek súlya* (die Schuld)” és Molière „*Főszépe*” fordításban, — Müllner, Molière, Eckhof, Brockman, Lakain, Clairon stb. életírásával, s a német és francia játékszin történetével; Kassa és Bécs 1821—22. 8. Shakespeare „*Macbethje*” fordítása jámbursokban, történeti s műphilosophiai adatokkal, s Kean és Garrick angol színészek életírásával, 1823. 9. *Vesta* regény, levelekben. 10. *Erkölcsei elbesszélések* 1827. 11. *Joryk és Eliza levelei* angolból, 1828. 12. *Pali és Minka olvasni tanul*. 1829. 13. *A kis Gyula könyve*, 1829, 2-ik kiadás: 1843. 14. *Az akadémiai névkönyvek s évkönyvek szerkesztője* 1835-ig. 15. A régi magyar nyelvemlékek szerkesztője. 16. Számos czikk, különösen életírás, a Wigand-féle Ismeretek tárában. 17. Kritikai levelezések Kölcseyvel és Szemerével az „Élet és Literaturában” 1827. 18. *Magyar dolgok* Bécsben, 1823. 19. *Karaktert festő s elmés mulatságos anekdoták*, 1826. 20. *Kiadta gr. Teleki Ferenc verseit* 1834. 21. *Kiadta Berzsenyi Dániel összes munkáit* 1842; Berzsenyi életírásával, s magyarázó jegyzetekkel. 22. *Budapesti visszamagyarosodás*, a Honderüben.

XXXI.

VIRÁG BENEDEK.

Régibb íróink egyik jelesbike, kit kora „Magyar Horác“ névvel diszesített szül. 1452-ben Nagy-Bajomban, Somogy megyében, tanult N.-Kanizsán s Pécsen, 1775-ben Pesten Remete szt. Pál szerzetébe lépett, s mint ilyen, Pesten philosophiát, Pécsen hittudományokat hallgatott. Pappá szenteltetvén, 1781-ben a székesfehérvári gymnasiumon lett oktató; itt érte őt évvel később szerzetének József császár alatti feloszlatása. Betegeskedése miatt 1794-ben nyugalomba lépett, s azontul Pesten, majd Budán lakva, egész buzgalommal s leskesedéssel élt a csak akkor serdülő magyar irodalomnak. Első irodalmi fellépése 1788-ban a Magyar Muzzeumban található, hova néhány fellengő ódát írt; azonban csak tanítói hivataláról lemondása után lett egészen, szívvel és lélekkel, magyar íróvá. Lángoló honszerelmet lehelő poétai munkái, melyek két kiadást értek, először 1799-ben jelentek meg, s „Magyar Horác“ nevet szereztek Virágnak. Későbbi költeményei, s Bessenyei Hunyady Lászlójának új átdolgozása, kevésbé tetszettek; annál általánosb elismerésre talált Horác összes munkáinak kitünő fordítása, mely által minden versenytársat háttérbe tolt, és csinos meséi, még inkább pedig a 16-dik századig terjedő „Magyar századok“, hol a szerző hű magyarnak, az egykori szerzetes szabadelvűinek, felvilágosodottnak s előítéleteken felemelkedettnak mu-

tatkozik. Írt magyar prosódiát is, és Cicero Catójának s Léliusnak fordítása által nem csekély érdemeket szerzett a magyar próza körül. A tiszteletre méltó ősz, kinek szerény budai lakása az ifjabb írói nemzedéknek bucsújáró helye volt, 1830-ban jan. 23-ikán, 78 éves korában szállt örök nyugalomra, „Magyar századait“ be nem fejezhetve. Rögön halt meg budai magányában, s Ürményi Józsefné temetteté el, sírját pedig barátja Reseta János jelölé kérésztel a budai krisztinavárosi temetőben. — Virág B. méltán viseli a szép nevet „a nemzeti lélek tüzes ébresztője“ melyet neki Toldi Ferencz adott; mert lelkesítő énekei sok ifju íróval tétettek szent fogadást, hogy életüket a nemzeti irodalomnak s dicsőségnek áldozzák. — Első sorban áll a nagyérdemű bajnokok közt, kik a nemes tüzet költészettel szították, s az eszméket tisztázták. — A honszeretet tüze, mely lantján zengett, elárasztá a hazát, s a nemzetet öntudatra költeni hatalmasan segített. Ódáiban uralkodó tulajdon: a fenség, milyennel elődei s kortársai nem dicsekedhettek; ő volt nálunk a philosophiai s hősi óda teremtője, melyben általa a nyelv és verselői technika roppanthaladást tett azon magas polcz felé, hová Bersenyi hágott. Virág lelki rokona volt Horácznak, s ebből indult ki; azért méltán neveztetett korában magyar Horácznak; formái s gondolatai e nagy római költőre emlékeztetnek, a

VIRÁG BENEDEK.

nélkül azonban, hogy a magyar hazafi Virág saját eredetiségét elvesztené. Hősi ódáinak hangja komoly, emelkedett, olykor valóban fellengző; nyelve választékos, de nem annyira képdús, mint lyrától kívántatik, sőt itt-ott prózai is; philosophiai ódái tökéletesbek. Legszébb költői virágzása a múlt század legvégére esik, azontul már lankadtabb lett, de érdemeket gyűjteni meg nem szünt, mert Horácznak, lelke rokonának, oly fordítását adá, melynek szépségét maig sem multa felül más magyar fordító. Prózai műveiben, régi példák után, classicitásra törekedett, s nemes egyszerűséget és hangzatosságot, arányosságot mutat. — Magyar századaiban, ezen nevezetes nemzeti irodalmi műben, valódi eredeti, plasztikai alkotó szellem, történetirői lángész, bölcsészeti eleven felfogás mutatkozik a hű hazafi érzelmein, s történeti igazságon felül; a mi annál csodásabb, mert csak a hazai forrásokot ismerte, s németül is csak nehezen olvasott. — Virág Benedek gyermekded lelkü, jó

akaró, szelid, valódi bölcshez illő életű volt, a nélkülözéseket, szenvedéseket, melyekkel anyagi tekintetben küzdenie kellett, philosophusi nyugalommal tűrte; 300 ftnyi, későbbben még alább szállott, csekély nyugdíjából mértékletesen élt, szolgát soha sem tartott; sokszor fületlen szobában, hidegtől meredt kézzel írta halhatatlan műveit, maga főzte reggeliét, s csak akkor részesült némi anyagi jóban, ha pártolói s barátai olykor, vigyázó gyöngédséggel, lopnak be hozzá néhány forintot, egy öl fát, egy hordó jobbféle bort. Bútorzata a legszerényebb, mit csak képzelni lehet, főleg mióta az 1810-ki tűz lakását elhamvasztá.

Munkái : 1. Ódák a Magyar Muzeumban. 2. *Poétai munkái*, Pest. 1799; 2-ik kiadás Pest, 1822. 3. *Poémák*, Pest, 1811. 4. *Thulia*, Pest. 1813. 5. *Euridice*, Pest, 1814. 6. *Magyar lant*, Buda, 1825. 3 füzet. 7. Bessenyei Hunyadi László szomorujátékának átdolgozása, Buda, 1817. 8. *Költemények Phaedrusként*. Buda, 1819. 9. *Horátius levelei*, Buda, 1815. 10. *Horátius Satyrái*, Buda, 1820. 11. *Horátius ódái*; Buda, 1824. 12. *Horátius poétikája*, Pest, 1801. 13. *Magyar prosódia*, Buda, 1820. 14. *Lelius és Cato fordítása*; Pest, 1802—3. 2 kötet. 15. *Magyar szavak*, 1-ső kiadás: Buda, 1808; 2-ik kiadás Buda, 1816.

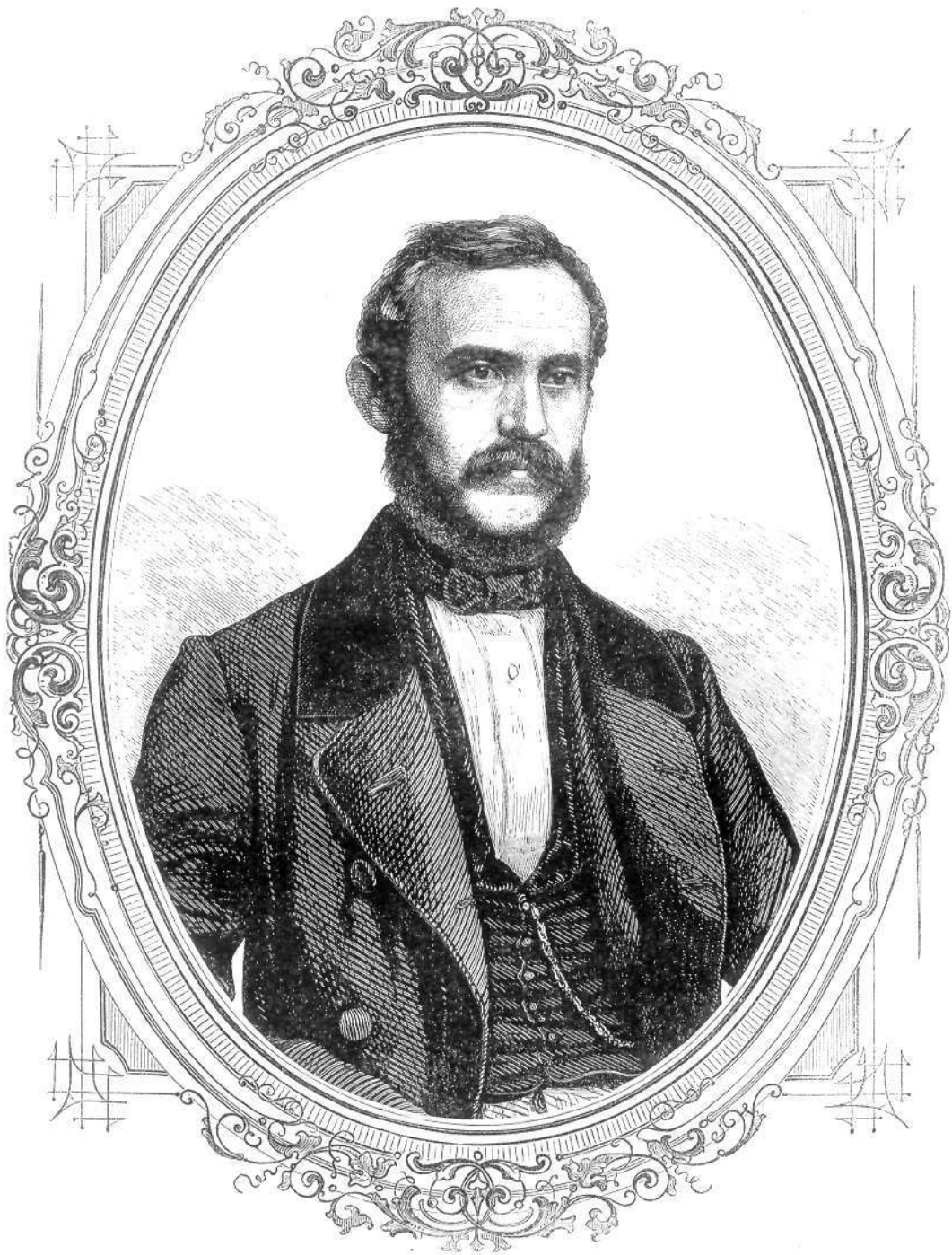
XXXII.

BALLAGI (BLOCH) MÓRICZ.

Született 1816. Tarnokán, Zemplén-megyében, szegény izraelita szülöktől. 13 éves koráig a biblián kívül semmit se tanult, de ellenállhatlan tanulási vágytól ösztönöztetve, magán szorgalom útján, s minden anyagi segély teljes hiányában, nyomasztó nélkülözések közt rövid idő alatt elsajátította a gymnáziumi tanulmányokat, s a görög, latin, német nyelveket, úgyhogy 18 éves korában Pápán vizsgálatot állván ki, a philosophiai tanulmányok osztályába léphetett. Azután Pesten tanult, s mellesleg lezkeadással foglalkodott, majd utazni ment, Párisban időzött, hol különösen a keleti nyelvekben nagy előmenetelt tett, s egy év múlva tetemesen gyarapodott tudománykinccsekkel tért vissza hazájába. Csak 23 éves volt, midőn az ő szövetséget magyarra kezdé fordítani, s abból hat kötetet adott ki. 1842-ben ismét külföldre ment s a tübingai egyetemen több mint egy évet töltött theologiai tanulmányokkal, a philosophia tudora lett, s a reform. hitvallásra tért át. 1843-ban a szarvasi gymnásiumba tanári székre hivatván, ott öt év hosszat, Vajda Péterrel együtt, szép sikerrel működött 1850-ben a kecskeméti hely.

hitvallásu főiskolába ment át, a biblia magyarázat tanítására, innét pedig 1855-ben Pestre, a protestans theologiai intézetbe. Tanári terhes hivatása mellett, minden szabad idejét irodalmi munkálkodásra fordítja; a magyar akademia üléseiben s dolgaiban, — melynek levelező tagjává már 1840-ben választatott, buzgó s kitünő részt vesz; valamint a protestans egyház ügyeiben is, melyhez, miután annak kebelébe tért, lelkének egész meggyőződésével ragaszkodik. — Irodalmi művei leginkább nyelvünk grammatikai kifejtése és szótári gazdagítása körül forognak; alapos nyelvtudománya kiterjed nemcsak az újabb, hanem különösen az ó s keleti nyelvekre is. Senki sincs, ki a philosophia mezején több avatottsággal s készütséggel bírna, mint ő. Szorgalma határtalan, s pihenést nem ismerő; halvány arczán, s gyenge testalkatán tanulva átvirrasztott éjek kifejezése ül.

Munkái: 1. *Magyar-német szeszbótár.* 2. *Új kimerítő magyar-német és német-magyar szeszbótár,* Pest, 1843; 2-ik bővített kiadás 1854. 3. *Magyar példabeszédek,* Pest, 1850. 4. *Mózes öt könyve,* Pest, 1840, 6 kötet. 5. *A zsidókról,* Pest, 1840. 6. *Magyar nyelvtan német nyelven.* 7. *Értekezések a folyóiratokban,* Új M. Muzeumban, academiai Értesítőben.

BALLAGI (BLOCH) MÓRICZ.

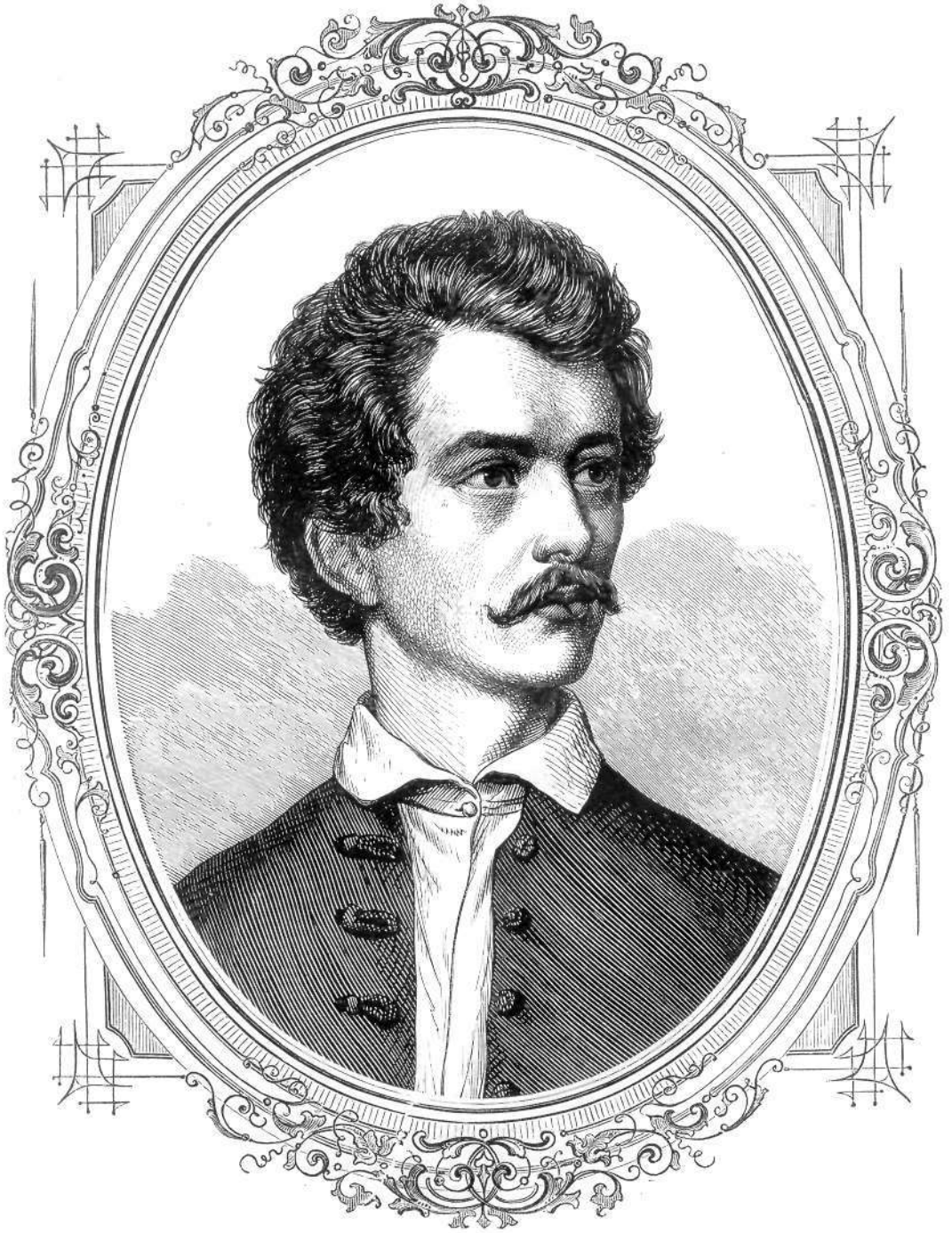
XXXIII.

PETŐFI SÁNDOR.

Lyrai költészetünk e dicsősége s büszkesége, legujabban tisztába hozott adatok szerint, Kis-Körösön, Pestmegye déli síkján, látta meg a napvilágot, 1823-ik év első órájában, hol atyja, Petrovich István mészárszékbérlő volt; de, szülői csak hamar Félégyházra tévén át lakásukat, költőnk itt játszotta gyermekjátékait, s a Nagykunságot szereté szülőföldének tekinteni. Atyja, a már éltes Petrovich, Aszódról szakadt oda, de talpig magyar ember volt; derék, gyöngéd édes anyjának neve, kihez a legérzékenyebb szeretettel s kegyelettel ragaszkodott, Krusz Mária. — Még akkor meglehetősen vagyonos szülői később Szabadszállásra költöztek, s fiuknak tőlük kitelhető gondos nevelést adtak, 1829-ben Kecskeméten, 1831-ben Sz.-Lőrinczen, Gyönkön, majd ismét 1834–1835-ben Pesten s 1835-től 1838-ig Aszódon, végre Selmecczen járattván őt iskolába. Aszódon rajzot és zenét is tanult, s bár egyikben sem képezte ki magát teljesen, mindkettő hatással volt szépérzéke kifejtésére. A nagy tehetségű, de szilaj képzeletű és nehezen korlátozható gyermek már ekkor tevő első költői kísérleteit. Jó és gondos szülői időközben vagyoniilag tönkre jutván, Sándor szükséggel küzdve, nagy és nehéz nélkülözések közt növekedett fel. Selmecczen egy pimasz kamarai hajdunál, ennek családjával egy szobában lakott. Az iskolai tanulmányokhoz minél kevesebb kedve volt; de annyival több időt fordított magyar költői s történeti

munkák olvasására, Vörösmarty tanulmányozására, a lyceumi magyar társulat kebelében felolvasásokra, s a vándorszínészek előadásaira. Mindenét eladta, hogy, az iskolai törvények megszegésével, a színházi karzatra járhasson, s már ez időkből eredt azon téveszméje, hogy a színészi pályán keresen babérokat. Atyja, igen rossz tudósításokat kapván az e miatt kicsapongással s korhelységgel vádolt és iskolai lezkeít elhanyagoló fiu viseletéről, levette róla kezét és sorsára bízta a büszke gyermeket, ki mélyen elkeseredve e fölött, eladta könyveit s egy hideg februári nap hajnalán (1839), minden cél és terv nélkül, elbujdosott a széles világba. Pestre érkezvén, fázva és kiéhezve, a színházhoz szegődött szolgának, s a legszegényebb és elhagyottabb utcásuhanczi életet élvén, csak nemesb természete menté meg az erkölcsi megromlástól. Egy rokona Vasnegyébe vitte őt, taníttatási szándékkal; itt ismerkedett meg barátjával s távoli rokonával, Orlaival, a most már jeles festő-művészszel, tanulta a római classikusokat, könyv nélkül tudta Horáczt, s öntötte a verseket. Nyugtalan véralkata, kalandos szelleme azonban nem hagyta őt soká egy helyen; bement Sopronba, és pedig egyenesen a kaszárnyába, s beállott Goldner gyalogezredébe. Fél évig maradt még Sopronban, mint katonaujonez, s őrt állva versekkel firkálta tele a fakönyveket; e közben folyton társalgott a lyceum

kitünőbb tanulóival s ezek közt Pákh Alberttel. A szigorú katonai rend s fegyelem azonban nem tetszett neki, s midőn ezrede Tyrolba rendeltetett, arra gondolt, hogy onnét Schweizba fog menekülni. Azonban az ezred 1840-ben Horvátországba ment Károlyvár alá, s a 17 éves gyenge legényt annyira kimeríték az út és hadgyakorlatok fáradalmi, hogy kórággyba esett. Ennyi baja közt csak a költészet múzája vigasztalá. Egy emberbarát katonaoorvos eszközzésére a katonaságtól elbocsátatván, tél végén, gyalog ment Sopronba s onnét Pápára, tanulását folytatni. Szüleiivel kibékülvén, ezek némileg segítették a sokat szenvedett gyermeket. Pápán munkás tagja volt a collégiumi magyar társulatnak, s ennek 1842-ki „Tavaszi“ czimű zsebkönyvében egy pár verse meg is jelent. Szeszélyes magaviselete miatt az iskolából kirekesztetvén, elhagyta Pápát s ismét gyalog Posonyba indult, ott talált pajtásai közt néhány vig napot töltött; azután, hogy éhhalált ne haljon, Sepsi vándor színésztársaságába állt. Időközben kinyervén selmeczi bizonyítványát, 1841 novemberben még egyszer visszatért Pápára, s egy évet az ottani collegiumban nyugodtan töltött, s bár iskolai tanulmányaira ismét kevés szorgalmat fordított, annál többet olvasott és írt. Jókai Mórral itt keletkezett szoros és boldogító barátsága, melyet csak évek múlva tágitottak meg némi félreértések. A collegiumi magyar társaságnál „Lehel“ czimű balladájával jutalmat nyert, az Athenaeum 1842-ki 61 számába pedig „A borozó“ czimű verse vétezt fel, még „Petrovich Sándor“ név alatt, s ez volt első nyomtatott verse. — Jókain kívül Orlai volt még szive barátja, s nevezetes adat e három lángész életéből, hogy midőn jövendőjük iránt tervezgettek, Jókai, a regényíró, festészsze akart lenni; Orlai, a festész, költővé, s Petöfi, a költő, színészsze, mindégyik félreismerve természeti hivatását. A szünidőt Sándorunk Orlaival tölté vándorlásban, megjárta az ország egy részét, szüleiivel is találkozott Dunavecsén, azután Debreczenbe ment Csokonay sirjához, majd Pestre, honnét Pápára szándékozván tanulását folytatni, Fehérvárott rögtönözve a Szabó-féle színésztársaságba állott Borostyán név alatt, s 1843 tavaszáig itt és Kecskeméten működött. Önművelésére, olvasásra folyvást sok időt szentelt, s 1843-ban megjelenvén Pesten Bajzánál, annak úgy mutatta be magát, mint „Pönögei Kis Pált“ Petöfi megbízottját s egy csomó dalt adott át. Bajza és Vörösmarty azonnal felismerték e dalokban a lángész szikráját, s az ifjat felbátorító és lelkesítő nagy javalással fogadák a fiatal költő dalait, melyek az Athenaeum 1843-ki folyamában a fennebbi nevek alatt meg is jelentek, s Petöfi hívét kezdék megalapítani. Poszonyban szinpadi alkalmazást keresett, de sikertelenül; azonban Lisznyay Kálmánnal s általa több fiatal íróval megbarátkozván, és ezek által ajánlatván, a szépirodalmi lapoknál örömmel fogadtattak dalai, s Nagy Ignác, a Külföldi Regénytár szerkesztője, Bernard *Koros Hölgyét* és *James Robin Hoodját* fordíttatta vele. — Színészi szenvedélye még egyszer elkapta, s a Debreczenben vendégszereplő Fánecs Lajos szárnyai alatt fellépett a „Velencei Kalmárban“ a marocói herceg szerepében; azután néhányad magával kirándulást tett a szomszéd helységekbe, s boldog volt, hogy az első szerepeket játszhatta lehető legroszabbul. Betegen s rongyosan tért vissza Debreczenbe, s az ekkor ott tanuló Pákh Alberttől segítettve, a város végén, egy szegény öreg asszony ápolása alatt, töltötte a

PETŐFI SÁNDOR.

telet betegen, a legszigorubb körülmények közt; a színházat olykor, a jegyszedő jóvoltából, látogatva, — azonban ismét sokat olvasva, tanulva. — Nevezetesen a francia nyelvet ez időben tette sajátjává.

1844 óta kedvezőbb napok derültek a költőre. Frankenburg Adolf, az Életképek szerkesztője, rendes munkatársul szólította fel lapjához, s hirneve a hazában mind magasbra kezdett szállani Vándorbotját kezébe fogva Pestre indult, de Tokaj és Eger felé. Utközben lelkesedve fogadták tisztelői, nevezetesen: az egri kis papok. Pesten is nyílt karok vártak reá. Vörösmarty, fölsmérve a fiatal költő nagy tehetségeit, a Nemzeti Körnek ajánlotta megvételre s kiadásra versgyűjteményét, mely megjelenvén, a közönség által meleg részvétellel s az ítéset által is, — igen csekély kivétellel, — kellő méltánnyal fogadtatott. Most már kapva kaptak a szerkesztők Petőfi dolgozatait, s a költészet, fedezni tudá szerény anyagi vágyait. Vahot Imre, a „Pesti Divatlap“ szerkesztője segédül fogadta; a kiadók előfizetőket horgásztak hirre s népszerűsége kapott nevével. — Még egyszer fellobbant keblében a hiú ohajtás: színészsze lenni, s 1844 oct. 9-ikén kísérletet tett a nemzeti színpadon; de ezáltal is megbukván, ezen álmából végkép kiábrándult. Annál buzgóbban folytatta költői működését, s az újabb irodalmak, Beranger, Byron, Shelley, stb. tanulmányozását, Shakespearet már eredetiben élvezhette. Mint egy gazdag termésű rózsabokor rázza le magáról a szirmokat, — roppant termékenységgel özönlé Petőfink szebbnél szebb dalait; közben-közben utazási kirándulásokat tett a felföldre, s Heine modorában írta meg uti benyomásait az Életképekben és „Hazánk“ban, e közben nagy kitüntetéssel, fáklyás zenékkal fogadta-

tott, gömöri táblabíróvá nevezetett, míg más részről többekkel a rokon szellemek közül, p. o. Tompával, Kerényivel, szoros barátságot kötött. Egyik, 1846-iki kirándulásának vívmánya lett: szép és szellemdus neje, Szendrey Júlia, most, Petőfi halála után, Horváth Árpádné, kit a szülei, későbbben kibékült ellenzés daczára, 1847 szeptemberb. hozott Erdődről Pestre, előbb körutat tevén Erdélyben Kolozsvár felé, hol fáklyás zenével üdvöztelteték, s meglátogatván Toldi szerzőjét, Arany Jánost, azon igen kevesek egyikét, kik szeretettét s tiszteletét bírák. Pestre érvén, egészen letett előbbi kalandos, tépett szaggatott életéről, és mint jó házasemberhez illik, elvonult, csendes házi életet vitt, verselt, Shakespeare Coriolánját fordítá, s nejét imádá, mindaddig míg a forradalom, melyet ő is segített Pesten 1848 mart. 15-ikén megcsinálni, s mind végig költői lelkesedéssel szolgált, el nem sodrá áldozatai közt. Ez időbeli dalai s pamphletjei a történet műzsájának levéltárában vannak. Fő közlönye ez időkben az „Életképek“ voltak, melyet Jókai Mórral közösen szerkeztett. Később félegyházi követül lépett fel a nemzetgyűlésre; a belháboru kiütése után pedig 1848 szeptemberén a hadseregbe állott, s hadnagy, később Bem oldalánál galoppin s kapitány volt. A segesvári ütközetben kellett elesnie 1849 jul. 31-kén, mert azóta nem látta senki; neje pedig másnak felesége lett.

Petőfi Sándor kétségkivül a legnagyobb magyar *lyrai* költő, s a költői beszéleknek is egyik nagymestere, mint „János vitéze“ bizonyítja. A költészet más ágaiban tett kísérletei kevésbé sikerültek; nevezetesen a drámában és regényben, *Tigris, és Hiéna* című borzadalmas drámával s *Zöld Marcz*i népszínművével, és „Hóhér kötele“ című rémregényével egyenesen megbu-

kott, bár mindezekben, a nagy hibák mellett, nagy erő mutatkozik. — A heves és makacs természet, a keserűség, mely őt az életben annyi túlságra s ferdeségre ragadá, majdnem mindenütt kitűnik költeményeiből is, de ott ragyog e mellett a legfényesebb, legdúsabb keleti phantasia, a legnemesebb s lángolóbb szabadság- és hazaszeretet; gyűlölése az embernek, hő szeretete az emberiségnek; s vad és szilaj torzképek szomszédságában, melyek vértfagylaló hatással vannak az olvasóra, könyveken át mosolyog a legszelidebb, legérzékenyebb gyöngédség s kegyelet az agg szülék, a nyájas anya, az egyszerű házi tűzhely iránt. Versekben adott tájképei után, milyen az „Alföld“ stb., azonnal festeni lehetne Markónak. — A mi nyelvét illeti, Petőfi azon fényes sorba tartozik (Vörösmarty, Arany) kik a magyar költői nyelvet a tökély legmagasb fokára emelék. Nincs nála de csak nyoma sem a mesterkéltnek, érzélgősnek, az üres declamálásnak. A formában előbb nem igen volt szabatos, későbbben e részben is nagy tökélyre emelkedett. A mi pedig Petőfit főképen jellemzi s halhatatlanítja, ő Arany Jánossal együtt, teremtője s képviselője a „népies“ mozgalomnak költészetünkben, ezen szónak nemesebb értelmében, mely mozgalom, bár későbbben az utánczó szolgaseregénél itt ott silányságokat is teremtett, s kór-sággá fajult, — általán véve igen jótékonyan, gazdagítva, népszerűsítve hatott költészetünkre s az irodalmat közelebb hozta az élethez, nagyobb körökre terjeszté, eredetivé, nemzeti zamatúvá, s ezáltal érdekesbbé, hatályosbbá tette azt. Ezért Petőfi költészete örök becsű; ezért dalainak nagy része valódi nemzeti kincs.

Petőfi Sándor a leggeniálisb egyéniségek egyike volt. Életpályája szeszé-

lyes, szabálytalan, zordon, mint üstökös, — melyet a házi boldogság édes lánczai csak rövid időre kötöttek rendesebb kerékvágáshoz. Nyugtalan véralkata, függetlenségi vágya, mely már a gyermeknél mutatkozott, átvonult egész életén s viharként ragadozta őt túlságokra. Könnyelműség és mélység, kaczagó fájdalom, s könnyező öröm egyesülnek lelkében, mint a jó cigányzenében. Rakonczátlan volt, fenékgig ürité a szenvedélyek habzó kelyhét, szerette a csínyeket, rosz társaságokba is keveredett a nélkül, hogy erkölcsileg megromlott, hogy a nemes alap keblében megingott volna. — Gyermekkora s első ifjúsága, midőn a színházaknál szolgaszerepet s utcasuhan-
czi életet vitt, Shakespearéra emlékeztet, s mint ez Anglia s a világ első drámaköltője, úgy Petőfi, Magyarország első s kétségkívül az összes nemzetek legjobb lyrai költői mellé sorozható dalköltője lett. A szenvedések, csalódások, tévedések költői tanulmánynyá nemesültek nála, s azt, a mi gyenge lelkeket elaljasít, ő a költői lelkesülés számára zsákmányolta ki. — Szüleit elhagyta, mert büszke s független lelkű volt; éhezett, fázott, nyomorgott rideg elhagyatottságában, de azért gyermeki mély érzése sohasem halt ki, és soha költő gyöngédebb fiui szeretetet nem énekelt, mint ő, és az anyagi nélkülözések közt vigaszt talált a költészetben, s a barátságban. Hőn szerető, de követelő s könnyen sérthető barát volt. A kényes, büszke, független génus megvetette az ítészetet, mely természeténél fogva többé kevésbé pedans, s a criticusokról azt éneklé „hogy tán ők is emberek“ és ezzel rosz példát adott a gyengébbeknek. Nyomain egy csoport kis ál-Petőfi származott. Semmi életpályához sem volt kedve; a rendet és a pénzt megvetette. A forradalom volt

VAJDA PÉTER.

kedves eleme szabály- és rendtapodó szellemének, melynek áldozata is lett. — Karcsu, sovány, barna ifju volt, kö-zép magas termettel, aczél izmokkal, lángoló szemekkel, erős borzas hajazat-tal; jó lovas, vitéz és bátor. Nejét s gyermekét imádta, de azért danolva, füttyölve ment a harczba, hol ismeret-lenül, felfedezhetlenül hullott el kisebb társaival.

Munkái: 1) *A koros hölgy* fr. regény fordítása 1843. 2) *Robin Hood* angol regény fordítása (Regénytár XVI., XXII. s XXIII. kötete) 1844. 3) *Versek*,

1842—44. Buda, 1844. 4) *A helység kalapácsa*, hős-költemény 4 énekben, Buda 1844. 5) *János vitéz*, Buda, 1845; másodsor u. o. 1846. 6) *Versek*, 1844—1845. 7) *Szerelem gyöngyei*, Pest, 1845. 8) *Csiprus lombok Etelka sírjáról*, 1845. Pest. 9) *A hóhér kötele*, regény. Pest, 1846. 10) *Felhők*, Pest, 1856 (költemények). 11) *Tigris és Hiéna*, dráma, Pest, 1816. 12) *Úti jegyzetek*, (Életrajzok 1845-iki folyamában. 13) *Levelek Kerényi Friggyeshes*, „Hazánk“ győri folyó-iratban, 1847. 14) *Petőfi összes költeményei*, egy kö-tetben, Pesten, 1847. 15) Ugyanazok kis alakban 2 köt. Pest, 1848. 16) *Coriolánus*, angolból. Pest, 1848. 17) *Egyes versek*, 1848. 18) *Lapok Petőfi Sán-dor naplójából*; első iv, Pest, 1848. 19) Hátramaradt kiadatlan versei nagy gyűjteményt tesznek, s ezek közül egyesek megis jelentek a M. nép könyvében, a Nemzeti naptárban, Vahot Imre Divalapjában stb. 20) Az Életrajzok szerkesztő társa 1848-ban.

XXXIV.

VAJDA PÉTER.

E philosophlelkű írónk, egyiránt jártas a természet-tudományokban, s a keleti regék tündérvilágában, született 1808 január 20-ikán Vanyolán, Vesz-prémmegyében, szegény de jó és derék szülőktől, kiknek oldala mellett vette első oktatását; azután Sopronban és Győrben tanult. A természetnek gyermekekora óta melegkeblű imádója le-vén, az orvosi életpályára készült, s Pestre költözött, hol, élélhetés dolgá-ban, egyedül önerejére volt szorítva, szerény szükségzeit magántanításból fe-dezgeté, s mostoha életkörülményei miatt az orvosi szigorlatok költségét sem bírván, munkásságát az irodalom-nak kezdé szentelni, melynek művelé-sében sokoldalú tehetséget s ügyessé-get fejtett ki. Első kísérletei a Koszoru-ban s Hasznos Multságokban jelentek meg; azután, Wiegand Ottó által Lip-csébe hivatván, ott a „Garasos Tárt“ szerkeszté, s Németországot, Hollandot, Londont beutazá. 1835-ben visszatérve hazájába, ennek ifju irodalmát nagy számu részint komoly tudományos, ré-

sztint költői művel gazdagította, ugy-hogy ezen érdemei tekintetéből már 1837 sept. 7-ikén a m. akademia s majd 1840-ben a Kisfaludy-társaság tagjává választotta. Szorgalmas és lel-kes tagja s 1843-ig első titkára volt a természettudományi társulatnak, mely-nek létrehozásában is buzgó részt vett. 1842-ben a pesti evang. iskolában ide-iglenes oktató lett, 1843-ban pedig a szarvasi evang. főgymnasiumban fog-lalta el a bölcsészeti tanszéket, hol tanártársával Ballagi Mórral együtt ezen tanintézet fénye s lelke volt, s ne-mes és lelkesítő hatásával, erkölcsi s nemzeti irányban, legtöbbet tett az is-kola jó hírének s nevének emelésére. Itt halt meg 1846 febr. 6-dikán, szép pályája közepén, legszebb s erőteljesb férfikorában, igen rövid betegség után. Életpályája egyszerű volt, mint vezére, imádottja, a természet, melynek iga-zabb hive s buzgóbb tanulmányozója senkisémm volt Vajda Péternél. A nya-rakat, Budapesten laktában, a budai hegyek virányain, azok gazdag Flórá-

jával társalkodva, szokta tölteni, s a közvélemény e hegyvidék egy kitünő ormát Vajdabércznek nevezte el a budai hegyek neveinek magyarítása alkalmával. Sok hálás tanítványt hagyott maga után, kik tőle nagy előmenetellel tanulták a magyar nyelvet s a természettudományokat. — Szép elmetehe-
tségeivel tiszta, egyenes, becsületes jellem párosult, mint őszinte természetbaráthoz illik; nem szerette a piperét; gyűlölt mindent, a mi fesztelen szabadságát korlátozó; nem viselt keztyűt, nyakra valót, s nem használta a szokásos hódolatokat, az „alázatos szolgás“ köszöntésmódot. — Külséjére nézve: alacsony, szikár, de izmos, olajszínű barna férfi volt, napsütötte arczeal s kezekkel; göndör hajfürtökkel; lelkes homlokkal és szemekkel; mindenkor derült s vidám; a szegénység és szüköl-

ködés nem törheté meg a valódi bölcsnek nyugalmát s tiszta öntudatán és ép testi egészségén s véralkatán épült meglegedését.

Munkái: 1) Czikkek, elbeszélések az Athenacumban, Auróra, Hajnal, Nemzeti Almanachstb. zsebkönyvekben, ezek közt: Yoridala. 2) *A tanácsadó orvos*, (Voigt után), Lipcse, 1834. 3) *A legszebb leány*, Pest, 1834. 4) *A nap szakaszai*, Pest, 1834. 5) *A tapasztalt méhészgazda* (fordítás), Kassa 1835. 6) *Természettörténet*, Raff után, gyermekek számára, Kassa, 1835. 7) *A férfiaság*; Kassa, 1835. 8) *A széplés mestersége*, Kassa, 1835. 9) *Magyar nyelvtudomány*, Kassa, 1835. 10) *Pesti levelek*; Kassa és Pest, 1835–36. 11) *Jogur, vagy a honkeresők*, dráma, Pest, 1836. 12) *Növénytudomány*, Pest, 1836. 13) *Ifjabbik Robinson*, Campe után, Pest, 1836. 14) *Tárcaai Bende*, regény három kötetben, Pest, 1837. 15) *Dulhon*, 4 füzet, Pest, 1839–40. 16) *Magyar nyelvtan*, 2 füzet, Pest, 1840. 17) *Magyar-német olvasó tár*, 2 füzet, Pest, 1840. 18) *Anacreon daltai* (együtt Taubnerrel), Pest, 1839. 19) *Az állatország*, Cuvic után, I. kötet, Buda, 1841. A második kötet kéziratban. 20) *Bulwer, Éj és korány* című regényének fordítása Nagy Ignác Regénytárában, Pest, 1843. 21) *Az égi művészet*, allegóriai, költemény a Kisfaludy-társaság Evlappjában. 22) Szerkeszté a „Garasos Tár”, Lipcse, 1834.

XXXV.

NAGY IGNÁCZ.

E termékeny, hasznos, nagyérdemű író, a m. akadémia s Kisfaludy társaság tagja, 1810-ben oct. 7-kén született Keszthelyen, hol atyja gazdatiszt volt; tanult Gyöngyösön, Ujvidéken, Baján, Pécsen, Budán s végre a pesti egyetemen. 1831-ben tanulmányait végezvén, kir. kamarai számvevőségi szolgálatba lépett s megházasodott. Kamar. kisebb hivatalát (ingrossistaságot) viselte egész a forradalmi korszakig; azóta egyedül az irodalomnak, nevezetesen az általa alapított dívatlapnak, a *Hölgyfutárnak*, élt. Már kora ifjúságában sokat olvasott s irt, de még akkor németül; midőn 1829-ben Pestre jött, még igen gyakorlatlan volt a magyar nyelvben, mert akkorig folyvást német csa-

ládok körében élt, hogy atyja reményeinek, ki őt kamarai hivatalra száná, annál inkább megfelelhessen; Pesten azonban megkedvelvén a magyar nyelvet s irodalmat, német költeményeit s beszélyeit megsemmisítette, s 1833 óta az akkori folyóiratokban előbb fordításokkal, majd eredeti dolgozatokkal is lépett föl. 1836-ban Munkácsy Jánossal szövetkezve a „Rajzolatok“ rendes dolgozó- s szerkesztő társa lett; 1837 marciusától kezdve pedig a „Jelenkor“ politikai lap mellett dolgozva, mint Helmezy segéde, a „Budapesti naplót“ s s a külföld egy részét szerkeszté; végre 1844 óta a Budapesti Híradóban vitte az újdonsági rovatot. Termékenysége rendkívüli volt; beszélyeivel, humoris-

NAGY IGNÁCZ.

ticus dolgozataival, vigjátékaival előzönlé a zsebkönyveket s folyóiratokat, s ezek mindenütt a talpraesettebb s kedveltebb olvasmányok közé soroztattak, és a közfigyelmet annyira reá vonták a szerény, de buzgó munkásra, hogy 1840-ben megválasztott a magyar akadémia tagjává, majd 1847-ben a Kisfaludy-társaság munkás tagjává s később pénztárnokává. Már 1839-ben megindítá a „Színműtár“ eredeti s fordított drámák gyűjteményét, melyből két kötet (48 füzet) jelent meg 56 darabbal. Az Athenaeum, a jó izlésnek s tiszta nyelvnek ezen felejtethetlen iskolája, több beszélyt és humoreszket közölt Nagy Ignácztól, melyek irodalmunk jobbja között foglaltak helyet; különösen tetszetek a Zajtai álnev alatt megjelent „Budapesti Élet“ czimet viselő satirák. A színpad számára tömérdeket fordított, nevezetesen Schiller Fiescoját, Hugo Victor Ruy Blas-át s Tudor Máriáját, stb. Eredeti színművei közt legkitünőbbek a „Tisztujítás“ s az „Életúntak“ vigjátékok, mikkel akadémiai jutalmakat és ugyan az elsővel 100 arany első jutalmat, a másikkal mellékdíjt nyert. Ő szerkesztette a Kisfaludy-társaság által megindított „Külföldi Regénytár“ is két folyamban. — Miután kamarai hivataláról lemondott, előbb az *Életképek* szerkesztését vállalta el 1849-ben, azután „Hölgyfutár“ czimű divatlapra nyert engedélyt, melyet 1854 márt. 19-kén történt halálaig ügyesen szerkesztett.

Nagy Ignác irói érdemei igen bokrosak. A legmunkásabb s legtermékenyebb magyar írók közé tartozik; megfeszített szorgalma, s éjjelt nappallá tevő munkássága rongálta meg legjobb férfi korában egészségét s vitte őt kora sirjába. Halhatatlan nagy műveket teremtő, töretlen pályákon száldaló lángész által nem tűnik ki, de leleményes

eszével, élettapasztalásával, s világos sima, könnyű, ép tollával igen méltán nyerte meg az olvasó közönség rokonszenvét, s kevesen vannak, kiknek oly gyakran szavaztatott volna megelégedő mosoly s jóízű kacaj képében szíves méltánylat azon lapok olvasói részéről, melyekben művei egymást érve megjelentek. Jeles tehetséggel alig-alig egyesült valakinél oly fáradhatlan szorgalom s termékenység, mint a Hölgyfutár, Színműtár, Regénytár nagy érdemű szerkesztőjénél. Érdemei közt megemlítendő különösen az is, hogy politikai lapjainkban ő alapítá meg az újdonsági rovatot, mely aztán a hirlapirodalomnak oly kedvelt, érdekes és hasznos ága lett; előbb a Jelenkorban, azután pedig a Budapesti Híradóban, mint a sokat kongatott s döngetett „Hirharangnak“ a pártok akkori állásában élesen üldözött harangozója. — Külsőjére nézve Nagy Ignác közép magas, sovány, gyenge egészségű, vékony dongájú, veres arczu s órru férfi volt; kellemetlen arczához, banda szemeihez szokni kellett, míg az ember azokban, bővebb ismeretség után, a szellem és kedélyesség vonásait felismeré; de jelleme ép, becsületes, tiszteletre méltó, épen úgy mint társalgása kedves, elemés, és szeretetreméltó. Békés természetű, szelid, csendes ember; kitől senki se várta volna a satyrának azon élet s erejét, melyet mint Zajtay kifejtett, s azon keserű csipősséget, melyet hirharangozói polémiaiban tanusított. Kora elgyengülését s halálát méltán fájlalta az irodalmat szíven viselő nemzet.

Munkái: 1) Rajzolatok segédszerkesztője 1836. 2) A Jelenkor segédszerkesztője 1837-től 1841-ig. 3) A Budapesti Híradó hirharangozója 1844. 4) Beszélyek, novellák, versek, vegyes tartalmu prózai dolgozatok. Életképek, humoreszkek a Társalkodó, Regelő, Rajzolatok, Honi vezér, Auróra, Emlény, Athenaeum, nemz. Almanach, Budapesti Divatlap, Életképek, Honderű, Hölgyfutár stb. folyóiratok hasábjain; nevezetesen az Athenaeumban: Niagara menyasszo-

nya, Hunyady védangyala; A regatta; Benita; Vért véreért; Budapesti Élet Zajtay aláírással stb. 5) *Mátrai rabló*, dráma 3 felv. adatott Budán 1836. 6) *Soroksári János*, paródia kéziratban. 7) *Vas órru bába*; bohózat 3 felv. kéziratban. 8) *A hősök*, vigjáték 1 felv. (Részvét gyöngyeiben). 9) *Argyrus királyfi*, tüneményes életkép négy rámban, Buda 1840. 10) *Egyesüljünk*, vigjáték 4 felv. (Szinműtár 4-ik füzet). 11) *Az életuntak*, jutalmat nyert vigj. 5 felv. (Acad. Eredeti Játékszín 10-ik kötete) 1840. 12) *Vendég-szerep*, vigj. 1 felv. 13) *Vetélytárs*, vigj. 1 felv. (nemzeti Almanachban). 14) *Tisztujítás*, jutalmazott pályavigjáték 4 felv. Buda, 1842; 2-ik kiadás: Pest 1843; 3-ik kiadás Buda 1845. 15) *Ármány és szerelem*, vigj. 1 felv. (Életképek). 16) Nagy Ignác

munkái: Beszélyek, 3 köt. Buda, 1843. 17) *Torzképek*, 4 kötet, Buda 1844. 18) *Hajdan és most*, 2 kötet. Buda, 1845. 19) *Magyar Titkok*, 12 füzet 1844. 20) *Menny és pokol*, 3 füzet, Buda, 1846. 21) *Bors és paprika*, 4 kötet. 22) *Szanyogok*. 23) A Szinműtár szerkesztője, melybe sokat fordított, nevezetesen: Hugo Victor Tudor Máriaját, Ruy Blas-át; Schiller Fiescoját; Silvio Pellicó Mórus Tamását; Bulwer Születésjogát; Amália szász hgné Növendékét; a párizsi Naplopót; az Aggszínész és leányát; az Ikreket; Falusi egyszerűséget stb. 24) A Kisfaludy-társaság pártfogása alatt megindult külföldi Regénytár szerkesztője. 25) Az Életképek szerkesztője 1849. 26. A Hölgyfutár szerkesztője.

XXXVI.

GYÖNGYÖSY ISTVÁN.

Egyike a tizenhetedik század ünnepe-
pelt verselőinek, szül. 1620-ban aug.
5-kén nemes családból, s 1640-ben,
miután kellő iskolai kiképzetésben
részesült, akkori füleki kapitány Wes-
selényi Ferencz udvarába került. Mi-
után már igen fiatal korában verselt, s
ekkor írta hihetőleg „Daedalusát“ hosz-
szasb hallgatás után, hős urának mu-
rányvári kalandja Szécsi Máriával lel-
kesítette őt a „Murányi Vénus“ meg-
éneklésére, miért őt Szécsi Mária, a
költemény hősnéje, Babaluska kis fa-
luval ajándékozta meg Gömörmegyében.
1653 körül megváltván Wesselényi
szolgálatától Békényi Zsófiát vette nőül,
s Gömörmegye táblabírája, később,
miután a megyének fontos szolgálato-
kat tett, számos küldöttségek tagja
volt, s a sopronyi országgyűlésen követ-
séget is viselt, 1686-ban gömöri alispán
lett, s 1687-ben ismét országgyű-
lési követ. 1693-ig viselt terhes hiva-
talától egy időre felmentetett, de 1700-
ban, 1701-ben s 1702-ben újra megvá-
lasztatott, noha már nyolczvan éves-
nél öregebb. A költői kedves időtöltés-
ről ily nehéz hivatalviselés mellett sem

mondott le, s 1700-ban, az életkornak
nyolcz keresztével hátán, bocsátá közre
Charikliáját. 1704-ben már nem élt;
utódja ekkor már Bárczay György volt
az alispáni székben. Fia Gábor gömör-
megyei főjegyző, idővel kir. tanácsos
és a szepesi kamara titoknoka lett.

Gyöngyösi István, bár maga mon-
ja, hogy „amaz ujabbn-ujabb terheket
tenyésző időben, gondos tisztére nézve
reá óránként csoportosan tóduló dolgai
szorgos volta nem engedett a költészet-
hez csendes és vig elmét“ folyvást írt,
s közkezen forgó költeményei által hosz-
szas ideig, másfél század hosszáig, a
magyar nemzet kedvence lett. Ovidi-
usra emlékeztető könnyüége, nagy ter-
mékenysége, versei csinja tetszett az
embereknek e korszakban, s most is
örömet megbocsátja az irodalomtör-
ténész a lazaságot, szaporaságot, tulsá-
gos bőbeszédet a jó öreg alispánnak,
ha meggondolja tagadhatlan érdemét,
melyet a formák szabályosítása s az öl-
vasási kedv terjesztése által szerzett.
Csetneken és Ochtinán Gömörmegyében
most is kegyelettel s büszkeséggel mu-
togatják a lakosok Gyöngyösinek, a

GYÖNGYÖSY ISTVÁN.

költő-alispánnak házáat, kinek versei oly sokáig tartattak legjobbaknak, legszebbeknek e hazában, s még most is sokak által nagy élvezettel olvastatnak, mert csinosak, könnyen folyók, s telvék nemes érzelmekkel.

Munkái: 1) *Márssal társalkodó Murányi Vénus, három énekben* (Kassa, 1664; Kolozsvár, 1702; Buda, 1725, 1729, 1739, 1751, 1767, 1771, 1775). 2) *Palinodia* külön czímmel, *Prosopopoeia Hungariae*, az-az a maga gyámoltalanságán kesergő, és abban a kardos griffnek szárnya alá folyomódó nympha, a melylyel Magyarország mostani állapotját példázza stb. alkalmi költemény (Lőcsén, 1695; Győr 1743; Buda 1771, 1775, 1789). 3) *Róssa koszoru*, a melyet az testté lett ige J. Krisztusnak, és az ő édes anyjának, a szeplőtelen szűz Máriának öt rendbéli kiváltképen való örömeinek, keserűségének és dücsőségének fejér és piros rózsáiból kötött; (Lőcse, 1690;

N.-Szombat 1772, 1789); 4) *Porából megélemedett Phoenix*, avagy a néhai Győr-Monostori Kemény János erdéli fejedelemnek Lónyai Anna asszonnnyal lévő házasságának, tatárországi rabságának, a török ellen viselt hadi dolgainak és végre hazája mellett vitézül letett életének halála után is élő emlékezte (Lőcse, 1693; Sopron 1748; Buda 1763; Kolozsvár 1768). 5) *A család Cupidónak kegyetlenségét megösmérő és mérges nyilait kerülő tiszta életnek Géntusa*, — tanköltemény négy énekben, (Sopron, 1734; Buda 1751 és 1772). 6) *Új életre hozott Chariklia*, avagy: a Chariklia ritka példája és az olvasásra kedvet adó historiájának némely régi versek rongyából és azoknak sok fogyatkozásából újabb és jobb rendben vétele (Lőcse, 1700; Buda 1735, 1763). 7) *Cuma városában építettett Daedalus temploma*, melybe ment volt Aeneas király Trójából való kibujdosásában; és abban mutat az Apollo Sybillája nekie különb-különb képeket, és azoknak historiájakat renddel megbeszelli (1727 hely nélkül; azóta igen sokszor, legújában, Buda, 1840). 8) *Gyöngyösi Istvánnak költeményes maradványai*; Dugonics kiadása, 2 köt. Pozsony és Pest 1796.

XXXVII.

SZONTAGH GUSZTÁV.

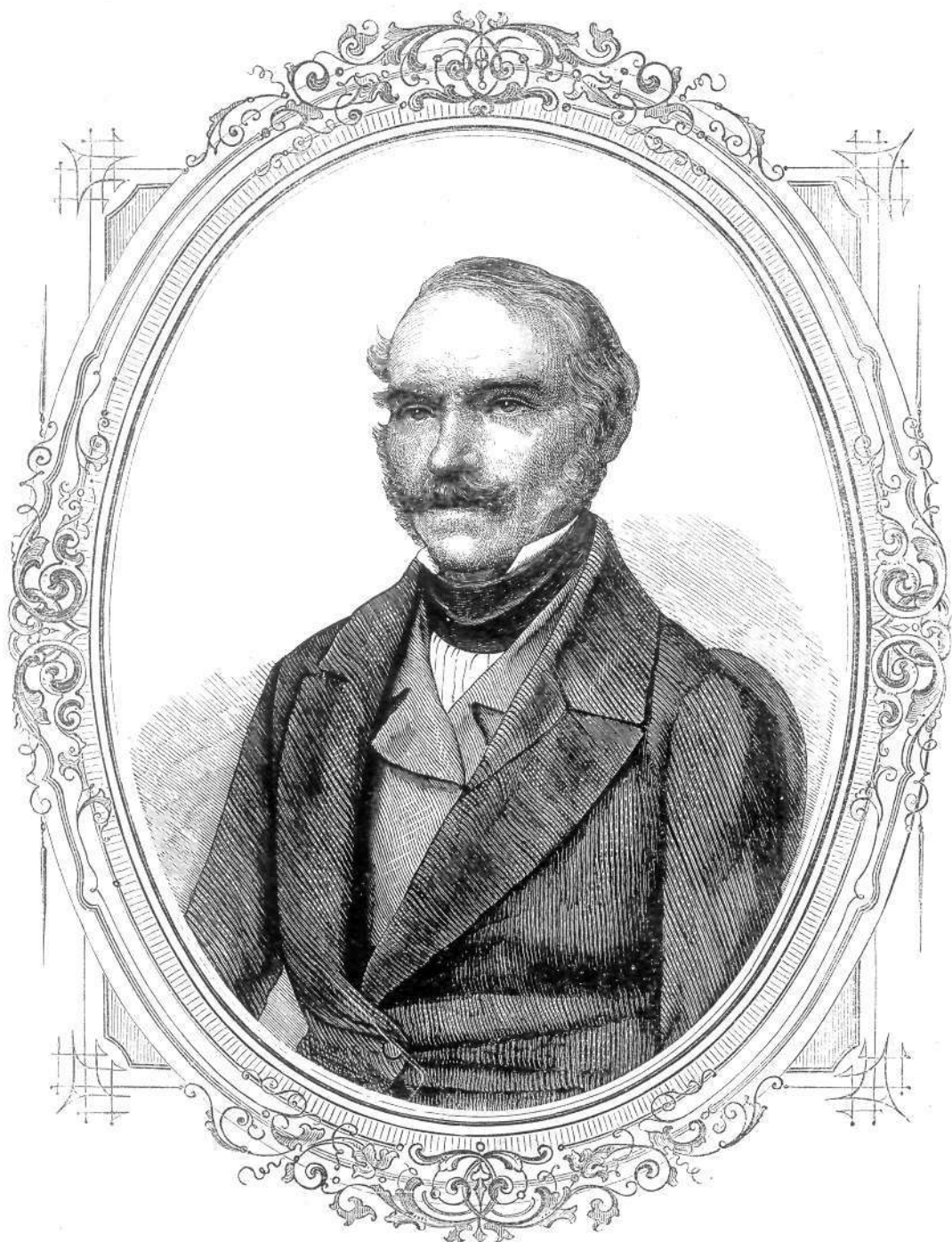
Cs. k. nyug. kapitány, m. akadémiai rendes tag, épen oly kitünő bölcész, mint dinnyetermesztő, előkelő gömörmegyei nemes család fia, szül. Csetneken 1793 april 9-kén; tanult Miskolczon, hol a magyar nyelvet sajátjává tette, Mezőberényben, Pesten, Késmárkon, mely utóbbi helyen a jogtudományokat hallgatta, azután joggyakorlaton volt Rosnyón a híres Chászár András mellett. 1813-ban azonban katonává lett a tizenharmadik számú Coloredo-Mansfeld m. gyalogezredben, honnét később mint tiszt, a Máriássy ezredhez lépett át s részt vett a francia hadjáratban, nevezetesen a maconi, ville franchei, lyoni és romansi ütközetben. 14 évet töltött hadnagyi rangban, időközben segéd levén Máriássy András ezredtulajdonos tábornok mellett. 1836-ban, 23 évi szolgálat után nyugalmaztatott főkapitányi ranggal, s azóta ki-

zárólag a tudományoknak, gazdaszatnak, kertészetnek, különösen a dinnyészetnek élt, melyet különös tanulmányává tett. A Tudományos Gyűjteményben, Muzáriumban, Tudománytárban, majd az Athenaeum- s Figyelmezőben a politikai nagy folyó iratokban, Mezeigazdában, új Magyar Muzeumban számos és kitünő bölcészeti, neveléstani, országtani, gazdaszati igen érdekes és talpraesett értekezéseket, s bírálatokat; az Aurórák-, Koszoruban, Árvizkönyvben pedig szépirodalmi dolgozatokat közölt, s már 1832-ben a m. akademia lev. tagjává lett. 1839-en „Propyleumok a m. philosophiához“ czimű munkáját adván ki, a m. akademiának bölcészeti osztályába r. taggá választatott, s székét a m. philosophiának főelvi- s jelleméről tartott értekezésével foglalta el. — Újabb időben kitünő előszeretettel foglalatostkodott a dinnye- és dohányter-

mesztéssel, s e körüli becses tapasztalatait önálló munkákba rakta le, egyszersmind buzgó tagja s egyik igazgatója és lelke volt a m. gazdasági egyesületnek. A politikai journalistikában juste-millieu szellemű czikkekkal vett munkás részt, mint philosoph-lelkű közvetítő a conservatív és radícál pártok tulságai közt. — Szontagh Gusztáv, magas-sovány termetű, kicsit görnyedve, nagy léptekkel járó, katonás modoru, ripacsos, nem szép arczu, de a társalgásban rendkívül kellemes és szeretetreméltó, egyszersmind tanuságos férfi; életmódjában kevéssel elégedő, szerény vágyu, valódi böles, a független szegénység s természet barátja. Előadása, élő szóval s írásban, ritka báju, elmés és tartalmas, füszeres és oktató egyszersmind. Bölcsészeti rendszere, melyet nálunk képvisel, rövid vonásokban következő: Szontagh már Propylaeumai elsejében (1839), de még nyílváiban másodikában (1843) a német speculativ philosophia ellenében, egy magyar philosophia kifejtését sürgette, mely a nemzet saját gyakorlati irányának feleljen meg, s azt tudományban s életben öntudatra hozza: ilyennek nyilatkoztatván azon rendszert, mely az ember rendeltetése minden oldali harmóniás létesítésének leginkább felel meg, s különösen a magán- és társadalmi élet gyakorlati kérdéseiben kalauzul szolgálhat. Ehez képest az egyoldalú szélsőségek, úgy az idealismus mint a realismus ellen küzdött (akadémiai előadásában 1850—1851) míg Hetényi „Magyar Parthenona“ befejezésében a halál által gátoltatván, az ez által több ágaiban tárgyalt de kellőleg még nem formulázott *egyezményt* (philosophiai harmonisticát) tovább kifejteni magára vállala. E rendszert, melyet magyar egyezményi bölesészetnek nevez, 1855-

ben egy külön röpiratban (A Magyar Egyezményes Philosophia ügye) egészen magáéva tette, elvét az öntudatból fejti ki, s annak magyar nemzeti jogosultságát philosophiánk történeteiből kimutatta — mihez képest már Köteles Sámuel, s azóta többen, különösen Berzsenyi Dániel, kinek bölesészeink közt kitünő rangot jelöl ki, egyezményes philosophusok voltak. E szerint minden ismereteink *két* kutföböl, a gondolkodás és tapasztalásból származnak, s minden igazság kriterionát, az eszme és tárgy szoros egyezményében állítja lenni; ez uton vizsgálja a világ és ember törvényeit és céljait, s ezek létesítését nyilatkoztatja az ember rendeltetésének. Nagy buzgósággal hirdeté s fejté tovább azóta akadémiai előadásában és folyóirati czikkeiben e rendszert, melyet világosság és gyakorlatiasság ajánlanak, s mely súlypontját az etikában és politikában találja fel. Eddig philosophiai tanai közül elvét az új Magyar Muzeumban a széptanra, egy külön munkájában pedig az „Önművelésre“ alkalmaztatta, mely utóbbit azonban közzé nem tehetette, mert 1858-ik év június 7-ikén, hosszas kinos betegség után, meghalt.

Munkái: 1) A literaturai kritikus folyóiratokról, a Tnd. Gyűjteményben. 2) *Bajnoki harc* Takács Éva ügyében, az asszonyi nem érdemei s jussaiért; ugyanott. 3) *Babelünkből egy jelenet*; vigjáték az 1828-iki Koszoruban. 4) *Hit, remény, szeretet*, a Muzáronban. 5) *Pályakép*, elbeszélés az 1837-iki Aurórában. 6) *Napoleon mint író*, a Tudománytárban. 7) *Beszállásolás*; vigj. az Árvizkönyvben. 8) *Értekezések*, s bírálatok az Athenaeumban s Figyelmezőben Új Magyar Muzeumban. 9) *Vészércsikkek a Jelenkorban* s P. Naplóban. 10) *Propylaeumok a magyar philosophiához*, Buda, 1839. 11) *A magyar philosophiának fő elvei s jelleme*; székfoglaló értekezés. 12) *Emlékbesséd Tanárky Sándor felett, a m. akadémiaiban*. 13) *A szenvedelmes diányész*, Miskolcz, 1843. 2-ik kiadás. Pest, 1854. 14) *Utmutatás az okszerű dohánytermesztésre*; koszoruzott értekezés. 15) *Gazdasági czikkok a „Mezei Gazdában“*. 16) *A magyar egyezményes philosophia ügye*, Pest, 1855.

SZONTAGH GUSZTÁV.

XXXVIII.

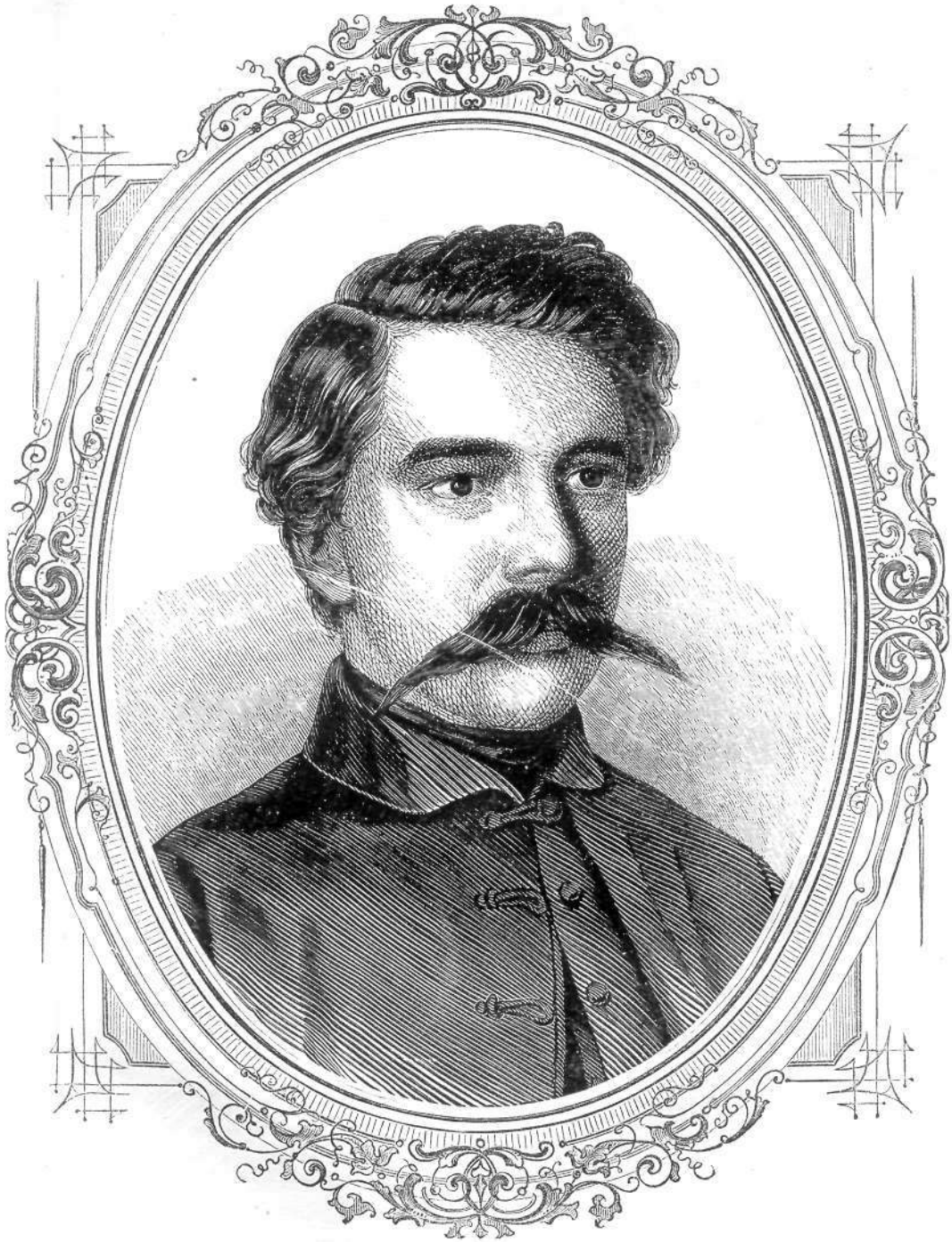
A R A N Y J Á N O S.

Arany János; a magyar népnek, Vörösmarty és Petőfi társaságában, legkedveltebb, szívhez szólóbb költője, — valódi népköltő, nem azon értelemben, (saját szavaival élve) hogy elvegyüljön a durva nép között, hanem, ki megtanulta a legfelsőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elő, — született a tős-gyökeres magyar nép egyik ősi fészkeiben, egyszerű földműves szülők nádfedeleles kunyhójában, N. Szalontán, Bihar megyében, 1817. évi martius első napjaiban. Atyja György, anyja: Megyeri Sára, istenfélő, vallásos, bibliaolvasó, tiszta eszű s erkölcsű emberek voltak, — valódi ép példányai azon romlatlan ős fajnak, melyre oly gyakran akadni még a tiszántúli magyar községekben. Jánoska egyetlen élő fiok lévén a már öregecske szülőknek, szeretetük egyetlen tárgya, s egyetlen reményük, örömük és az élet bajai közt vigaszuk vala egyszersmind. Értelmes, irástudó, sőt kicsit diákos atyja már otthon megtanítá olvasni, s midőn iskolába került, már első lehetett osztályában, szerzett előismereteinél fogva. A szalontai több osztályú iskolában kitünő sikerrel haladt, s bámult csodagyermek, és szülői kevélysége volt; mohó vágygyal nyelvén el minden könyvet, mely kezébe került, különösen a verses históriákat, s a sokszor átoltvasott bibliát. 1833-ban a költői osztályba jutván el, halomra gyűlt verset írt, és egész Szalonta ismerte a tanítók által magasztalt kis poétát. Iskolai tanítóinak utmutatásait s szerény könyvtárait szorgalmasan felhasználván a római classicusokat nemcsak olvasta,

de tanulmányozta is; a magyar írók közül csak azokra terjedt ki ismerete, kik Szalontán s a debreczeni collegiumban akkor napi renden voltak, Dugonics történeti regényeire, Tasso, Milton s Voltairenak Tanárky, Bessenyei, Péczeli által eszközlött fordításaira. Az új iskolát csak alig ismerte az Auróra egyikét évi folyamából, s a debreczeni „Lant“-ból és az eleinte inkább idegenítőleg mint vonzólag hatott rá. Szalontai tanpályája vége felé ugyanott segédtanító is volt alig száz váltó forint évi jövedelemmel, hogy szegény öreg szüléit további költségtől megkímélje; 1834-ben előbb Debreczenbe, s ott meg nem élhetvén, martiusban Kis-Ujszállásra ment iskolatanítóknak, hol a német s francia nyelv elemeivel megismerkedvén, Török Pál, akkor ottani rector tartalmaz könyvtárában gazdag tápot nyert szellemének, s megismerkedett az új iskola költőivel, Schillert először olvasta, s az Aeneisből egy pár éneket fordított hexameterekben. Itt szerzett néhány forintjával s jó ajánlatokkal ellátva ment vissza Debreczenbe, hol most már jobb helyzete volt; de a 19 éves ifju unni kezdé az iskolai egyhangúságot, s kalandos életpályákról álmodozott. Megállapodott eszmék s életterv nélkül, csak szilaj vágyaktól korbácsoltatva, hagyta el a debreczeni főiskolát, hogy oda többé soha vissza ne térjen, s festő, vagy színész, vagy más kitünő legyen. Az élet iskolája csakhamar kiábrándítá a tévutakon járórt, és néhány hónapi inséges vándorlás után, 1836 nyarán megtért az ősi egyszerű tűzhelyhez Szalontára. Atyját,

a szeretett öreget, megvakulva találta; anyját a cholera ragadta el; most már szent feladatának tekinté a gyámoltalan öszt el nem hagyni, s hiven ápolni. Szalonta községe s egyháza részvétellel kísérte egykori „kis poétája“ sorsát, ki nem sokára az ország nagy poétája leendett; s előbb, 1836-tól 1839-ig iskolai segédigazgató (conrector), 1840 óta pedig városi aljegyző lett, s megházasodott. Most a mi költőnk, lemondva minden dicsvágyról, kizárólag jegyzői hivatalának s családi boldogságának élt; azonban olvasgatni meg nem szünt, s tisztultabb izlése jó uton vezeté. Shakespearet bár ekkor még csak német fordításban, Homéert eredetiben, bár a nyelvvel küzdve, — francziául nem csak Telemachot s Floriánt, de már Molieret is nagy élvezettel olvasá. Pár évig tartó köznapi élet után, melyet azonban boldog szerelme fűszerezett, 1842-ben vettek ismét vágyai magasbra törő irányt. Szilágyi István, a debreczeni collegium egyik legműveltebb növendéke, ki több ízben nyert a Kisfaludy-társaságtól s m. akademiától jutalmakat pályaműveivel, Szalontára jövéen iskolaigazgatóul, ezen barátjának s asztaltársának lelkesítő példája s fáradatlan unszolása vezette vissza Aranyunkat azon pályára, melyen pár év múlva annyi dicsőséggel kezdé járni. Forditá Sophocles Philoctetesét, megtanult angolul, eredetiben olvasta Shakespearet, sőt le is forditá ennek „János király“út jambusokban. 1843-ki hivatalos utja Pestre s Bécsbe, felkölté vágyait, kiterjeszté látkörét. Az Életképekben megjelent tőle „Egy salusi beszély.“ 1845-ben kezdé írni „Az elveszett alkotmány“ című vig epost, hogy a megyékben itt-ott mutatkozó vad kicsapongások, ezen nemzeti vész feletti boszuságát kiöntse, s ime, a Kisfaludy-társaság épen ekkor tüzött ki 25 arany

díjt egy hazai tárgyú vig éposra. Arany ezt a sors intésének vette, s elkészítet mívét pályázni küldvén, a jutalmat csakugyan megnyerte. Ezen siker által felbátoritva, a Kisfaludy-társaság 1846-ban kitűzött jutalmára, mely költői beszélyt kívánt valamely, a nép ajkain élő történeti személyről, — 1846 nyarán írta „Toldit,“ mely a 15-ről magok a meglepett bírák által 20 aranyra emelt díjt a Kisfaludy-társaság tagjai közt, nyerte meg, s a költő hírét megalapítá. Petőfi, kit ezen ősi zamatu, meglepő erejü és szépségü költemény elragadott, irigység nélkül ment Szalontára keblére szorítani keble rokonát, a vele egyenrangú lélek s tehetség egyszerű és szerény gazdáját. Most már örömmel haladt a nemes pályán, s elkészíté *Toldi estvéjét, Murány ostromát, a Nagydai czigányokat*, ez utóbbiakban oly nyelvet akarván megkísérteni, mely az irodalmi s népies nyelv közt mintegy közepet tartson, erős legyen, de ne czikornyás, — és elhinté alapokat és zsebkönyveket kisebb költeményeivel, azon történeti s népies balladákkal, melyeket most már mindenki ismer a hazában, azon népdalokkal s magas és mély ábrándokkal s életbölcsességgel tömött didacticus költeményekkel, mik őt mind együtt véve, első rangú világgöltővé emelik. — 1848 februárján a Kisfaludy-társaság által taggá választatott; azután, mint a nép legkedvesb költője, a Vas Gereben által szerkesztett „Népbarát“hoz szerkesztőtársul hivatott, de ezt nem fogadta el, bár neve is a vállalat homlokán ragyogott. 1849 tavaszán a belügyministeriumban fogalmazóvá neveztetett, de ugyanazon év juniusán már visszatért ősi fészkebe Szalontára, hol egész addig visszavonult magánéletet élt, míg 1851 őszén a nagy-körösi reform. gymnasiumhoz nem hivatott tanárul, hol mai napig a magyar és la-

ARANY JÁNOS.

tin nyelvet s irodalmat tanítja. A forradalom utáni korszakban írta legszebb költeményeit, azon halhatatlan *népies balladák* nagy részét, melyek által e költészetnemnek ha teremtője nem is, de valóságos ujratemtője lett; mint: Zács Klára, Mátyás anyja, Rozgonyiné, Szibinyáni Jank, Ágnes asszony, sat.

Arany a legegyszerűbb, szerényebb, szelidebb, de egyszersmind a legszilárdabb jellemű s elveiben legkövetkezetesb egyéniség; vallásos, becsületes szülei házában, hol soha trágár s könnyelmű szó nem hallatott, hol vidám játszótársak lármája nem zöngött, benne is korán kifejtett a mély vallásos hajlam, s csendes komolyság és magába vonultság, mely csak ritkán, s csak bizalmas baráti körökben nyílik meg a derült kedvnek, s nemesb tréfának. Imádója hazájának, s e haza romlatlan, ép lelkű népének, — példás szerető férj és atya, hű és melegen ragaszkodó barát; bír mindazon erényekkel, melyeknek felkent apostola, édes ajku hirdetője költeményeiben, ezen őseréjű, zamatos, gazdag kiömléseiben egy erényt, hazát, szabadságot melegen szerető magas és nemes szellemnek, mely most a derült déli napfény teljes sugáiraiban, majd a bús-komoly melancholia andalító holdvilágában ragyog; de olykor a humortól sem idegen. — Külséjére nézve: közép termetű, barna halvány arczu, nagy fekete bajuszu, magyar szabásu férfi; külséjének czizomátlan egyszerűsége, megnyerő szerénysége teljesen megfelel őszinte, becsületes magyar lelke egyszerűségének s affectatiót nem ismerő egyenességének. — Arany Jánosnak valóban színarany költészetét illetőleg több szép-tani értekezés jelent már meg irodalmunkban, nevezetesen: Erdélyitől (Szépirodalmi Szemle, Pest, 1847. 2-ik félv.); Keménytől (Divatcsarnok, 1853);

Gyulaytól (Tanulmány és polémia, Pest, 1855). Mindegyikben az elismerés és tisztelet hangjait olvassuk. — Arany, Petőfivel együtt, legnagyobb képviselője irodalmunkban azon mozgalomnak, mely „népies“ név alatt ismertetik, és sokaknál rosza fajzott, de e két nagy genius által egész tisztaságában képviseltetik, a nyelvet új formákkal gazdagítá, eredeti sajátosságaihoz visszavezeté, a költészet új fajait teremté, s az irodalmat közel hozta az élethez, annak hatását emelé s terjeszté, az olvasó közönséget egészen új néposztályokkal nevelé; s így sok oldalról a legjótékonyabban hatott. — Aranyt, mint epicust, ballada-író s lyricust egyaránt jellemzi a mélység, antik egyszerűség, plastikai erő, zamatos, erőteljes és egyszersmind bájos nyelv, s a formák tökéletes szabatossága. A nyelv és rythmus senkinek sincs inkább hatalmában; Arany János egy színvonalon áll e tekintetben Vörösmartyval s Petőfivel; az eredeti népnelvből pedig ő merített legtöbbet, — többet a másik kétónél is. Arany nem elegans költő, nem eléggé ragyogó, s könnyed a divatos teremek számára, melyek izlését talán bántja itt-ott a tulságos erő, hűség s igazság, — de annál inkább átment a nép véérébe s velejébe; melynek nyelvén s gondolkozás-módja szerint senki sem tud oly hatalommal szólni, zengeni, mint ő.

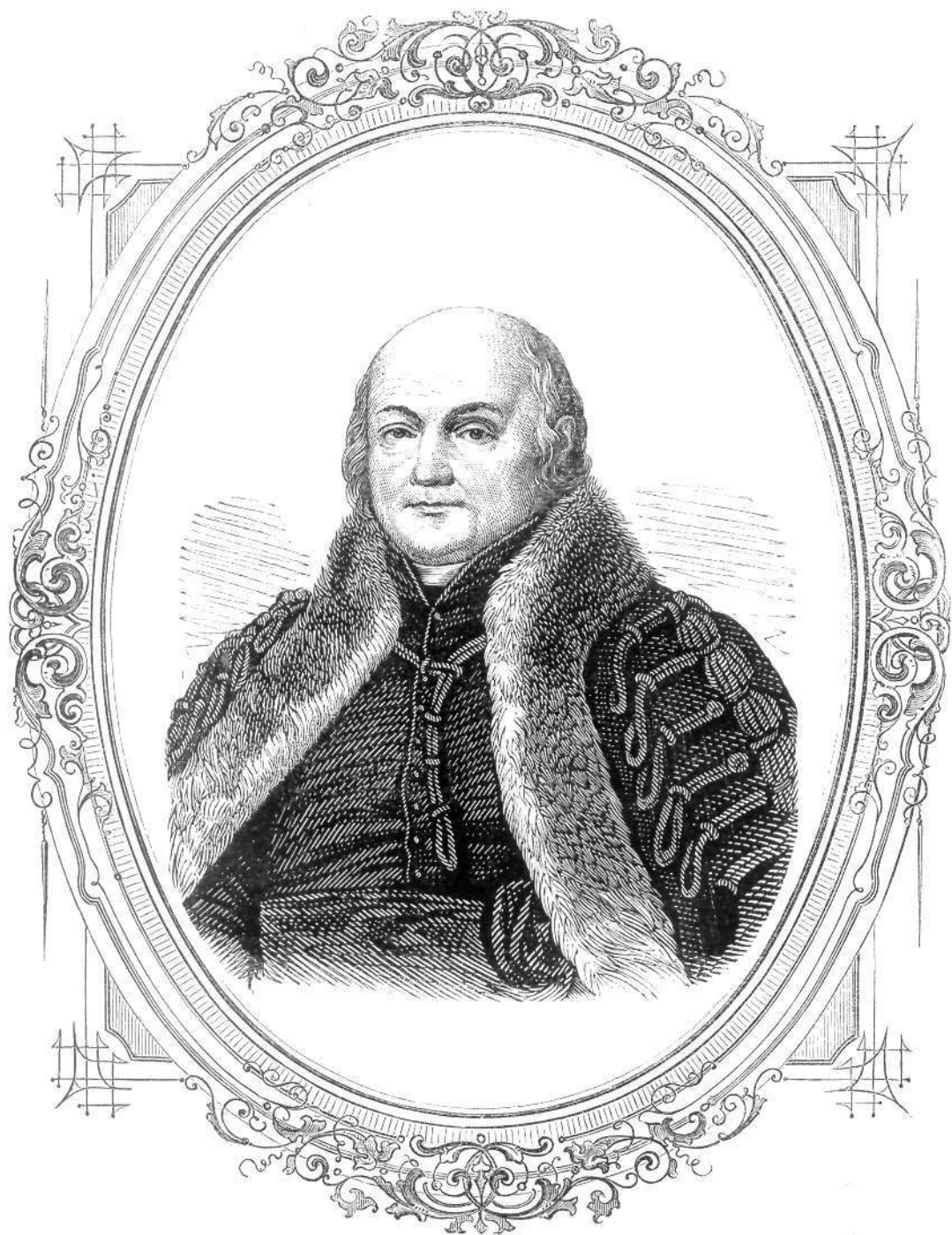
Munkái: 1) *Az elveszett alkotmány*; vig épos 7 énekben. (Pest, 1849, a Kisfaludy-társaság Évlapjai 7-ik kötetében.) 2) *Toldi*; koszoruzott költői beszély tizenkét énekben. (Pest, 1847, második kiadás 1854.) 3) *Murány ostroma*, beszély négy szakaszban. (Pest, 1848.) 4) *Nagyidai csigányok*, hősköltemény négy énekben (Pest, 1852.) 5) *Toldi estéje*, költői beszély hat énekben. (Pest, 1854.) 6) Arany János kisebb költeményei 2 kötetben. (Pest, 1856. Diszkadás Hekkenastnál.) 7) Valami az assonanczról (új m. muzeum, 1854. I. k.); műtani értekezés. 8) A magyar nemzeti versidomról (új magyar muzeum 1856. I. k.) 9) Költemények elszórva a folyóiratok- s albumokban.

XXXIX.

BUDAI ÉZSAIÁS.

Tiszántuli superintendens, hittud. s bölcsész tudora, debreczeni lelkész, s a m. akademia tiszteleti tagja, született 1760-ban május 7-ikén Peérben, Szolnokmegyében, középrendü nemes családból. Debreczenben tanult, az akkori idő nevezetességei: Hatvani, Sinai stb. alatt, s mint egyike a legkitünőbb tehetségeknek, már ekkor különféle helyzetekben szolgált az egyházi s iskolai ügynek, alsóbb osztályokat tanított, Sinait a görög és római irodalom előadásában helyettesíté, könyvtárt rendezett, collegiumi hivatalokat viselt. — 1792-tőben Németországba utazott, s két éven át hallgatta Göttingában Heynét, Schlötzert stb.; ugyanott bölcsészet tanára lett, azután Hollandban, s Angliában időzött. Visszatérve hazájába 1794 nov. 1-jén foglalta el a debreczeni főiskolában rendes oktatói hivatalát, s 1808-ig tanította a classikai irodalmat s a történeteket, 1808-tól 1821-ig a hittudományt. Érdemei a helvétiai hitvallásuak, különösen pedig a debreczeni iskola ügye körül örök hálát érdemlők. 1813-ban a tiszántuli egyh. kerület főjegyzőjévé neveztetett, 1817-ben a göttingai egyetemről hittudományi tanári oklevelet nyert, 1821-ben debreczeni első lelkészszé, s 1822-ben már superintendenssé választatott. Budai Ézsaiás nemcsak nagy tudományu, bölcs és nemes férfiú, hanem különösen magyar hazafi is, s bár kitünő diák, és a római s görög classicusoknak, kik

iránti szeretet felgerjesztésére gondjai fő részét fordítá, lelkesült barátja s magyarázója, — mindig pártolója volt a magyar nyelven oktatásnak, s munkái legnagyobb részét is magyar nyelven írta. 1828-ban részt vett a m. akademia alaprajza készítésében, mint az e végre kinevezett küldöttség tagja, az intézet felállítása után pedig, 1831 febr. 17-én ugyanannak tiszteleti tagjává választatott. Hosszasb betegeskedés után 1841 jul. 14-kén 81 éves korában halt meg Debreczenben, melynek iskoláit és egyházát fél századig híven s nemesen szolgáltá, mint nagy tudományu, s feddhetlen erkölcsü tanító, kit a természet maga szült ilyenné, s mint iskolai s egyházi előjáró, ki munkái, s példája által lehető legüdvösebben hatott korára s környezetére. Budai tiszta világos elmével, kitünő előadással, magas didactikai tehetséggel, kedvesen zengő hanggal, nemes, komoly, de azért nem komor, méltóságos külalakkal volt megáldva; szigoru rendtartó, az igazságnak tántoríthatlan barátja, szilárd védője volt; ezen erős jellem mellett azomban szerény, egyszerű, és nyájas, valódi papja Krisztusnak. Mint író rendkívüli szorgalom, alaposág s tiszta világosság jellemzi; pályáján elvek vezeték, mikhez mindig hű maradt. Czélszerű kézi könyvek, magyar atlas, magyar nyelven irt latin grammatika, classicusok olcsó és jó kiadásai valának azon eszközök, mik

BUDAI EZSAIÁS.

kel ő az ifjúság miveltetésére hatni kívánt, s oly mértékben hatott is, hogy érdekeit soha sem fogja elhalványítani az idők hosszúsága.

Munkái: 1) *Commentatio de causis culturae tardius ad aquilonares quam ad australes Europae regiones propagatae*. Gött. 1794. 2) *God. Hasse: Liber de causis styli latini*. Debr. 1799 s újra kétszer. 3) *Közönséges historia*. Debr. 1800. Második javított

kiadás, 1811. 4) *Régi tudós világ története*. Debr. 1802. 5) *Deák nyelv kezdete példákban*. Debr. 1802. 6) *Ratio institutionis stb.* Debr. 1807. 7) *Magyarország története*, 8 kötet. Debr. 1807. II-ik kiadás 1811—12. III-ik kiadás Pest, 1833. 8) *Régi római vagy deák írók élete*, Debr. 1814. 9) *Propaedeutica Theologiae Christianae*. Debr. 1817. 10) *Kiadta Buday Ferencz polgári Lexiconát* 3 kötet. Debr. 1804—1805. 11) *Christ. Cellarii Latinitatis probatae et exercitiae liber memorialis; cum interpr. hung.* Debreczen, 1831.

XL.

SZIGLIGETI EDUÁRD.

Családi nevén *Szathmári József*, szül. 1814 márt. 18-ikán Nagyváradon, előkelő nemes családból, melynek kedvéért, miután színész lett, nemzeti névát megváltoztatta. Atyja ügyvéd és földbirtokos, anyja Szerepi Kelemen Katalin volt. Temesvárt és Nagyváradon, és különösen a felsőbb osztályokban 1830 óta kitűnő előmenetellel tanult; de megismerkedvén az irodalom és színészet élveivel, sőt Hazucha Ferencz (Kelmenfi) iskolatársával kísérleteket is tevén regény- és színdarabírásban, a kenyéradó tudományok nem vonzódtak többé. Annál inkább érdekelté az akadémiai ifjúság közt 1831-ben alkotott m. nyelvemelő társaság, melynek fő dolgozótársa volt, s dolgozataiból egy soha meg nem jelent almanachot is szerkesztett; — s a magánszínpad mulatsága, melyhez lopva festé a papirdiszitményeket. 1832-ben elvégezvén iskoláit, a mérnöki pályára lépett, s királyi mérnök és körös-szabályzati igazgató Varga János oldalánál két évig dolgozott, de kedv és szorgalom nélkül. 1834-ben Pestre küldetvén a mérnöki magasb képzettség megszerzése

véggett, itt megtanult németül, megismerkedett az ifjabb írókkal, nevezetesen Lukács Lajossal, kinek házában lakott, s a budai színészekkel. Schillert, és Göthét, Byront és Shakespearet olvasgatván, Kántornét, Megyerit, Szentpéterit, Barthát láthatván, nem kellett neki többé a térkép s czirkalom; elhárította magát színészsé lenni. Elkéseredett atyja megtiltá neki ősi neve viselését, s Szathmári József fiatal mérnököt Szigligeti Ede magyar színészt keresztelt Döbrentey, akkori egyik színház-igazgató. — „E név“ azután, Jókai szerint, kinek mondását mi is örömmel írjuk alá „hirt és becsülést gyűjtöttmaga körül, és büszkesége maradt annak, a ki azt nem örökölte, hanem ön magát tette családjá első ősévé“. — E nevet azonban szerzője nem mint színész; hanem mint színműíró vívta ki; mint színész középszerű maradt, s e térről ujabban le is lépett, 1841 óta a pesti nemzeti színház titoknoká levén. Rendkívüli színműírói munkássága főleg ezóta fejlett ki; hatvan számat meghaladó színműveinek öt hatodrésze azóta termett. E roppant termékenység által,

mely művei nagy részében kisebb-nagyobb valódi költői becsesl s néhányban ezen becs magas fokával van összekötve, Szigligeti a nemzeti színügynék áldása, védaigya lett. Az akadémia s Kisfaludy-társaság siettek ez érdemet méltányolni, s amaz 1840 sept. 5-kén, ez 1845 jan. 28-ikán tagjává választá. — Művei közül : Rózsa, Kinizsi, Gerő, Vándorszínészek, A Mama, Béli Pál; „Fenn az Ernyő nincsen kas“ akadémiai jutalmakat nyertek; mindnyája adatott, csak kevés bukott meg, többsége a nemzeti színházi repertorium jókora és igen becses, sikeres, jövedelmes részét képezi. A sok közt természetesen van gyenge mű is; de általában elmondhatni, hogy Szigligeti a színpadi kívánalmakat leginkább ismerő s azoknak eleget tenni értő színműírónk. Legnagyobb tetszést nyertek, s kétségkívül főérdemét képezik életrevaló népszínművei, ezen sajátos nemzeti drámai faj, mely magának állandó közönséget teremtett, s ennek tetszését nem csak kivívta, de meg is tartotta. E népszínművek, a magyar nép vaudeville-jei, ha drámai szempontból nem mindenkor erős lábon állanak is, a beigtatott népdalok s a nép életéből merített alakok s jelenetek által nagy tetszést arattak, s a karzat izlését kétségkívül nemesítették a mellett, hogy szerzőjüknek s a színházi pénztárnak nagy jövedelmet adtak. — Szigligeti jeles theoreticus is; a Kisfaludy-társaság tagjává választatván, érdekesen értekezett „drámai állapotjainkról“; mint polemicus, ismételve s elég ügyesen védte magát megtámadói ellen. — Kolozsvári tisztelői 1838-ban ezüst tollal, színészársai 1840-ben ezüst billikkommal tisztelték meg.

Munkái: *Megjárt szőlő cselek*, dráma 5 felv. 1834. 2) *Frangepán Erzsébet*, szomoruj. 5 felv. 1835.

3) *Dienes, vagy a királyi ebéd*, szomoruj. 5 felv. Pest, 1838. 4) *Vazul*, dráma 4 felv. 1838. 5) *A Pókaiak*, szomoruj. 4 felv. 1838. 6) *Gyászvitézek*, dráma 4 felv. 1838. 7) *Aba*, szomoruj. 5 felv. 1838. 8) *Rontó Pál*, népszínmű. 1839. 9) *Cillei Friderik*, dráma 3 felv. 1839. 10) *Romilda*, szomoruj. 3 felv. jámbusokban. 11) *Michán családja*, dráma 3 felv. (előjátékkal. Pest, 1840. 12) *Rózsa*, vigj. 3 felv. Buda, 1840. 13) *Korona és Kard*, szomoruj. 5 felv. és jámbusokban, 1842. 14) *Al Endre*, dráma 4 felv. Pest, 1841. 15) *Troubadour*, szomoruj. 4 felv. 1840. 16) *Nagyidai (szigányok)*, népszínmű 3 felv. 1841. 17) *Kinizsi*, vigj. 3 felv. 1844. 18) *Szökött katona*, népszínmű 3 felv. 1844. második kiadás. 1846. 19) *Gerő*, szomoruj. 5 felv. 1845. 20) *Két pisztoly*, népszínmű 3 felv. 1844. 21) *Zsidó*, népszínmű 4 felv. 1844. 22) *Gritti*, szomoruj. 5 felv. 1846. 23) *Debreczeni röpök*, népszínmű, 1845. 24) *Vándorszínészek*, vigj. 3 felv. 1845. 25) *A rab*, népszínmű 3 felv. 1846. 26) *Pasquill*, vigj. 3 felv. 1847. 27) *Egy szekrény rejtelme*, színmű 3 felv. 1846. 28) *Zách unokái*, s omoruj 5 felv. 1846. 29) *Egy színésznő*, szomoruj. 5 felv. 1846. 30) *Csikós*, népszínmű, 1846. 31) *Mátyás fia*, dráma 5 felv. jámbusokban, 1847. 32) *Renegát*, dráma 4 felv. 1848. 33) *Istenítélet*, dráma 3 felv. 1848. 34) *Liliomfi*, vigj. 3 felv. 1849. 35) *II. Rákóczy Ferencz fogsága*, dráma 5 felv. 36) *Fidibus*, népszínmű 3 felv. 1850. 37) *Házassági három parancs*, vigj. 3 felv. 1850. 38) *Vid*, dráma 4 felv. 1850. 39) *Egri nő*, dráma 5 felv. 1851. 40) *III. Béla*, dráma 4 felv. 1852. 41) *IV. István*, dráma 5 felv. 1852. 42) *Aggteleki barlang*, népszínmű 3 felv. 1851. 43) *Andronik*, szomoruj. 5 felv. 1851. 44) *Nagyapó*, népszínmű 3 felv. 1851. 45) *Világ ura*, szomorujáték, 5 felv. 1856. 46) *Arckép*, dráma 4 felvon. 1852. 47) *Arany és Tundér Ilona*, néprege 3 felvon. 1852. 48) *Szigány*, népszínmű 3 felv. 1853. 49) *Lárfári*, vigj. 3 felv. 1853. 50) *Castor és Pollux*, vigj. 3 felv. 1854. 51) *Diocletian*, szomoruj. 5 felv. 1854. 52) *Csokonai szerelme*, vigj. 3 felv. 1855. 53) *Pinkösi királynő*, vigj. 3 felv. 1855. 54) *Dalos Pista*, vigj. 3 felv. 1855. 55) *Veszedelemes jó barát*, vigjáték. 1855. 56) *Pál fordulása*, népszínmű 2 felv. 1856. 57) *Nevelő keresztetik*, vigj. 1 felv. 1856. 58) *Tíz ezer forint*, népszínmű 3 felv. 1856. 59) *A mama*, vigjáték 3 felv. 1857. 60) *Béli Pál*, szomoruj. 5 felv. jámbusokban, 1857. 61) *Fenn az Ernyő, nincsen kas*, vigj. versekben, 1858. — Ezen művek közül megjelentek nyomtatásban a Szigligeti eredeti színművei, e czim alatt: *Vazul*, *Pókaiak* és *Aba*; — külön: *Dienes*; *Michán családja*; *Szökött katona*; *Két pisztoly*; *Nagy Ignác* színműtárában: *Cillei Friderik*, *Romilda*, *Korona és Kard*; a *Reguli*-albumban: *Troubadour*; a *Magyar Akadémia* által kiadott *Eredeti Játékszín* füzetében: *Rózsa*, *Kinizsi*, *Gerő*, *Vándorszínészek*; — Szigligeti öszvesszínművei czim alatt, hét füzetben: *Gritti*, *A rab*, *Egy szekrény rejtelme*, *Zách unokái*, *Pasquill*, *Mátyás fia*, *Csikós*. — 62) Fordította Shakespeare *Tevédések* vigjátékát, *Dumas* *Saracénjét*, a *Veszedelemes Nagynénét*, a *Párisi Napolpót*, *III. Henrik s udvarát*, *Marion de Lormecot*, *Richard vándoréletét*, a *Lowoodi árvát*, *Essex gróft* *Laubétól* stb.

SZIGLIGETI EDUÁRD.

